

**T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI**

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI DÖNEMDE ÇALIŞAN YOKSULLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
ŞENOL SIRMA**

**DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. FATİH GÜNGÖR**

**HAZİRAN/2016
MUĞLA**

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE 1980 SONRASI DÖNEMDE ÇALIŞAN YOKSULLAR

HAZIRLAYAN
ŞENOL SIRMA

Sosyal Bilimler Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 19.07.2016

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 30.06.2016

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Fatih GÜNGÖR
Jüri Üyesi : Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Saniye DEDEOĞLU

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

Haziran, 2016

MUĞLA

TUTANAK

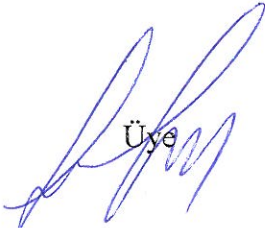
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 28./06/2016 tarih ve 736/2 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Şenol SIRMA'nın "Türkiye'de 1980 Dönem Sonrası Çalışan Yoksullar" adlı tezini incelemiş ve aday 30/06/2016 tarihinde saat 11:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60.. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ...kabul... edildiğine ...oybirliği.... ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Fatih GÜNGÖR

Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL

Doç. Dr. Saniye DEDEOĞLU

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “ **Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Çalışan Yoksullar**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

19.07.2016
...../...../.....
Şenol SİRMA

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı: SIRMA
Adı: ŞENOL

TEZİN ADI

Türkçe: Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Çalışan Yoksullar
Y. Dil:

TEZİN TÜRÜ:	Yüksek Lisans	Doktora	Sanatta Yeterlilik
	X	O	O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
Fakülte : İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Diğer Kuruluşlar :
Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :
Basım Yeri :
Basım Tarihi :
ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : GÜNGÖR, FATİH
Ünvanı : Yrd. Doç. Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE	TEZİN SAYFA SAYISI:
TEZİN KONUSU (KONULARI) : 1. Yoksulluk 2. Çalışan Yoksullar 3. Çalışan Yoksulların Profili	
TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER: 1.Yoksulluk 2. Çalışan Yoksullar 3. Çalışan Yoksulluğunun Nedenleri 4. Çalışan Yoksulların Profili	
İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: 1.Poverty 2. Working Poor 3. The Profile Of The Working Poor	
1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	☒
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	☐
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezin tamamının fotokopisi alınabilir	☐
Yazarın İmzası : Şenol SIRMA 	Tarih : 19.07.2016

ÖZET

TÜRKİYE’DE 1980 SONRASI DÖNEMDE ÇALIŞAN YOKSULLAR

Şenol SIRMA

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fatih GÜNGÖR

Haziran, 2016

Yoksulluk, günümüzde sadece istihdamın dışında kalanları veya işsizleri değil, istihdamda olanları da etkilemeye başlamıştır. Bu durum çalışan yoksullar sorununu gündeme getirmiştir. İstikrarsız bir işgücü piyasasının varlığı, sosyal güvencenin azalması, çalışmanın düzensizleşmesi ve kuralsızlaşması, çalışma sürelerinin artması, sosyal refah rejimlerine yönelik baskıların artması, düşük ücretler, taşeronlaşma, sosyal politika anlayışında değişim, özelleştirmeler, esnek ve güvencesiz çalışmanın yaygınlaşması gibi gelişmeler, çalışan yoksullar sorununun ortaya çıkmasına yol açan önemli nedenler arasında yer almaktadır.

Türkiye’de 1980 sonrası dönemde uygulamaya konan ve genel bir çerçeveye sahip olan, neo-liberal makro iktisat politikaların sonucu olarak “çalışan yoksullar” sorunu ortaya çıkmıştır. Mevcut çalışmada, Türkiye’de uygulanan bu ekonomi politikaları ile çalışan yoksulluğu arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. 1980 sonrası yaşanan bu değişimin, çalışanların yoksullaşması üzerindeki etkisini açıklamak, bu etkinin çalışanların yoksullaşmasına yol açtığını ortaya çıkarmak ve bu bağlamda Türkiye’nin “çalışan yoksullar” profilini çıkarmak bu çalışmanın temel amacıdır.

Anahtar Sözcükler: Çalışan yoksul, sosyal politika, taşeron çalışma, istihdam

ABSTRACT

In present days poverty has started to affect not only people who remain outside the employment or unemployed but also employed too. This situation has brought the working poors issue on the agenda.Improvements such as unstable labour market, declining social security, disorganization and deregulation of work, increasing working hours , rising pressure against to social welfare regimes , low wages, subcontracting, alteration of social policy understanding , privatizations, widespread flexible and unsecured work are among the important causes for emergence of working poor issue.

Working poor problem has emerged as a consequence of the neo-liberal macro economic policies that has been implemented in a general frame in Turkey after 1980. The study is to try to explain the relation between poverty of labour and the economic policies implemented in Turkey. The main purpose of study is to explain the impact of the change after 1980 on the impoverishment of labour, to reveal how the effect leads the labour to become poor and in this context is to find out "Working Poor" profile of Turkey.

Key Words: working poor, social policy, subcontracted work, employment.

ÖNSÖZ

Bir avuç kömür için bir ömür verenlere. Soma'da ve Ermenek'te yitirdiklerimize. Okul harçlığını kazanmak için yaz tatillerinde çalışan emekçi, yoksul öğrencilere. Başlı pres makinesine sıkışıp ölen çocuk işçi Ahmet Yıldız şahsında tüm çocuk işçilere. Her yıl onlarcasını, yüzlercesini yollarda trafik kazası sonucu kaybettiğimiz tarım işçilerine. Toprağını terk etmek zorunda kalan milyonlarca yoksul köylüye. Bir asansörde üç kuruş ekmek parası kazanmak için ölüme giden Tuncelili üniversite öğrencisi Hıdır'a. Dilinden, inancından, cinsiyetinden, farklı cinsel tercihlerinden dolayı marjinalleştirilip, dışlanan yoksul yurttaşlara. Yoksul Yırca köylülerinden olan Yırca köyü muhtarının dökülen gözyaşına. Doğasının talanını engellemeye çalışan Karadeniz'in köylülerine. HES'lere karşı direnen, yaşam alanlarını savunan bütün direnişçilere. Doğasını koruyan, yeşile sahip çıkan "devlet biziz, biz yoksak devlet yoktur" diyen Havva Anaya. Savaşın ve vahşetin içinde doğan bütün çocuklara. Kısaca yaşamın her alanında direnen, bu uğurda can verenlere.

Bu tez çalışmasını gerçekleştirmek benim için çok zor oldu. Ülkemizde her gün yaşanan iş cinayetleri, kadın cinayetleri, yaşanan şiddet, görmezden gelinen yoksulluk, görmezden gelinen yoksul yurttaşlar tezi yazmamızı daha da zorlaştıran önemli etkenlerdi. 13 Mayıs 2014 tarihinde Manisa/Soma'da yaşanan maden faciasında yitirdiğimiz 301 madencinin acısı hala taze iken bu tezi yazmak elbette zor olacaktı. Her gün ortalama 4 iş cinayetinin yaşandığı bir memlekette yoksulluk elbette çok önemli bir meseleydi. Bu konuda tez yazmak, hem duygusal açıdan zordu hem de kendi gerçeğim ile yüzleşmem gerekiyordu. Yoksul ve öteki bir ailenin çocuğu olarak yaşamak ve kendi yaşamımdan kesitler sunarak, yoksulları anlayarak bir tez çalışması yapmak hakikaten benim için çok zor oldu. Bu sebeple bana her konuda yardımcı olan başta sevgili tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Fatih GÜNGÖR'E, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Öğretim Üyelerine ve bölüm sekreterine, çalıştığım birimin değerli çalışanlarına, tez kapsamında desteğini hiç esirgemeyen memur arkadaşlarıma, tezi okuyup değerli katkılarını sunan sevgili dostlarıma, okumamı en çok isteyen 20 yıl önce yitirdiğim babama, yoksul olan ve inançları sebebiyle

yoksulluktan kurtulamayan yoksul aileme ve beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan en kötü anlarımda dahi beni umutlandıran tez çalışması kapsamında hep yanımda olan dostum, arkadaşım, sevgili eşitim Kevser' e yürekler dolusu sevgiler ve sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
KISALTMALAR LİSTESİ	İV
TABLolar LİSTESİ	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUĞA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

1.1.YOKSULLUK: TANIM VE KAVRAMLAR.....	6
1.1.1.Yoksulluğun Tanımı	6
1.2.YOKSULLUĞA İLİŞKİN KURUMSAL YAKLAŞIMLAR	13
1.2.1.İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk Yaklaşımı	13
1.2.2.Kapasite Yaklaşımı ve Yoksulluk.....	15
1.2.3.Kültürelci/Bireyci Yaklaşım	17
1.2.4.Yapısalcı Yaklaşım	19
1.3.YOKSULLUK TÜRLERİ, YOKSULLUKLA İLGİLİ GÖSTERGELER VE YOKSULLUĞUN ÖLÇÜLMESİ.....	21
1.3.1.Mutlak Yoksulluk	22
1.3.2.Görelî Yoksulluk.....	23
1.3.3.Yoksulluk Çizgisi/ Sınırı.....	24
1.3.4.İnsani Gelişmişlik/Yoksulluk Endeksi.....	25
1.3.5.Cinsiyete Dayalı Yoksulluk, Cinsiyet Temelli Gelişme Endeksi	26
1.4.YOKSULLUĞUN NEDENLERİ	28
1.4.1.Yapısal Uyum Politikaları.....	29
1.4.2.Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik ve Yoksulluk	31
1.4.3.Göç ve Yoksulluk	34
1.4.4.Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk	36
1.4.5.İşsizlik ve Yoksulluk.....	38
1.4.6.Kamu Harcamaları	39

İKİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞAN YOKSULLAR KAVRAMI VE ÇALIŞAN YOKSULLARA İLİŞKİN TANIMLAR

2.1. ÇALIŞAN YOKSULLAR KAVRAMI.....	42
2.2. ÇALIŞAN YOKSULLARA İLİŞKİN TANIMLAR.....	46
2.3. ÇALIŞANLARIN YOKSULLAŞMASININ NEDENLERİ	49
2.3.1. İnsan Onuruna Uygun İşlerdeki Azalmaya Bağlı Olarak Çalışan Yoksullar	49
2.3.2. Küreselleşme	52
2.3.3. Yeni Çalışma Biçimleri.....	55
2.3.4. Düşük Ücretler	56
2.3.5. Hane Halkı Yapısı.....	59
2.3.6. Sendikal Örgütlenmenin Zayıflığı ve Yetersizliği	60
2.3.7. Alt-İşverenlik-Taşeronlaşma.....	64
2.3.8. Kayıt Dışı İstihdam	67
2.3.9. Sosyal Politika Yaklaşımında Dönüşüm.....	70

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇALIŞAN YOKSULLARIN PROFİLİ

3.1. ÇALIŞAN YOKSULLARIN PROFİLİ	75
3.1.1. Çalışmanın Yöntemi	75
3.1.2. İşteki Durumuna Göre Çalışan Yoksullar	78
3.1.2.1. Ücretli veya Yevmiyeliler	80
3.1.2.2. Ücretsiz Aile İşçileri.....	83
3.1.2.3. Kendi Hesabına Çalışanlar	87
3.1.3. Hane Halkı Yapısı Bakımından Çalışan Yoksullar.....	88
3.1.4. Sektörel Özelliklere Göre Çalışan Yoksullar.....	90
3.1.5. Cinsiyet Durumlarına Göre Çalışan Yoksullar	95
3.1.6. Çalışma Şekline Göre Çalışan Yoksullar	98
3.1.7. Sigortalılık Durumuna Göre çalışan Yoksullar.....	100
3.1.8. Yaş Gruplarına Göre Çalışan Yoksullar	103
3.1.9. Eğitim Durumuna Göre Çalışan Yoksullar	105

3.1.10.Meslek Gruplarına Göre Çalışan Yoksullar.....	109
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	112
KAYNAKÇA.....	115
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR LİSTESİ

- AGÜ:** Az Gelişmiş Ülkeler
- AKP:** Adalet ve Kalkınma Partisi
- BM:** Birleşmiş Milletler
- CHP:** Cumhuriyet Halk Partisi
- ÇSGB:** Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
- DB:** Dünya Bankası
- DİSK:** Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
- DTÖ:** Dünya Ticaret Örgütü
- EĞİTİM-SEN:** Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası
- EUROSTAT:** Avrupa Birliği İstatistik Kurumu
- FAO:** Gıda ve Tarım Örgütü
- HDI:** İnsani Gelişme Endeksi
- HPI:** İnsani Yoksulluk Endeksi
- ILO:** Uluslararası Çalışma Örgütü
- IMF:** Uluslararası Para Fonu
- KESK:** Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
- KİT:** Kamu İktisadi Teşekkülleri
- SGK:** Sosyal Güvenlik Kurumu
- TEPAV:** Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
- TÜİK:** Türkiye İstatistik Kurumu

TÜRK-İŞ: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

TÜRKİYE KAMU-SEN: Türkiye Kamu Çalışanları Konfederasyonu

UNICEF: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: TİS Kapsamında Yer Alan İşçi Sayıları	62
Tablo 2.2 : Kayıt Dışı İstihdam.....	69
Tablo 3.1: İşteki Duruma Göre Çalışan Yoksullar.....	80
Tablo 3.2: İşteki Duruma Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranı.....	84
Tablo 3.3: Çalışma Şekli Bakımından Çalışanların Durumu.....	85
Tablo 3.4: 10 ve Daha Az İşçi Çalıştıran İşletmelere Göre İşteki Durum	86
Tablo 3.5: Eğitim Durumuna Göre Çalışanlar	86
Tablo 3.6: Cinsiyet Açısından Kadın Çalışanların İstihdamdaki Oranı.....	87
Tablo 3.7: Hane Halkı Sayısı Bakımından Çalışan Yoksullar.....	89
Tablo 3.8: Sektörel Özelliklere Göre Çalışan Yoksullar	91
Tablo 3.9: Ekonomik Faaliyete Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranı	93
Tablo 3.10: Cinsiyet Durumlarına Göre Çalışan Yoksullar.....	96
Tablo 3.11: Çalışma Şekline Göre Çalışan Yoksullar.....	99
Tablo 3.12: Sigortalılık Durumuna Göre Çalışan Yoksullar.....	101
Tablo 3.13: Yaş Gruplarına Göre Çalışan Yoksullar.....	104
Tablo 3.14: Eğitim Durumuna Göre Çalışan Yoksullar.....	107
Tablo 3.15: Meslek Gruplarına Göre Çalışan Yoksullar.....	110

Ne gökten necat geldi, ne bir parça merhamet
Çalışan esirlere İsa, Musa, Muhammed,
Sade bir satır dua, bir tütsü, buhur verdi
Masal cennetlerinin yollarını gösterdi.
Ne beş vaktin ezanı, ne Anjelüs çanları
Zincirden kurtarmadı yoksul çalışanları.
Yine biz köleleriz, efendilerimiz var,
Yine her mel'un taşı yosunlaşmış bir duvar,
Esir-efendi diye koymuş da adlarını
İki bahta ayırmış arzın evlatlarını.
Efendi işletiyor, esir işliyor yine.
Yine efendilerin gümüşlü sofrasından,
Kar gibi ekmeğinden, şarap dolu tasından
Kırıntı, artık bile düşmüyor işleyene.
Yine biz esir geçen her günün akşamında
Eve sade bir lokma ekme getiriyoruz.¹

¹ Nazım Hikmet RAN, Nazım'ın 1921'de yazdığı bir şiirdir "Meşin Kaplı Kitap". Bolu'da öğretmen olarak görev alan Nazım Hikmet, Anadolu'ya ilk defa gelmiş ve halkın yaşadığı zorluk ve sefaleti ilk kez görmüştür. Anadolu'ya geçtiği sırada kendisine verilecek görevi beklediği İnebolu, Nazım'ın düşüncelerinin değişmesinde önemli bir yer tutmuştur. Bolu'da görev yaptığı sırada birtakım insanların, din adına halkı sömürdüklerini de görmesi Nazım'ın görüşlerini iyice değiştirmiştir. Bu dönem yazdığı "Meşin Kaplı Kitap" düşüncelerindeki değişimi yansıtan şiirlerinden birisidir.

GİRİŞ

Yoksulluk, dünya ekonomilerinin önemli bir sorunu olmaya devam etmektedir. Yoksulluk verileri ve bu alanda yapılmış çalışmalar bu duruma oldukça dikkat çekmektedir. Yoksullar, ağırlıklı olarak dışlanma ile tasvir edilse de hala sınıfsal kimliklerini korumaktadır. Yoksulluğun nedenlerinde meydana gelen değişiklik sonucu yoksulların niteliği ve niceliği de değişiklik göstermektedir. Farklı kuramsal yaklaşımların ele aldığı bu nedenlerin birçoğunda yoksulluk, bir yoksunluk sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine bu nedenlere bağlı olarak yoksulların kimliklerinde de bir değişim gözlemlenmektedir. Yoksullar, insanca yaşama, konut, sağlık, eğitim ve benzeri haklardan yoksun kimseler olarak tanımlanmaktadır. Bu durum yoksulluğun değişen dinamiğini de öne çıkarmaktadır. Değişen bu dinamiğe bağlı olarak farklı yoksul kitleler ortaya çıkmaktadır. Örneğin, çalışan yoksullar, etnik yoksulluk, çocuk yoksulluğu, kent yoksulluğu gibi yoksunluklar bunlardan bazılarıdır. Bu çalışma kapsamında ise “çalışan yoksullar” ele alınmıştır.

Çalışan yoksulluğu, değişen sosyoekonomik politikaların sonucu ortaya çıkmış bir kavramdır. Bu politikalar, sosyal politikanın kapsamının daraltılması, düşük ücretler, sendikal örgütlenmenin yetersizliği, sosyal harcamaların azaltılması, özelleştirmeler ve esnek çalışma, sosyal güvenlik alanının daraltılması, iş hukuku alanında yaşanan yapısal dönüşüm, taşeron çalışmanın yaygınlaştırılması gibi politikalar olarak sıralanabilir. Türkiye’de 1980 sonrası yapısal bir dönüşüm yaşandı. Bu dönüşümün önemli ayağı çalışma yaşamı alanında gerçekleşmiştir. Çalışma yaşamı, neo-liberal bir anlayış çerçevesinde piyasanın ihtiyacına göre şekillenmiştir. Kamuya ait birçok işletme özelleştirmeler ile elden çıkarılmış olup, buralarda çalışanlar daha önce elde etmiş oldukları haklarını kaybetmişlerdir. Başta Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB)’nin belirlemiş olduğu politikalarla kaynaklanan bu sorunlarla mücadele etmeye çalışan ülkeler çok daha büyük yoksulluk sorunları ile karşı karşıya kalmışlardır. Çalışan yoksulluğu, bu sorunların en büyüğü olarak nitelendirilebilir.

Türkiye Ekonomisi, 1980 sonrası dönemde dışa açılma ve dünya ekonomileri ile bütünleşme kapsamında ithal ikameci bir anlayışı terk ederek dış piyasaya entegre olmaya başlamıştır. Bugüne kadar uygulanan ithal ikameci politikalar yerini piyasanın insafına terkedilmiş, dışa açık ve neo-liberal olarak tanımlanan politikalara bırakmıştır. Bu dönüşümün önemli ayağını ise 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ve “Ekonomik İstikrar Kararları” olarak kamuoyuna açıklanan neo-liberal makro iktisat politikaları oluşturmaktadır. 24 Ocak kararlarının yürürlüğe girmesi sonucu yaşanan sosyoekonomik dönüşüm ağırlıklı olarak çalışanların aleyhine olmuştur. Özellikle bölüşüm ilişkilerine yönelik boyutları itibariyle tamamen emek aleyhtarı bir nitelik taşıyan söz konusu kararlar, muhtaç olduğu anti demokratik ve baskıcı siyasal zeminine 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri darbe ile kavuşmuştur. Çalışma hayatı başta olmak üzere, günlük hayatın neredeyse tüm alanları sermaye güçlerinin ihtiyaçları ve çıkarları doğrultusunda biçimlendirilmiş ve yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. Çalışma yaşamında ‘işgücü maliyetlerini arttırdığı’ gerekçesiyle düzenli, istikrarlı ve kendi içinde sınırlı da olsa güvenceler taşıyan istihdam biçimleri ve sosyal haklar adım adım tasfiye edilmiştir. 1980’li yıllarda iktisat politikalarında meydana gelen büyük değişimler son derece etkili bir ideolojik saldırı ile desteklenmiştir. Bu saldırının temel amacı bu yeni iktisat politikası modelinin ve bu modelin üretici sınıfların aleyhinde yarattığı bölüşüm sonuçlarının zorunlu, kaçınılmaz ve “alternatifsiz” olduğunu geniş halk kitlelerine ve etkili çevrelere kabul ettirmek ve benimsetmek idi (Boratav, 2005: 128-129). Dönemin Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) başkanı Halit Narin’in “şimdiye kadar biz ağladık onlar (işçiler) güldü, şimdi sıra bizde” sözü bu durum için çok iyi bir örnektir. 12 Eylül 1980’de gerçekleşen rejim değişikliği, 24 Ocak programının önündeki engeli ortadan kaldırdı. 12 Eylül rejimi sonraki üç buçuk yıl boyunca iktisat politikalarının “sermayenin bir karşı saldırısı” biçiminde gelişmesini, işgücü piyasasını “askeri” bir denetim altında tutarak gerçekleştirdi (Boratav, 2006: 148). Günümüz çalışma ilişkilerinin, giderek geçici, kuralsız, istikrarsız ve güvencesiz hale getirilmesi, çalışma şansına sahip olan işçileri daha fazla ve daha hızlı çalışmaya, işyerinde ve ülkede sermayeye daha da bağımlı hale getirmeye ve koşulsuz bir şekilde ‘itaat etmeye’ zorlamaktadır. Bunun sonucu olarak, ücretlerde meydan gelen düşüş, kuralsız ve güvencesiz çalışma, çalışanların hayatlarını zorlaştırmış, onların

yoksullaşmasına neden olmuştur. Bu durum “çalışan yoksul” olarak sınıflandırabileceğimiz kitlelerin oluşması sonucunu doğurmuştur.

Bu çalışmada Türkiye ekonomisinin önemli dönemeçlerinden biri olarak tanımlanan ve 1980’den sonra uygulamaya konulan politikalar çerçevesinde yoksulluk sorunu ele alınmıştır. Bu dönüşümün Türkiye’de çalışanların yoksullaşmasına neden olduğu bu tez çalışmasının temel argümanlarından birisidir. Bu sebeple çalışan yoksullar, 1980 sonrası dönemde uygulanan sosyoekonomik politikalara bağlı kalınarak ele alınmıştır. Neo-liberal dönüşümün sarsıcı sonuçları kapsamında yoksulluğun değişen bir yüzü olarak “çalışan yoksulluğu” sorunu anlatılmaya çalışılmıştır. Birinci bölümde ağırlıklı olarak yoksulluk sorunu üzerinde durulmuştur. Yoksulluk tanımlamaları ile ulusal ve uluslararası kuruluş ve kurumların yoksulluk tanımlarını ele aldıktan sonra yoksulluk alanında son dönemde yaşanan güncel gelişmeler ve yaklaşımlar bu bölümde değerlendirilmiştir. Bunlardan en önemlisi yoksulluğu hak temelli olarak ele alan ve yoksul kitleleri hakları ihlal edilmiş insanlar olarak değerlendiren yaklaşımdır. Yoksulluk ile ilgili kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirebileceğimiz bu yaklaşım, yoksulluğu bir bütün olarak ele alması ve yoksulluğu yoksulların kendi sorunuymuş gibi gören anlayışları eleştirmesi bakımından bizce de önemli görülmektedir. Yoksulluğa dair kuramsal yaklaşımlardan bir diğeri, bizimde paylaştığımız yapısalcı yaklaşımdır. Yoksulluğu sistemik bir sorun olarak ele alan ve yoksulların dışında piyasanın sonucu olarak gören bu yaklaşım, esas olarak Marksist teoriden beslenmektedir. Bu çalışma kapsamında ele aldığımız bir diğer yaklaşımda ‘kapasite yaklaşımıdır’. Yoksulluğu, temel yapabilirlikten yoksun olma durumu olarak tanımlayan bu yaklaşım da yoksulluk bir ‘yoksunluk’ sorunu olarak ele alınmaktadır. Yoksullukla ilgili teorik tartışmaların neredeyse tamamında, yoksulluğa yol açan etmenler, üzerinde en fazla durulan konuların başında gelmektedir. Bu sebeple, bölümün sonunda yoksulluğun nedenlerine yer verilmiştir. Yoksulluğun nedenleri yapısalcı bir bakış açısı ile ele alınmış olup, bu yönde bir değerlendirme yapılmıştır.

İkinci bölümde bu çalışmanın da esas konusu olan çalışan yoksulları ele aldık. Çalışan yoksulluğuna ilişkin yapılmış olan tanımlar ve çalışan yoksulluğunun nedenleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Başta Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere çeşitli ülkelerin ‘çalışan yoksullar’ ile ilgili

çalışmaları üzerinde durduktan sonra, Türkiye’de yapılmış olan çalışmalar irdelenmiştir. Türkiye’de 1980 sonrası yaşanan gelişmeler kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğümüz çalışan yoksulluğu genel olarak bu dönem uygulamaya konan politikaların önemli bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu politikalar, başta özelleştirmeler olmak üzere, düşük ücret politikası, insan onuruna uygun işlerde meydana gelen azalma, yeni istihdam biçimlerinin ortaya çıkması, sendikalaşma oranlarında meydana gelen düşüş, grevsiz çalışma hayatının oluşması ve son olarak iş mevzuatlarının işverenlerin ve piyasasının ihtiyaçlarına göre belirlenmesi olarak sıralanabilir. Bütün bu politikalar ve gelişmeler çalışanların yoksullaşmalarının da en önemli nedenleri arasında gösterilebilir.

Çalışanların yoksullaşmasının farklı sebepleri olmakla birlikte en önemli sebeplerinin işgücü piyasasında meydana gelen değişimler ve ücretlerdeki düşüş olduğunu belirtmek gerekir. Ancak, çalışan yoksulluğu tek başına işgücü piyasasının değişimleri ile açıklanmayan bir kavramdır. Bu sebeple hane halkı yapısının da önemine vurgu yapmak gerekir. Çalışan yoksulluğu tek başına bir gelir sorunu olmamakla birlikte hane halkı yapısı ile de yakından ilgilidir. Çalışanlar tek başına elde etmiş oldukları gelir ile değerlendirilmemelidir. İçinde yaşamış oldukları hane yapıları, çalışan yoksulluğunu belirlemede önemli bir kriterdir. Çalışan yoksulluğu belirlenirken bu duruma dikkat edilmelidir. Bu sebeple ilgili bölümde hane halkı yapısı üzerinde durulmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde TÜİK ’ten almış olduğumuz ‘Hane halkı Bütçe Anketi’ sonuçları kapsamında çalışan yoksulların profilleri çıkarılmıştır. Elde edilen sonuçlar tablolar halinde sunulmuş ve yorumlanmıştır. Ancak karşılaşılan bu vahim tablo araştırmacıları da şaşkınlığa uğratmıştır. Elde edilen bu sonuçlar Türkiye’de çalışanların yoksulluklarının ne boyutta olduğunu göstermektedir. Çok vahim sonuçlara ulaşılan bu bölümde yoksulluğun gerçek boyutlarının toplumdan gizlendiğini veyahut gizlenmeye çalışıldığını rahatlıkla söyleyebiliriz. TÜİK 2009’dan sonra yoksulluk çalışmalarında ayrıntılı veri sunumunu bırakmış, hane halkı yapısı yoksulluk çalışmalarına son vermiştir. Bunun sonucu olarak hanelerin yoksulluk oranlarına ulaşmak güçleşmiştir. Yani hanelerin yoksulluk görünüşleri, yoksulluğu nasıl deneyimledikleri, hane halkı yoksulluk profilleri gibi sonuçlar artık yayımlanmamaktadır. Bu çalışma da 2012 hane halkı bütçe anketinden faydalanarak

Türkiye’deki hane halklarının yoksulluk oranları ve yoksulluk profilleri çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ayrıca araştırmanın yöntemi açıklanmıştır. Türk-İş’in yaklaşık olarak 29 yıldır yayınlamış olduğu yoksulluk verileri ile Türkiye Kamu-Sen’in yoksulluk verileri baz alınarak 2012 yılı için hane halkı büyüklükleri temelinde yoksulluk serileri oluşturulmuştur. Bu serileri SPSS ile analiz ederek, Türkiye’de çalışan yoksulların profilleri çıkarılmıştır. Çalışan yoksullar, eğitim durumlarına, çalıştıkları sektör ve meslek gruplarına göre, yaş ve cinsiyetlerine göre ve birçok değişkene göre analiz edilmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere çok yüksek yoksulluk oranları ile karşılaşmıştır. Özellikle ücretli veya yevmiyeli çalışanların yüksek yoksulluk oranları fazlasıyla şaşırtıcı bir durumdur. İşteki durumlarına göre analiz edilen çalışan yoksullar bölümünde bu duruma sebep olan etmenler açıklanmaya çalışılmıştır. Yine benzer bir biçimde ücretsiz aile işçileri ile kendi hesabına çalışanlar arasında da ciddi bir yoksulluk oranı gözlemlenmektedir. Bu durumun sebepleri de ilgili bölümlerde ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Burada belirtilmesi gereken çalışan yoksulluğunun cinsiyet açısından ele alındığı bölümde kadın çalışanların yoksulluk oranlarının ücretli veya yevmiyeli çalışanlar arasında erkek çalışanlara oranla daha düşük olarak belirlenmesi tahmin edilenin aksine bir sonuç çıkmasına neden olmuştur. Birçok tabloya yer verilen bu bölüm, son olarak meslekler açısından çalışan yoksullar alt başlığı ile sonlanmaktadır.

Dördüncü ve son bölümde araştırmaya ait genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmede tez çalışmasının küçük bir özetini çıkarmak amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YOKSULLUĞA İLİŞKİN GENEL BİLGİLER

Bu bölümde yoksulluğun kuramsal ve kavramsal boyutu incelenmiştir. Yoksulluğa ilişkin tanımlar, kavramlar, yaklaşımlar ve ölçüm yöntemleri ele alındıktan sonra; yoksulluğun nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yoksulluğa ilişkin yaklaşımlar teorik olarak ele alındıktan sonra bu yaklaşımlar kendi içerisinde tartışılmıştır.

Bölüme yoksulluk ile ilgili yapılmış olan tanımlar ile başlanmıştır. İlk olarak çeşitli yoksulluk teorilerinin yoksulluğu nasıl kavramsallaştırdıkları ele alınmış; ardından yoksulluk yazını ile ilgilenen kurum, sendika ve uluslararası kuruluşların yoksulluk tanımları değerlendirilmiş, sonuç kısmında ise yoksulluğa neden olan faktörler incelenmiştir.

1.1.YOKSULLUK: TANIM VE KAVRAMLAR

Yoksulluk ile ilgili tanımlamaların incelendiği bu bölümde, farklı yoksulluk tanımlamaları karşılaştırılıp kendi içerisinde tartışılmıştır.

1.1.1. Yoksulluğun Tanımı

Yoksulluk; oldukça geniş, karmaşık ve belirlenmiş bir kalıba konulması güç olan bir olgudur. Literatürde yoksulluğa ilişkin farklı tanımlamalar vardır. Yoksulluğa dair genel kabul görmüş bir tanımın olmamasında birçok faktör rol oynamaktadır. Ülkeler arası gelir dağılımının, yaşam standartlarının, ücretlerin, işsizlik oranlarının, demografik yapının, teknolojik gelişmenin, çalışma yaşamının farklı olması, genel bir yoksulluk tanımlamasını engelleyen başlıca faktörlerdir. Yoksulluğun ilk tanımı 1901 yılında, Seebohm Rowntree² tarafından yapılmıştır. Bu

²York'ta Rowntree adlı bir çikolata fabrikasının müdürü ve şirket yönetim kurulu başkanı olan Seebohm Rowntree (1923-1941), aynı zamanda, endüstriyel yönetim, işçi yönetimi ve yoksulluk gibi sorunlarla içtenlikle ilgilenen bir toplumsal reformcu, yardımsever ve sosyal araştırmacıydı. Sosyologlar Rowntree'yi en çok York'ta yoksulluk sorununa eğilen ampirik araştırmalarıyla tanır. Rowntree reformcu ruhunu, büyük ölçüde Quaker mezhebine dayanan kökenlerine ve babasının fikirlerinin güçlü etkisine borçludur (<http://sosyologlar.net/rowntree-benjamin-seebohm>, erişim tarihi:03.03.2016).

tanıma göre yoksulluk, toplam gelirin, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi olarak tanımlamıştır (Arpacıoğlu ve Yıldırım, 2011: 60-76). Bu ilk tanım yoksulluğu, gelir yoksunluğu olarak ele almış olup, gelirin yeterli bir seviyede olmaması ve bu sebeple asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçların karşılanmaması olarak tanımlamıştır. Ancak bu gelirin neden az olduğu ya da neden asgari ihtiyaçları karşılamadığı üzerinde durulmamaktadır. Benzer tanımlamalar ve buna bağlı olarak yoksulluk yaklaşımları, bundan sonraki yoksulluk çalışmalarını etkilemiştir denebilir.

“Yoksulluk” denilince genel olarak “fakirlik”, “sefalet”, “açlık”, “yokluk”, “muhtaçlık” gibi hayatta kalabilme savaşı, temel ve zorunlu ihtiyaçları yerine getirme mücadelesi akla gelmektedir (Seyyar, 2003: 40). Yoksulluk genel olarak yeterli kaynak ve gelir sahibi olmama konumuyken; insan yaşantısının onurlu bir şekilde sürdürülebilmesi için gerekli olan gıda, su, giyecek, barınacak ev, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve güvenlik gibi temel insani gereksinimlerden yoksun olmak olarak da tanımlanabilmektedir (Oktik, 2008: 21). Bu gerçeklik göz önünde bulundurularak, yoksullukla ilgili kavram ve tanımlamalarda öne çıkan husus genellikle araştırmacının yoksulluğu anlatırken neyi ölçüt aldığı ile yakından ilgilidir denilebilir. Dolayısıyla, araştırmacının analiz etmek istediği asıl öğeler, oluşturdukları tanımın belirleyici unsurları olmaktadır (Aksan, 2012: 11).

Yoksulluk yazını incelendiğinde karşılaşılan başka bir nokta ise, yoksulları yoksulluklarından dolayı suçlu görme anlayışıdır. Bu anlayış yoksulluğu tanımlarken yoksul bireylerin yoksulluklarından dolayı kendilerini suçlu görme, utanma gibi sonuçlarla karşılaştıklarını iddia etmektedir. Yoksulluk “normal yaşam” olarak kabul edilen bir yaşamın sürmesi için gerekli olan kaynaklardan asgari düzeyde mahrum bırakılma demektir. Bu durum, özgüven kaybı, utanç ya da suçluluk duymayla sonuçlanabilmektedir. Yoksulluk, ayrıca, mevcut toplumda “mutlu bir yaşamı” ifade eden tüm imkânlardan yoksun bırakılmak anlamına da gelir (Bauman, 1999: 60). Bu tanımda yoksulluk sanki yoksul bireylerin kendi sorunuymuş gibi algılanmakta ve dolayısıyla yoksulluğun sistemik yönü gizlenmektedir. Oysa yoksul kitleler ve bireyler, yoksul olmaları karşısında suçluluk duyacak, utanacak ya da güven kaybı yaşayacak kişiler olmadıkları gibi yoksul kitlelerin önemli bir bölümü yoksulluğun sistemik bir olgu olduğunun da farkındadır.

Tanımlar, yoksullara bakış açılarına göre, değişik değer sistemlerine sahip bir toplumsal yapıdan bir diğerine ve zaman içinde değişiklik göstermektedir (Şenses, 2009: 62). Yoksulluk tanımlamalarındaki bu farklılıklar, farklı dünya görüşlerini yansıtmaktadır. Tarihsel olarak yoksulluğun çerçevesinin ve yoksul kitlelerin değişmesinin sonucu yoksulluk her toplumda farklı bir açıdan ele alınmıştır. Bu durumun en önemli sonucu ise tek bir yoksulluk tanımının yapılamaması ve yoksul kitlelerin sürekli değişmesidir. Yoksulluk, tarih boyunca tüm toplumlarda farklı biçimlerde de olsa önemli sorunlardan biri olmuştur. Her toplumun belirli bazı ölçütlere göre tabakalaşmış olması nedeniyle, kimi gruplar ya da topluluklar bu tabakalaşmanın ya da sınıflaşmanın altında yer almak durumunda kalmışlardır. Bu tabakalaşmanın altında yer alan kesimler “yoksullar” olarak tanımlanmışlardır (Öztürk, 2008: 606).

Yoksulluğa dair bugünkü tartışmaların büyük kısmında konjonktürel gerileme ve yoksullaşmaya vurgu yapılıyor ve “kriz konjktürü”nden bağımsız olarak var olan “yapısal yoksulluk” hali pek gündeme alınmıyor (Erdoğan, 2007: 13-14). Bu anlayış sonucu yoksulluk yapısal bir sorun olmaktan ziyade, bireylerin yetersizlikleri, eksiklikleri, tembellikleri ve rahatlıkları sonucu ortaya çıkmış bir sorun olarak ele alınmış, yoksul olmaları sebebiyle yoksul kitleler sorumlu tutulmuş ve yoksullukla mücadele konusu uzun bir süre bireyler, yoksulluk yardımları, yoksul yasaları üzerinden sürdürülmüştür.³ Kişisel eğitimlerin arttırılması, yetenek ve becerilerin kazandırılarak aktif olarak kişilerin çalıştırılması gibi bazı politikalar uygulanarak yoksulluktan kurtulmak hedeflenmiştir. Yoksullar, yoksulluklarından kurtulmak istiyorlarsa daha fazla çalışmalı, daha fazla eğitim almalı ve yeteneklerini sürekli ilerletmelidirler. Sorunun kaynağını yine sorunun mağdurunda arayan bu anlayış yoksulluk yazınında oldukça etkilidir denilebilir.

Yoksulluk ile ilgili literatürde yer alan tanımlamalara baktıktan sonra kısaca uluslararası kuruluşların da yoksulluk tanımlamalarına bakmak gerekir. Yoksulluk

³Bu çerçevede değerlendirildiğinde yoksulluk kavramının yufka yürekli olsa bile, yoksun bir kavram olduğunu söylemek hiç de yanlış olmaz. Kapitalizmde yoksulluk kimliğinin sahipleri vardır: Emekleriyle geçinmeye çalışanlar, kentlerin varoşlarına yedeklenmiş işsizler ordusu, tarım emekçileri, mülksüz köylüler; yani yarattıklarından daha azını alanlar ve emekçi dahi olmaları mümkün olmayan dışlanmış kitleler. Söz konusu kitleler, kapitalizmin temel ilişkisine tâbi olarak, toplumların tarihinde belirlenirler. Bu belirlenimin sonucunda oluşan kitlelerin toplumsal kimlikleri “yoksullar” değil, ait oldukları sınıflardır (Köse ve Bahçe, 2009: 392).

konusunda önemli kaynaklardan biri Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporlarıdır⁴. Bu raporlarda yoksulluk, çok boyutlu bir sorun olarak ele alınmakta ve yoksulluğun toplumsal, politik ve ekonomik alanlardaki eşitsizliklerle ilişkisi incelenmektedir. Son dönemdeki eğilimler göz önüne alındığında yoksulluğun sadece ekonomik olarak ele alınamayacak kadar karmaşık bir olgu olduğu, insan hayatının tüm boyutlarını (ekonomi, siyasi ve sosyal katılım, eğitim, sağlık, insan hakları, çevre vb.) kapsadığını söylemek mümkündür (Coşkun ve Tireli, 2009: 23). 1998 tarihli Raporun yoksulluk tanımına göre, yoksul birey, sağlıklı yaşama hakkı başta olmak üzere temel insan hakları ihlal edilmiş bireydir. Rapor yoksulluğu salt gelir yoksunluğu ile tanımlamamaktadır. Yoksulluk, insan hakkı temelinde ele alınmış olup, yoksul olma durumu da bu hakkın ihlali olarak görülmektedir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği yoksulluğu *“yeterli bir yaşam düzeyi ve diğer temel sivil, kültürel, ekonomik, siyasi ve sosyal haklardan yararlanmak için gerekli olan kaynaklardan, tercihlerden, güvenlikten ve güçten sürekli olarak yoksun olma durumu”*⁵ olarak tanımlar. Ekonomik ve Sosyal Konsey (ESK), yoksulluğu çok boyutlu bir sorun olarak ele almakta, yoksulluğun siyasi, sivil, sosyal ve kültürel bir boyutu olduğuna vurgu yapmakta ve esas olarak bu boyutu ile açıklamaktadır. Yani yoksulluğu sadece parasal bir sorun olarak ele almamaktadır. Yoksulluk yazını incelendiğinde yoksulluğu bir hak ihlali olarak gören yaklaşımın son dönemlerde tercih edildiği görülmektedir. Mevcut araştırmanın ilerleyen bölümlerinde bu yaklaşımdan bahsedilmiştir.

Dünya Bankasının yoksulluk konusunu, 1980’li yılların başında, başta toprak olmak üzere üretim faktörlerinin mülkiyeti, 1990’lı yılların başlarında da yönetim çerçevesinde ele alma çabaları, özel mülkiyetin ve apolitik iktisat yaklaşımının küresel bazda bayraktarlığını yapan niteliğinden kaynaklandığı için inandırıcı ve uzun soluklu olmamıştır (Şenses, 2009: 59). Yoksulluğun nedenleri bölümünde ele aldığımız için şimdilik Dünya Bankası’nın yoksulluk politikaları üzerinde durulmayacaktır. Dünya Bankası yoksulluğu salt *“asgari bir yaşam standardına erişilmemiş olma durumu”* olarak tanımlamaktadır (World Bank, 1990: 26).

⁴ İnsani gelişme Raporları 1990 yılından bu yana Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından her sene yayınlanmaktadır. Her sene yayınlanan bu raporlarda insani gelişme kavramı kişi başına düşen gelir hesaplamalarının ötesinde, insan kaynağının gelişimi, özgürlük, kişilik gibi unsurları bir arada ele almakta ve insanın temel gereksinimlerine ulaşma düzeyinde birlikte değerlendirmektedir.

⁵BM Ekonomik ve Sosyal Konsey (ESK): 2001.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ise yoksulluğu Dünya Bankası'ndan (DB) farklı biçimde parasal bir olgu olmaktan çok bireyin toplumsal olarak varoluş haklarını referans alarak değerlendirmektedir (Coşkun ve Tireli, 2009: 40). OECD ve EUROSTAT (Avrupa İstatistik Kurumu) gibi kuruluşlar, yoksulluğu insanların topluma eşit koşullarda katılmalarını engelleyen sosyal dışlanma sorunu olarak tanımlayan bir yaklaşım doğrultusunda, mutlak yoksulluk yerine göreceli yoksulluk ölçümlerine rağbet etmektedirler. Dolayısıyla, her ülkenin kendi ortanca gelirinin belirli bir oranının, mesela yüzde 50'sinin altında bir gelirle yaşayanların nüfus içindeki büyüklüğüne bakılarak yoksulluk ölçümleri yapılmaktadır. Bu yaklaşım, ülkeler arasında karşılaştırma yapabilmek açısından da, ulusal yoksulluk eşiklerinin farklı biçimlerde tanımlanmasından kaynaklanan sorunları aşan daha objektif bir kıstas getirmiş olmaktadır (Buğra, 2011: 56).

Türkiye'de ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇŞGB) ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının ilgili alanda çalışmaları vardır. Ayrıca DİSK, TÜRK-İŞ, KESK ve Türkiye Kamu-Sen gibi konfederasyonlar ile bunlara bağlı sendikaların da yoksulluk ile ilgili oldukça geniş çalışmaları bulunmaktadır. Aylık yayınlanan bu çalışmalarda yoksulluk oranları, yoksul sayıları, yoksulların niteliği, nicel profilleri gibi ayrıntılara da yer verilmektedir. TÜİK'e göre yoksulluk *“insanların temel ihtiyaçlarını karşılayamama durumudur. Yoksulluğu dar ve geniş anlamda olmak üzere iki türlü tanımlamak mümkündür. Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumu iken, geniş anlamda yoksulluk, gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade eder”* şeklinde tanımlamaktadır.⁶

Türk-İş, yoksulluğu açlık sınırı ve yoksulluk sınırı çerçevesinde hem göreceli yoksulluk hem de mutlak yoksulluk olarak tanımlamaktadır⁷. Yani bu sınırlara göre bir yoksulluk tanımlaması yapmaktadır. Açlık sınırı olarak nitelediği sınır mutlak yoksulluk; yoksulluk sınırı olarak belirlediği sınır ise göreceli yoksulluk ile tanımlamaktadır. DİSK'te benzer bir yöntemle açlık ve yoksulluk sınırını belirlemektedir. DİSK-AR tarafından yapılan ve kamuoyu ile paylaşılan bu

⁶ Çevrimiçi: <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16023>

⁷ Çevrimiçi: (<http://www.turkis.org.tr/dosya/ri8pZ6d582bU.pdf>).

çalışmalarda, çok daha geniş konulara yer verilmektedir. İşsizlik, yoksulluk, kadın emeği raporu, genç işsizlik, kayıt dışı istihdam gibi konular bunlardan bazılarıdır.

Görüldüğü gibi yoksulluk tanımlamaları yoksulluğa bakış açısı ile paralel bir şekilde yapılmaktadır. Yoksulluğu bireysel bir sorun olarak ele alan tanımlamalarda yoksulluk, tembellik, rahatlık, kendini geliştirmeme, geri kalmışlık gibi suçlayıcı bir dil ile tanımlanmaktadır. Yoksulluğu yapısal bir temelde ele alan yaklaşımlar, ilerleyen bölümlerde ele alındığı için bu bölümde üzerinde durulmamıştır. Tanımlamalara baktığımızda iki temel kriterle karşılaşıyoruz. Bunlardan biri düzenli ve sürekli bir gelirden yoksunluk; diğeri ise yine gelir yoksunluğuna bağlı olarak yeterince tüketmemek ve temel ihtiyaçlardan yoksun kalmaktır. Genel olarak yoksulluk tanımlamalarında karşılaşılan ortak noktalar gelir ve tüketim yoksunluğudur. Oysa yaşanan yoksulluk tek başına gelir azlığı, temel mal ve hizmetlerden yoksunluk değildir. Modernitenin yarattığı kentlerin varoş bölgelerinde ya da mahallelerinde yaşama; sağlıksız çevre koşullarına maruz kalma; eğitim, sağlık, adalet gibi toplumsal gereksinimlerden az yararlanma; güvenlik yetersizliği, şiddete açık olma gibi sorunları da kapsayan daha geniş çerçeve içinde ele alınmalıdır (Tekeli, 2000: 145). Yoksulluk görmezden gelinecek kadar gizli ve bizim dışımızda yaşanmamaktadır. Bu yüzden yoksulluk, akademik alanın dışına taşan ve birçok disiplin ile birçok alandan (sosyal, siyasal, ekonomik) etkilenen bir olgudur. Yoksulluğu ve yoksulları adımıımızı dışarı attığımız andan itibaren görmemiz mümkündür. Yeni yoksul kitleler bizimle beraberdirler. Oturduğumuz güvenli sitelerin ya koruması onlar ya da kapıcıları, bindiğimiz taksilerin kiralık şoförleri, gittiğimiz hastanenin taşeron çalışanları, kâğıt toplayıcılar, sokakta çalışan çocuklar, evsizler, fuhuş sektöründe çalışan ve bir daha buradan çıkamayan kız çocukları, zorunlu göç sonucunun tutunamayanları, etnik ve inançsal olarak ötekiler, savaş mağdurları, cinsel tercihleri farklı olan ve bunu yaşayan LGBT bireyler, sokak çocukları, göçmenler, savaş mağdurları, örneğin Türkiye’de sayıları üç milyonu aşan Suriyeliler, kırdan yaşanan dönüşüm sonucu kentin varoşlarına göçmüş göç mağdurları, seks işçileri vb.

Yoksulluk, çok boyutlu bir olgu olduğu için tek bir nedene indirgenemeyecek kadar karmaşık bir sorundur. Bu sebeple tek bir nedenle de açıklanamamaktadır. Yoksulluk olgusu birbirinden etkilenen ve birbirleriyle beslenen karmaşık bir

süreçtir. Yoksulluk sarmalı olarak ifade edilebilecek bu süreç ekonomik ve sosyal her türlü kaynağa ulaşmadaki engeller, yoksulluğun hem nedeni hem de sonucu olabilmektedir. Başka bir deyişle yoksulluğa neden olan bazı etmenler aynı zamanda yoksulluğun sonucu olarak da karşımıza çıkabilmektedir (Karadeniz ve Öztepe, 2013: 81). Bu durumun önemli bir sonucu olarak farklı yoksulluk tanımlamaları karşımıza çıkmaktadır.

Yoksulluk yazını incelendiğinde karşımıza gelir yoksunluğu ve bunun bir sonucu olarak düzenli ve yeterli beslenememe sorunu çıkmaktadır. Yeterli bir gelire sahip olamamak ve yeterli beslenememek yoksul kitleler için önemli bir sorundur. Yoksul kitlelerin neden yeterli bir gelire sahip olamadığı sorusu yoksulluk sorununu doğru bir şekilde ele almamızı sağlar. Neden birileri yeterli bir gelire sahipken birileri bu gelire sahip değildir? Bu durum bize yoksulluğun tüketmemekten öte, bir bölüşüm sonucu olduğunu ve bu sebeple bir yoksunluk sorunu olduğunu göstermektedir. Kapitalizme özgü yoksulluk ile kapitalizm öncesi toplumsal yapılara özgü yoksulluğun en temel ayırım noktası, kapitalizm öncesi toplumlarda yoksulluğun gerçekten yokluğa dayanıyor olmasıydı; oysa kapitalizmin ürettiği yoksulluk, tam da varlıkla birlikte üretilmiş ve varlığın sebebi olarak ortada durmaktadır. Bu nedenle kapitalist bir sistem içerisinde yapılacak olan bir yoksulluk analizi, mutlaka bu temel noktaya, zenginliğin sebebi olarak yoksulluğa ve yoksullaştırma mekanizmalarına dikkat çekmek zorundadır. Aksi takdirde ortaya konulmuş olan çaba, çözümü ötelemeye hizmet edebilecektir (Gün, 2010: 15).

Tarihin her döneminde yoksulluk farklı türleri ve farklı kesimleri etkilemesi ile var olmuştur. Bu durum yoksulluğun tarihin en eski sorunlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. İster sosyoekonomik olarak ileri ülkelerde olsun, isterse sosyoekonomik olarak geri kalmış olan ülkelerde olsun yoksullar her zaman tehlikeli sınıflar olmuşlardır. Yoksullar tehlikeli bir sınıf olarak algılandığında egemen sınıflar tarafından daha rahat marjinalleştirilip daha rahat ötekileştirilmektedirler. Yoksullar, başlangıçlarından bugüne bütün modern toplumlarda “suçun ve şiddetin yaygınlaşması” veya bugün Türkiye’de çok kullanılan bir ifade ile “sosyal patlama” türü korkuların önemli aktörleri olmuşlardır. Ayrıca yoksullar, yoksul olmayanlarda çeşitli bulaşıcı hastalık endişeleri uyandırır. Bunlar, saf fizyolojik bir nitelik taşıyabilecekleri gibi, toplumda çeşitli ahlaki hastalıkların yaygınlaşması endişesi de

olabilir. Bu tür korkulardan kaynaklanan tepkiler, yoksulları tecrit etme ve kontrol altında tutma eğilimleri şeklinde kendilerini gösterebilirler (Buğra, 2005: 76) .

Son olarak sürekli yeni bir yoksullar kitlesi ile karşı karşıya kalmaktayız. Bu gerçeklik, aynı zamanda her dönem yoksullukla mücadelede yeni alanlar oluşturmamız gerektiğini de göstermektedir. Kişilerin bazen cinsiyeti, bazen rengi, bazen dili, inancı, siyasal düşüncesi yoksulluğa neden olurken bazen de sadece belirli bir bölge de yaşıyor olmaları yoksul olmalarına neden olmaktadır. Yoksullukla ilgili sorunlar herkesi aynı şekilde etkilemiyor. Mesela Güneydoğu’da yaşanan şiddetten ve onun ekonomik hayat üzerindeki etkisinden kaçarak bölgedeki veya ülkenin diğer kesimlerindeki büyük şehirlere gelmiş Kürt nüfusun sorunları herkesinkinden hem daha farklı hem daha ağırdır (Buğra, 2005: 75). Bu gerçek yoksul kitlelerin bölgeler arası, kimlikler arası, kültürler arası ve cinsiyetler arası değişebilen bir nitelikte olduğunu göstermektedir.

1.2. YOKSULLUĞA İLİŞKİN KURUMSAL YAKLAŞIMLAR

Yoksulluğu tanımlamak, ölçmek ve yoksulluğun nedenlerini açıklamak konusunda genel olarak iki yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Bunlardan biri daha çok muhafazakâr ve liberal bir bakış açısı olan “kültürelci”, “bireyci” bakış açısı; diğeri ise bu çalışmanın da benimsediği “yapısalcı” yaklaşımdır. Bunların dışında farklı yaklaşımlar da vardır. Örneğin yoksulluğu bir insan hakkı ihlali olarak gören yaklaşım bunlardan birisidir. Başka bir yaklaşım ise kapasite yaklaşımıdır. Bu yaklaşım yoksulluğu, temel yapabilirliğin yetersiz olması olarak açıklamaktadır. Bu bölümde yoksullukla ilgili başlıca yaklaşımlar kısaca ele alınmıştır.

1.2.1. İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk Yaklaşımı

Yoksulluğun ve yoksul kitlelerin niteliği ve niceliği değiştikçe yoksulluk çalışmalarında da değişiklik gözlenmektedir. Özellikle, yoksullukla mücadele konusunda önemli gelişmeler bulunmaktadır. Ayrıca, bu gelişmeler yoksullukla ilgili çalışmalarda da önemli bir yaklaşım değişikliği olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım değişikliklerinden bir tanesi de yoksulluğa “hak” temelli yaklaşarak yoksul kitleleri “hakları ihlal edilmiş” kişiler olarak gören yaklaşımdır. Son on yılda

yoksulluğu insan hakları ihlali olarak değerlendirmek yönünde çaba harcanmaktadır. 2001 yılında Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, İnsan Hakları Yüksek Komisyonu Biriminden “ulusal yoksulluğu azaltma stratejilerine insan haklarını katmak için temel öneriler geliştirmesini” talep etmiştir. Yeni hedef yoksulluğun insan haklarının ihlali olarak algılanmasını sağlayacak bir yaklaşımın benimsenmesini sağlamaktır (Uyan Semerci, 2010: 3).

T. H. Marshall’ın⁸ ‘Vatandaşlık ve Sosyal Sınıf’ başlıklı makalesi sosyal hak kavramının ifadesi niteliğindedir. Bu makalede Marshall, sivil hak ve özgürlüklerin 18. yüzyılda, siyasi hakların 19.yüzyılda kazanıldığını, sosyal hakların kazanılıp hayata geçmesinin ise 21. yüzyılın gelişmesi olduğunu belirtmiştir. Marshall sosyal hakları, bireylerin sınıfsal konumlarından bağımsız, eşit vatandaşlık statüsü temelinde tanımlanan haklar olarak ele almaktadır ve bunun içinde, sosyal hakların temelini oluşturan eşit vatandaşlık statüsünün, kapitalist toplumu belirleyen sınıfsal eşitsizliklerin bireylerin hayatındaki önemini azaltan bir nitelik taşıdığına değinmektedir. (Buğra, 2005: 3). Marshall’ın vatandaşlık vurgusunun temelinde eşitlik yatar. Ona göre eşitlik, toplumun tam üyesi olanlara has bir durumdur. Bu sebeple bu tam üyeler haklar ve görevler bakımından eşittirler. Vatandaşlık birçok hakka ve güce giriş içeren bir durumdur, vatandaşlıktan söz edebilmek için vatandaşlık haklarının arttırılarak herkese toplumun tam ve eşit üyesi olarak davranılması sağlanmalıdır. “Hak” dili, her şeyden önce “sorumluluk” kavramını içeren bir dildir. Benim bazı haklara sahip olmam, başka birilerine de benim bu haklarımı koruyabilmem ve kullanabilmem için bazı sorumluluklar yükler. Bunlar hissedilen ve gönüllü olarak üstlenilen sorumlulukların ötesinde, zorunlu olarak taşınan sorumluluklar olarak ortaya çıkar. Bu sorumluluklar, bireylerle siyasi otorite arasında formel kurumlar aracılığıyla kurulmuş bir ilişkiyi gündeme getirirler (Buğra, 2005: 76).

Yoksul kişileri hakları ihlal edilmiş kişiler olarak gördüğümüz noktada yoksulluğu yoksul kişilerin başarısızlıkları, kaderleri, talihsizlikleri ya da onların

⁸İngiliz refah devletinin ilk teorisyenlerinden biri de olan T. H. Marshall, bu görüşleri doğrultusunda vatandaşlığın bileşenleri ya da çeşitli yönleri üzerine bir model kurmuştur.

sorumsuzlukları olarak değerlendirmekten ziyade yoksulluğu oluşturan koşullara dikkatimizi yöneltiriz (Uyan Semerci, 2010: 4). Yoksulluğu kişisel bir sorun olmaktan çıkarıp, yoksulluğun arka planında yatan gerçek nedenlere yöneltmektedir. Böylece insan hakları ihlalleriyle ilgili devletleri ve bireyleri sorumlu konuma itmeye çalışan tüm araçlar yoksullukla mücadele bağlamında da kullanılmaya başlanabilir. Bu yaklaşım ‘hak’ kavramını geliştirip yoksullara olan ön yargıyı, dışlayıcı söylemleri, hor görmeyi azaltabilir hatta yok edebilir. Yoksul kişileri hakları ihlal edilmiş insanlar olarak değerlendirmek, onları hayatta “başarısız”, “tembel”, “yeterli gayret” gösterememiş, yaşamın dışında kalmış kişiler olarak algılamamak açısından önemlidir (Uyan Semerci, 2009: 5).

Yoksulluk, çoğu zaman eğitimsizlik, iş hayatındaki başarıyı belirleyen becerilerden yoksun olma, bir azınlık mensubu olma, bedensel veya zihinsel özürllük, sorunlu bir aile çevresi gibi durumlarla yakından bağlantılı bulunduğu için, yoksullukla mücadele yöntemleri de eşit hakların ötesinde kişiye veya sosyal gruba özel yöntemler gerektirmektedir. Ama bu noktada, farklı ihtiyaçları olanlara eşitlik anlayışının ötesinde bir yaklaşımla destek olunması gerektiği fikrinin yol açabileceği tehlikeleri de gözden kaçırmamak, özel sorunları özel yaklaşımlar gerektiren bireylerin toplumda ikinci sınıf bir konuma itilmelerini önlemeye çalışmak da gereklidir. Bu bağlamda toplumsal sınıfların arasındaki uçurumun azalması yolunda adımlar atılmış olacak, ayrımcılık ve ötekileştirme yapılmayacak, bireysel hak ve özgürlüklerin önüne sınıfsal farklar geçmemiş olacaktır (Markoç, 2012: 10). Son yıllarda yapılan çalışmalarda yoksulluğun, gelir eksikliğinden ziyade insan haklarının bütünselliği, bölünmezliği ve karşılıklı bağımlılığı temelinde tüm insan haklarının ihlali olarak tanımlanmaya başlandığını görmekteyiz.

1.2.2. Kapasite Yaklaşımı ve Yoksulluk

Yoksulluğun gelire ölçülmesinin yetersizliği göz önüne alınarak, insani gelişme raporları çerçevesinde 1997 yılından itibaren “insani yoksulluk” kavramı geliştirilmiştir. Bu kavram, insanların sağlık hizmetlerine, eğitim hizmetlerine ulaşabilirliği ile normal uzunlukta bir yaşam sürme beklentisi ve sürdürülebilir kalkınma kriterlerine bağlı yeni fırsat ve seçenekleri kullanabilmeleri için gerekli

altyapının olup olmaması ile saptanmıştır (Uyan Semerci, 2010: 3). Bu doğrultuda geliştirilen başka bir yaklaşım ise Nobel Ödüllü iktisatçı Amartya Sen'in öne sürdüğü "yapabilirlik" ve "kapasite yaklaşımıdır". Sen yoksulluğu, temel yapabilirlikten yoksun olma durumu olarak tanımlar. Yoksulluk çalışmaları açısından yapabilirlik yaklaşımı insan hakları ve temel ihtiyaçlar yaklaşımlarıyla beraber kullanılarak yoksulluğun daha iyi anlaşılması ve çözüm yollarının geliştirilmesinde önemli bir katkıda bulunur. İnsanın yapmak istedikleri ile yapabildikleri arasında fark vardır. Eğer yapmak istediklerini yapamıyorsa kişinin yapabilirlik seviyesini arttırmak gerekir. Kişilerin yapabilirlikleri ile olabilirlikleri arttırıldığında bunları gerçekleştirmek kişilerin isteklerine bırakılmalıdır. Sen'e göre okuma yazmayı öğrenmiş bir kişi, okuma yapabilirliğine sahip olsa da okumayı tercih etmeyebilir. Bu kişinin o eylemi gerçekleştirme özgürlüğüne bağlıdır (Uyan Semerci, 2010: 15).

Amartya Sen, yoksulluğun gelir düzeyiyle sınırlı tanımlarını reddetmiş ve yapabilirlik kavramını geliştirmiştir. Yapabilirlik, açlık, sağlıksızlık, cahillik, kötü barınma koşulları gibi, her insanın mutlaka kaçınmak isteyeceği durumlardan kaçınabilme yetisi olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda "yapabilirlikten yoksunluk" mutlak ve görelî yoksulluk kavramlarını kapsayan yeni bir yoksulluk ifadesidir (Buğra, 2005: 6). Aynı zamanda Sen'e göre yoksulluk gelir yetersizliğinden öte "kapasite yetersizliği", başka bir deyişle belirli bir asgari kabiliyeti devam ettirememeye kabul edilmektedir (Sen, 1985: 669). Kapasite yaklaşımı, insan refahına çok boyutlu bir bakışı ortaya çıkarmaktadır. Yaklaşım insanların gelir ve harcamaları ile ilgilenmek yerine, onların etkili bir biçimde "ne yapabildiklerine" ve "ne olabildiklerine" odaklanarak liberal politik felsefe içinde yer alan "eşitlik nedir" sorusu ile ilgilenmektedir (Nussbaum, 2005: 169). Kapasite yaklaşımında, belli bir mal düzeyine sahip olmanın değil; zorunlu insani fonksiyonların bütünü veya belirli bir düzeyinin başarılmasının daha önemli olduğu vurgulanmaktadır (Sam, 2008: 64).

Türkiye'de bu yönde tartışmaların başlaması birçok açıdan önemlidir. Yoksulluğun çok boyutluluğunu kabul etmek, yoksullukla ilgili dışlayıcı ve suçlayıcı dili değiştirmek, yoksul insanların da onuruna, haysiyetine ve özgür iradelerine saygı duymak gerekliliği insan hakları ile vurgulanabilir. Bunun olabilmesi için insan

hakları ihlallerini yalnızca medeni ve siyasi haklarla sınırlı olarak görmenin ötesine geçebilmek ve insan kapasitesine yapılan yatırımın bir anlamda yoksullukla başa çıkmak için temel yatırım olduğunu kavramak önemlidir (Uyan Semerci, 2010: 4). Yoksulluğu insan haklarının ihlali olarak gören yaklaşımın yoksulluk yazınında oldukça geniş yer tutacağı ve tartışılacağı söylenebilir. Aynı zamanda Sen'in geliştirmiş olduğu kapasite yaklaşımı ve yapabilirlik yaklaşımı da önemli görünmektedir. Ancak "hak" kavramının ve hakkın kendisinin bu kadar törpülediği ve de gerilediği bir ortamda yoksulluğu böyle açıklamak ve önlem almak oldukça zor olacaktır. Sosyal haklarda yaşanan onca gerilemeden sonra hak kavramına bu yönde bir anlam yüklemek de sıkıntılıdır.

1.2.3. Kültürelci/Bireyci Yaklaşım

Günümüzde dünyanın geneline yayılan yoksulluk ekonomik, kültürel ve sosyal özelliklere sahip bir olgudur. Yoksulluğun nedenleri konusunda yapılan araştırmalar oldukça farklı değişkenlere ulaşmıştır. Bu değişkenlerin genelde iki farklı kategoriye ayrıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki daha çok kişileri sorumlu tutan ve suçlayan, kişinin yetenekleri, sorumluluk ve disiplin anlayışı gibi "yoksulluğun hem kurbanı hem de nedeni" olarak gören (Şenkal, 2011: 387) kültürelci/bireyci yaklaşımdır.

İlk kez ABD'li antropolog Oscar Lewis⁹ tarafından dile getirilmiştir Kültürelci yaklaşımda yoksulluk daha çok yoksul olan kişilerin eğitimsizlik, yeteneksizlik veya tembelliklerinden dolayı, yaratılan fırsatlardan yararlanamama durumu olarak tanımlanır. İyi eğitim alamamak, sağlıklı yaşayamamak, temiz ve güvenilir bir konutta yaşayamamak ve var olan fırsatlardan yararlanamamak yine yoksulun yani bireylerin suçu olarak algılanmaktadır. Muhafazakâr ve liberal¹⁰ bir bakış açısını

⁹Ünlü Amerikalı antropolog Profesör Oscar Lewis (1914-1970) kırsal toplumlarda yoksul halkları incelemiş, özellikle Meksikalılarla Amerika'da yaşan Meksikalılar üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır. Bu halkların kültürlerini konu alan Beş Aile (1959) ve Sanchez'in Çocukları (1961) önemli yapıtları arasındadır. Oscar Lewis, Porto Rico halkını incelediği La Vida ile 1967 Ulusal Kitap Ödülüne layık görülmüştür. Yazarın çalışmaları, "yoksulluğun antropolojisi" denen ve daha sonraki toplumsal incelemelerde etkili olan bir kavramın doğmasına yol açmıştır (<http://www.epsilonyayinevi.com/kişi/oscar-lewis.html>).

¹⁰Liberal düşünce kapitalist düzenin düşünsel yapısını oluşturur. Onun sınırsız mülkiyet hakkını, veraset kurumunu, rekabet serbestliği ilkesini, sunum ve istem dengesine dayanan serbest fiyat düzeneğini, gelir bölüşümünde serbest oluşum ilkesini, uluslararası ticarete özgürlüğü ve emek-sermaye ilişkilerinde bağit serbestliğini, emeğinde bir mal sayılmasını savunur (Talas, 1992: 20).

yansıtan kültürelci yaklaşımda yoksulluk; yoksul olarak tanımlanan kişilerin eğitim, örgütsüzlük, aile yaşamının istikrarsızlığı, beceri ve kapasite gibi bireysel niteliklerinin düşüklüğü nedeniyle ortaya çıkan fırsatlardan yararlanamama olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluğun kişisel yetersizlikten kaynaklandığı anlayışı yeni değildir. 19. yüzyıl toplumsal tahayyülünde hâkim olan “laissez faire”in rekabetçi etiğine göre “kaybetmekten kaybedenler sorumluydu”. Bu anlayış, yoksul olan ve dolayısıyla “yardımı hak eden” leri, “iş göremez düşkünlerle” sınırlayarak, çalışabilir durumda olan bağımsız emekçileri yoksulluk yardımı kapsamında çıkarmayı ve böylece işçi ve işverenler arasında serbestçe sözleşmeye dayalı rekabetçi ulusal emek pazarının oluşması önündeki engelleri kaldırmayı amaçlamaktaydı (Güngör ve Özügurlu, 2001: 433-434).

Kültürelci yaklaşım sosyolojik olarak daha çok işlevselci yaklaşım içinde değerlendirilebilir. İşlevselci teori, toplumun sağlıklı devamlılığı için eşitsizliği kaçınılmaz ve uyumlu bir süreç olarak görür. Liberal ve neo-liberal ekonomi politiği temsil eden işlevselciler, bireysel performansın ortaya konulabilmesi noktasında yoksulluğun meşru olduğunu ileri sürerler. Bireyler yoksulluktan kurtulmak için çaba sarf ederler, bunu yaparken de niteliklerini arttırmaları. Birey niteliklerini arttırmazsa yani çabalamazsa yoksul olur. Dolayısıyla bireyin yeteneksizliği, tutum ve davranışları onun yoksullaşmasına neden olur (Erdem, 2009: 339). Bu yaklaşım yoksulluğun nedenlerini, yoksulların kendilerinden kaynaklanan, beceri, yetenek yönünden eksiklik ile tutum ve davranışlarının ahlaki olmayan yönlerine bağlamaktadır. Ahlaki olmayan tutum ile çalışmak isteğinde olmamak, başkalarına ve yardım kuruluşlarına bağımlı hale gelmek kastedilmektedir. Hem ahlaki terimlerle yaklaşmakta hem suçlayıcı ve sorunu kişiselleştiren bir şekilde ele almaktadırlar. Genel olarak değerlendirdiğimizde ise işlevselci yaklaşım, yoksulluğun nedenini, yoksulların kendi bireysel özelliklerinde aradığı için yoksulluktan kurtulmanın çözümünü de bireylerde aradığı söylenebilir. Bireyler toplumda eğer daha fazla ödül almak istiyorlarsa bunun için niteliklerini arttırmak zorundadır (Aksan, 2012: 46).

1.2.4. Yapısalcı Yaklaşım

Yoksulluk konusunda bir diğer yaklaşım ise yapısalcı yaklaşımdır. Yani yoksulluğu yapısal ve sistemik bir takım sorunların sonucu olarak gören yaklaşımdır. Bu yaklaşım, yoksulluğu, yoksulların dışında, başta ekonomi politikaları olmak üzere, düşük ücretler, yetersiz eğitim ve istihdam olanakları ve ayrımcılık gibi yoksulların kendi denetimleri dışındaki “yapısal” etmenlerle ve bütünüyle sosyoekonomik sistemle ilişkilendirmektedir (Şenses, 2009: 146).

Yapısalcı yaklaşım, literatürde daha ziyade Marksistlerin bakış açısı olarak tanımlanmaktadır. Marksist sosyoloji yoksulluğu, kişisel nedenlerin çok ötesinde olan etkenlere bağlayarak açıklar. Kapitalist üretim ücretli emeği varsayar ve ücretli emek tabanını sürekli olarak genişletir. Üretimin birincil amacı insan ihtiyaçlarını karşılamak değil, bir değişim değeri üretmektir. Asıl amaç kâr etmek ve her seferinde bu kârı büyütme. Başka türlü ifade etmek istersek, üretimin amacı, her seferinde ücretli işçiler (proletarya) tarafından üretilen daha büyük artı-değer kütesine el koymaktır. Kapitalist sınıfın zenginliği ücretli emeğin sömürsüne dayanır (Başkaya, 2004: 10). Emeğin bu sömürü hali doğrudan üretim ilişkileri alanına yani sınıf ilişkisine işaret etmektedir. Kapitalist sistemde bu nedenle yoksulluk kimliğinin sahipleri vardır. Emekleriyle geçinmeye çalışanlar, kentlerin varoşlarına yedeklenmiş olan işsizler ordusu, tarım emekçileri, mülksüz köylüler; kısacası yarattıklarından daha azını alanlar ve emekçi dahi olmaları mümkün gözükmeyen sistemden dışlanmış kimseler (Gün, 2010: 56) .

Sınıflı toplumların ortaya çıktığı dönemden beri gelişen sermaye birikimi sürecinde, yoksul sınıflar ve sermaye sahipleri arasındaki ilişki sömürü temelinde kurulmuştur. Modern toplumda da özü değişmeyen bu ilişkide zenginlik, sermaye sahibi olarak üretim sürecinde işgal edilen merkezi konum ve işlevden ötürü üretilen artı değere el koyanların; yoksulluk ise, “üretimin asli bilgisinden uzaklaş(tırıl)an, üretici işlevleri –makinelere, aletlere geliştirildikçe– daralan, niteliksizleşen ve hatta gereksiz hale gelen, yerleri otomatizasyonla, robotlarla doldurulabilir olan, dolayısıyla da sürekli işsiz veya işsizlik tehdit altında yaşayan kesimlerin durumudur” (Laçiner, 2002: 207). Dolayısıyla, yoksullaşma ve zenginleşme aynı

toplumsal örgütlenmenin ürünüdür. Bu örgütlenmede yoksulluk zenginliği artırmanın bir fonksiyonudur. Kapitalist sistem, kendini yeniden üretebilmek için düşük ücretlerle çalıştırabilecek belli bir emek gücüne ihtiyaç duyar. Yoksulluk ücretleri düşürdüğü için işlevsel bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda yoksulluk diye anlatılan, geniş kitleleri anlatan sonuç, toplumun örgütsel ilişkilerinden bir ödül almayan, toplumun örgütsel yapısı içerisinde ancak anlam kazanabilecek geniş kitlelerdir. Sonuçtur yoksulluk, bir başlangıç değildir Yoksulluk diye bahsettiğimiz süreç, toplum içerisindeki sıradan insanın, kapitalizm ile birlikte ona istinaden düzenlenmiş olan formun yani emek gücünün kitleler halinde işsizleşmesi ve bir anlamda sermayenin mantığı içinde değersizleştiği bir dönemdir.¹¹

Yoksulluk olgusunu sistemik bir sorun olarak ele alan bu yaklaşımda asıl vurgulanan eşitlik sorunudur. Bir dev ile bir cüce aynı başlangıç noktasından aynı anda yola çıksalar dahi, her ikisinin atacağı her yeni adım deve yeni bir üstünlük sağlayacaktır. Aynı kurala ya da aynı başlangıç çizgisine göre yürümek zorunda olmak dev ve cüce için aynı mesafeyi kat etmek anlamına gelmez (Uyan Semerci, 2010: 1). Yoksulluk maddi kaynakların yetersizliğinden ziyade, bu kaynakların topluma dağılımındaki eşitsizliklerle ilgili bir sorundur (Marshall, 1999: 825).

Yoksulluk her şeyden önce yapısal ve çok boyutlu bir sorundur ve çözüm üretiminde ekonomik, toplumsal ve kültürel yapı ve ilişkilerin dikkate alınması gerekir (Gürses, 2007: 70). Yapısalcı yaklaşımda yoksulluk bir kişisel sorun olarak değil; yapısal/sistemik bir sorun olarak görülmektedir. Yoksulluğu kendi içinde değil de sistemin yapısında ve işleyişinde arayan ve onu kendi toplumsal yapısından ayırmayan bir perspektife sahiptir. Bu çerçevede yoksulluk, sosyal sistemin özünde var olan bir olgudur ve sınıf sömürsünün öz dinamiklerine bağlı olarak onlar tarafından üretilmektedir. Yoksulluk, ekonomik yapısı sınıf ve sömürüye dayanan toplumun, özünde var olan ve kritik öneme sahip önemli bir özelliğidir (Gün, 2010: 55). Genel olarak denilebilir ki, Marksist perspektife göre, kapitalist toplumlardaki yoksulluk, yalnızca kapitalist ekonomiden doğan eşitsizlikler temelinde anlaşılabilir. Bu kavrayışa göre söz konusu toplumlardaki tüm kaynaklar, üretim gücünü kendisinde bulunduran azınlığın elindedir. Boyun eğen sınıfın üyeleri ise emeklerini

¹¹ Çevrimiçi: (<http://www.muhalet.org/yazi-kapitalizmde-yoksulluk-sureci-1-ahmet-hasim-kose-0-1276.aspx>).

belirli bir ücret karşılığında satarak aslında sömürülmekte ve git gide yoksullaşmaktadırlar (Aksan, 2012: 47).

1.3. YOKSULLUK TÜRLERİ, YOKSULLUKLA İLGİLİ GÖSTERGELER VE YOKSULLUĞUN ÖLÇÜLMESİ

Yoksulluk, oldukça dinamik bir olgudur. Bunun sonucu olarak yoksul kitleler de sürekli değişmiştir. Bu durum, yoksulluk yazını ve yoksulluk çalışmalarının niteliğini, yoksulluğa ve yoksullara olan bakış açısını da değiştirmiştir. Yoksullukla mücadelenin yöntemini ve kapsamını değiştirmiş, yeni yöntemlerin gelişmesine katkı sunmuştur. Bu yüzden oldukça farklı yoksulluk nedenleri ortaya atılmış, yoksulluk farklı birçok nedenle ilişkilendirilmiştir. Yoksulluğun nedenleri bölümünde bu değişkenlere ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Bu bölümde yoksulluğun ölçülmesi ve yoksulluk göstergeleri ele alınmıştır. Ancak bu çalışmada bunların hepsinden bahsedilmemiştir. En genel anlamıyla yoksulluk tanımlanarak mevcut çalışmada, kullanılan iki yoksulluk türünden bahsedilmiştir. Bunlardan biri mutlak yoksulluk diğeri ise görelidir. Birbirinden farklı olan bu yoksulluk türleri, yoksulluğun değişen bir dinamiğe sahip olduğunu göstermektedir. Yoksulluğun değişen bu niteliği yoksulluk ölçümlerini de zorlaştırmaktadır. Bu durum yoksulluğu ölçmek ve tanımlamak için yeni yöntem ve tekniklerin geliştirilmesini de sağlamıştır. Her çalışma yoksulluğu ölçme ve tanımlamada farklı yöntemler uygulamaktadır. Özellikle yoksulluğun nedenlerine ve yoksulluk tanımlamalarına uygun bir şekilde yoksulluk ölçme yöntemleri geliştirilmektedir. Örneğin Birleşmiş Milletler, İnsani Gelişmişlik Endeksi yayınlamaktadır. Yine bu endekse bağlı olarak Cinsiyete Dayalı Gelişmişlik Endeksi yayınlamaktadır. Bu çalışmada, literatürde ağırlıklı olarak kullanılan mutlak yoksulluk, görelidir, yoksulluk çizgisi, insani gelişme endeksi ile cinsiyete dayalı gelişme endeksi gibi bazı tanım ve ölçme yöntemlerine ayrıntıya girilmeden değinilmiştir.

1.3.1 Mutlak Yoksulluk

Mutlak yoksulluk hane halkı veya bireyin yaşamını sürdürebilecek asgari refah düzeyini yakalayamaması durumudur. Daha çok sosyoekonomik olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülür. Mutlak yoksulluğun ölçülmesinde, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan asgari tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesi gerekir (Gündoğan, 2008: 43). Yani mutlak yoksullukta ölçüt, sadece insan olmaktan kaynaklı yemek, içmek, beslenmek, sağlıklı yaşamak, eğitim almak gibi en temel insani ihtiyaçların¹² karşılanmaması durumudur. Mutlak yoksulluk, yoksulluğu, fizyolojik yeterliliğin sürdürülememesi olarak tespit eder. Yoksulluğun ölçülmesinde evrensel bir standart oluşturulabileceği fikri, bu yaklaşımın temel iddialarındandır. Gıda, barınma, giyecek, yakacak gibi fiziksel zorunluluklarının karşılanmasıyla asgari geçim standartlarını yakalayacak bir gelir sağlandığında, yoksulluğun bertaraf edilebileceği varsayılır (Konuk ve Bayram, 2009: 17).

Uluslararası karşılaştırmalarda mutlak yoksulluk sınırı, çoğunlukla, satın alma gücü ile düzeltilmiş olarak, bir ABD Doları'na eşit günlük harcama düzeyidir (Öztürk, 2008: 607). Bu tanıma göre, biyolojik olarak insan olmanın asgari sınırı günlük bir dolardır; yaşamını sürdürmek için günlük olarak bir dolar elde edemeyenlerin fiziksel olarak varoluşlarından, varlıklarını sürdürüyor olduklarından kuşku duymak gerekebilir (Gün, 2010: 37).

Mutlak yoksulluk kavramına getirilen bazı eleştiriler vardır. Eleştirilerden biri bu kavramın ekonomik temellere oturduğu ancak insan ihtiyaçlarının yalnız ekonomik olamayacağı aynı zamanda toplumsal ihtiyaçların karşılanmamasının da yoksulluk tanımlarına katılması gereğidir. Eleştirilen başka bir konu ise gelir ile kaloriyi eşitleme çabasıdır. Çünkü kişiler, hane halkları, ülkeler hatta toplumlar arasında kalori ihtiyacı ve bu kaloriye ulaşmak için gerekli gelir farklı olabilir.

Genel olarak diyebiliriz ki mutlak yoksulluk fiziki ihtiyaçların karşılanmaması ve bu ihtiyaçların karşılanması için gerekli olan gelirin yoksunluğu olarak tanımlanmaktadır. Hem gelir hem de ihtiyaçlar temel alınarak tanımlanmaktadır. Ancak yukarıda da belirttiğimiz üzere günlük bir doların temel ölçüt olarak alınması

¹²Yiyecek, temiz su, konut, eğitim, sağlık ve sağlığın korunması tanım içerisinde geçen temel ihtiyaçları açıklamaktadır (UN, 1995; Lister, 2004, 21, aktaran Servet Gün).

biyolojik olarak insan olmaya yeterli değildir. Yani günlük bir dolar insani bir eşik değildir. Bu tanımlamaya bakarak günlük bir doların üzerinde gelire sahip olanlar (günlük iki dolar ve üstü gelire sahip kişiler) yoksul sayılmayacaklar mı? Üstelik bir doların her ülke de satın alma gücü farklı olacaktır. Bu durum göz önünde bulundurulmalıdır.

1.3.2. Göreli Yoksulluk

Görelî yoksulluk, mutlak yoksulluktan farklı olarak insanı sadece fiziksel bir varlık olarak değil, fiziksel varlığı ile birlikte kültürel, siyasal ve toplumsal birçok alana katılan ve bu alanlarda yer alan bir varlık olarak görür. Bu sebeple fiziki ihtiyaçların dışında kalan ihtiyaçların giderilmemesi olarak yoksulluğu tanımlar ve ona göre bir ölçüm yöntemi belirler. İnsanı maddi-manevi tüm çevresi ile bir bütün olarak ele alır. Fiziki ihtiyaçların ötesinde bir yoksulluk profili çizer. Görelî yoksulluk toplumun ortalama refah düzeyinin belirli bir oranının altında olmayı ifade etmekte ve sağduyu ile makul, kabul edilebilir yaşam standartları, yaşam tarzları ve eğilimler dikkate alınarak ölçülmektedir (Haralambos, 1985: 143).

Mutlak yoksulluk kavramı ile sadece zorunlu ihtiyaçlar ön plana çıkarken göreceli/görelî yoksullukta ise kişi başına düşen ortalama gelir ve alt sınıf geliri vurgulanmaktadır. Görelî yoksulluk için çoğunlukla benimsenen yöntem, ülke içindeki ortalama ya da medyan gelirin belirli yüzdesini, örneğin % 50'sini almaktır. Buna göre de ortanca gelirin % 50'sinin altında gelire sahip kişiler, görelî olarak yoksul kabul edilirler (Kaynak, 2005: 62). Görelî yoksulluk kavramı kişisel temel ihtiyaçların karşılandığı; ancak kişisel diğer bazı kaynakların yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve sosyal olarak toplumla bütünleşmemiş olanları tanımlamak üzere geliştirilmiştir (Gün, 2010: 39). Görelî yoksulluk aynı zamanda nispi yoksulluk olarak da tanımlanmaktadır.

Görelî yoksulluk anlayışı, gelirin salt biyolojik gereksinimleri karşılayabilmesini yeterli görmeyerek, aynı zamanda onun insan onuruna yaraşır bir yaşam olanağı sağlamaya yetecek düzeyde olmasını da gerekli gören düşünsel temellere dayanır. Görelî yoksulluk mutlak yoksulluk düzeyinin üzerinde olmakla beraber, ne kadar üzerinde olduğu toplumun sosyoekonomik gelişmişlik düzeyine

göre deđiŒecektir (Altan, 2004: 117). Kısacası görelî/nispi yoksulluk kavramı insanca yaŒamı ön planda tutmakta, insan onuru ve haysiyetine yakıŒır Œekilde yaŒayamamayı yoksulluk olarak ele almaktadır.

Yoksulluk ölçümlerinde dikkate alınması gereken ilk unsur mutlak yoksullukla görelî yoksulluk yaklaŒımları arasında bir seçim yapılmasıdır. Örneğin, mutlak yoksulluk kavramına göre bir toplumda hiç kimse yoksul olmayabilir. Ancak, tanımlardan da anlaşılacağı üzere gelir dağılımıyla doğrudan ilişkilendiren görelî yoksulluk kavramına göre toplumda her zaman yoksul olan bir kesim olacaktır. Dünya Bankası'nın hesaplamıŒ olduğu günlük bir dolar veya iki dolardan daha az gelire sahip olanları dikkate alarak oluŒturulan endeks mutlak yoksulluk anlayıŒına göre hazırlanırken, BirleŒmiŒ Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliŒtirilen İnsani GeliŒme Endeksi (HDI) ve İnsani Yoksulluk Endeksi (HPI) görelî yoksulluk yaklaŒımına göre hesaplanmış bir endekstir (Œahbaz ve Yanar, 2013: 60). Yoksulluğun nedenlerine ve yoksulluğa bakıŒ açınıza göre yoksulluk ölçüm yöntemlerimiz ve yoksulluk sınırimız deđiŒecektir. Bu sebeple bu bölümde yoksulluk sınırı üzerinde durulmuŒtur.

1.3.3. Yoksulluk Çizgisi/ Sınırı

Yoksulluk çok boyutlu ve karmaŒık bir sorun olması nedeni ile tanımlanması da güç olan bir olgudur. Bu yüzden yoksulluk tanımlaması yapmadan önce yoksul olan ile yoksul olmayanın birbirinden ayırt edilmesi gerekir. Yoksulluğu ölçmek ve tanımlamak için atılması gereken ilk adım bir yoksulluk sınırı belirlemektir. Yoksulluk sınırı, yoksul olan ile olmayanı birbirinden ayıran çizgidir. “Yoksulluk Sınırı” adı verilen bu sınır, ailelerin geçinmesi için gerekli olan ihtiyaçları karŒılamaya olanak tanımayan bir düzeyin altıdır (Erdem, 2009: 327). Yoksulluk çizgisi kavramının ilk önce 1880’li yıllarda İngiltere’de Booth tarafından ortaya atıldığı ve daha sonra Rowntree tarafından geliŒtirilerek, ilk kez, 1899 yılında York kenti için yaptığı çalıŒmada sistematik olarak kullandığı yönünde yaygın bir görüŒ vardır. Oysa daha sonra yapılan değerlendirmeler, kavramın, ilk önce, 1870 yılında güçlerinin belirlenebilmesi amacıyla il eğitim müdürlükleri tarafından yapılan

çalışmalara dayandığını göstermekte ve Booth'un katkılarını da nc çalışmalarla ilişkilendirmektedir (şenses, 2009: 108).

Temelde maddi gelire dayanarak ölçülen bu sınır, yoksulluğun boyutlarının değişmesi ve yoksul kitlelerin niteliğinin değişmesiyle birlikte belirsizleşmektedir. Yoksulluk sınırı, zaman içinde yoksulluğu gözlemlemek, yoksulların profilini ortaya çıkarmak, yoksulluk risk analizini geliştirmek vb. için kullanılmaktadır. Bu sınırın belirlenmesinde insani gelişmişlik endeksleri, ülkelerin gelişmişlik dzeyeleri, kültürel, siyasal, toplumsal ve ekonomik politikalar, nüfus ve demografik yapılar etkili olmaktadır. Belirlenen sınırın altında kalanlar yoksul sayılmaktadırlar. Yoksulluk ölçümlerinde sıklıa kullanılan bir kavramdır. Burada önemli olan yoksulluk çizgisi/sınırının hangi seviyede olduğudur. Bu çizginin sıklıkla güncellenmesi gerekmektedir. Sadece zorunlu ihtiyaçlara uygun bir yoksulluk çizgisi belirlenmemelidir. Ülkelerin kültürel, siyasal ve etnik koşullarına uygun olan bir yoksulluk sınırı belirlenmelidir.

1.3.4 İnsani Gelişmişlik/Yoksulluk Endeksi

İnsani gelişmişlik/yoksulluk endeksi yoksulluğun tanımı ve ölçümünde kullanılan bir endekstir. Bir insanın doğumdan ölümüne kadar geçen sürede insan olmaktan kaynaklı her türlü ihtiyaını tespit eder ve bunlara ya kısıtlı bir şekilde erişmeyi ya da hiç erişmemeyi yoksulluk kavramının içine koyar. Kısacası bazı bireylerin insanca yaşam imkanlarından mahrum olmasını endeks temel kriter olarak belirler. UNDP'nin tanımına göre “insani yoksulluk”, katlanılabilir bir yaşam için gerekli fırsatlara ve seçeneklere sahip olmamaktır. Gelir düzeyi ile ilişkilendirilmeyen bu tanımda yoksulluk, insanın, yeterli sağlık hizmetlerine, temiz su kaynaklarına, eğitim hizmetlerine ve uzun bir yaşam sürme hakkına sahip olmaması olarak ifade edilmektedir (Kaynak, 2005: 63). İnsani yoksulluk kavramı, gelir yoksulluğundan farklı olarak çok temel veya ‘tahammül edilebilir’ bir yaşam sürmek için gereken fırsat ve seçimlerden yoksunluğu anlatır (Kurşuncu, 2006: 15). İnsani gelişmişlik/yoksulluk endeksi Birleşmiş Milletler (BM) tarafından geliştirilmiş olup 1990 yılından bu yana kullanılmaktadır.

Endeks sadece geliri göz önünde almak yerine, iyi ve uzun yaşam, bilgiye erişim ve yüksek yaşam standardı esasından yola çıkararak; gelir, eğitim ve sağlık göstergelerinden oluşmaktadır. Bu doğrultuda endeks, sosyal göstergeleri ekonomik göstergelerle ilişkilendirmekte ve gelişmiş ülkeler ve az gelişmiş ülkelerin koşullarını ayrı ayrı dikkate almaktadır (Bildirici, 2011: 19). Daha somut olarak, endeks, ilk aşamada 130 ülke için yaşam beklentisi, yetişkinler arasında okur-yazarlık oranı ve satın alma gücü paritesine göre hesaplanmış kişi başına gelir verilerini kullanarak bunların aldığı en düşük ve en yüksek değerlere ve her bir ülke için bu göstergelerin aldığı en düşük düzeyden uzaklığının en yüksek-en düşük değer farkına oranına ulaşmaktadır (Şenses, 2009:101).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) İnsani Gelişmişlik Endeksi (İGE)'ni üç farklı göstergenin ortalaması şeklinde hesaplar. Sermaye başına gerçek GSMH logaritması, eğitim, beklenen yaşam süresi (Şenkal, 2011: 411). Uzun bir yaşamdan yoksun olmak insani yoksulluğun ilk göstergesidir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), hesaplamalarında 40 yaş uzun yaşamın esası olarak ele almakta ve bu yaşın altındaki yaşam sürelerini insani yoksulluk olarak ele almaktadır. Eğitim göstergesi ise şunların ortalamasıdır; yetişkin okur-yazar oranı (2/3 ağırlığında) ve ilk, orta ve üstü eğitimlerde brüt kayıt oranı (1/3 ağırlığında). Endekslerin üçü de 0 ve 1 arasında değişiklik gösterir (Şenkal, 2011: 411). Dikkat edilecek olursa endekste oranlar standart olarak verilmiştir. Dünyada ve hatta ülkelerin kendi bölgeleri arasında eğitim durumu bu kadar farklılaşmış ve değişkenlik göstermişken sabit bir oranın belirlenmiş olması endeksin en önemli eksikliğini oluşturmaktadır.

1.3.5. Cinsiyete Dayalı Yoksulluk, Cinsiyet Temelli Gelişme Endeksi

Yoksulluk son yirmi beş yıldır izlenen yeni liberal ekonomi politikaları ile süreklileşmekte ve yoksulluğun yapısal niteliği küreselleşirken, yoksulluk giderek kadınsılaşmakta ve/veya yoksullar arasında kadınların sayısı her geçen gün artmaktadır (Sallan, Gül, 2005: 25). Aslında tarihin birçok döneminde kadınların yoksulluğu var olmasına rağmen sosyoekonomik yaşama girememeleri kadın yoksulluğunu belirginleştirmemektedir. Ancak kadınların çalışma yaşamına aktif bir

şekilde girmeleri ve işgücü piyasalarında görünür olmaları yoksulluğu kadınlar üzerinde de değerlendirmemize neden olmuştur. İstihdamın yapısında meydana gelen değişimler, kuralsızlaştırma, esnek çalışma, örgütsüzlük gibi işgücü piyasalarının yeni özellikleri kadınların çalışma yaşamında yer almasına zemin hazırlamıştır. Bu nedenler cinsiyete dayalı yoksulluk endekslerinin geliştirilmesine, kadın yoksulluğunun ölçülmesine ve göstergelerin kadınlar açısından incelenmesine yol açmıştır.

İnsani Gelişmişlik Endeksinde yer alan temel göstergeler bu endeks ile kadın eşitsizliğini ölçmek için kullanılmaktadır. Yani insani gelişmişlik endeksinin göstergeleri kadınların ulaştıkları oranlar kapsamında değerlendirilmektedir. “Cinsiyet Temelli Endeks” olarak literatüre girmiştir. Endeks “üreme sağlığı, kadının güçlendirilmesi ve işgücü piyasası” boyutunda kadının karşılaşmış olduğu dezavantajlı durumları yansıtmaktadır. Cinsiyet temelli eşitsizliğe vurgu yapmakta olup, seçilmiş alanlara ilişkin cinsiyet eşitsizliğini ölçmeye yaramaktadır. Kadın yoksulluğu çok boyutlu bir sorundur. Kadınlar yoksulluğu farklı biçimlerde, farklı zamanlarda ve farklı mekânlarda yaşarlar. Genel olarak toplumda, kadın ile erkek ve kadınlar arasında var olan eşitsizlikler kadının yoksulluğu deneyimleme biçimlerini ve görece yoksulluğu farklılaştırmaktadır. Yoksulluk kadın ve erkekte farklı biçimlerde yaşanmaktadır. Bu yüzden yoksulluğun kadınları ve erkekleri etkileme süreci, etkileme boyutu ve yarattığı sonuçlar farklı olmaktadır. Kùltürler kadınlara karşı köklü önyargılar ve ayrımcılıklar içermektedir. Yoksulluğa sebep olan süreçler kadınları ve erkekleri farklı şekillerde ve derecelerde etkilemektedir. Kadın yoksulluğu daha yaygın ve şiddetlidir. Yoksul hanelerdeki kadınlar ve kızlar özel tüketimden ve toplumsal hizmetlerden daha az pay almaktadır. Erkeklerin şiddetine maruz kalmaktadırlar. Dolayısıyla kadınların yoksulluğun üstesinden gelme yetileri erkeklerden farklıdır (Dinçoflaz, 2009; 52).

Kadınların yoksullaşmasının belirgin özellikleri vardır. Bunlar işgücüne katılma oranı, işsizlik oranları, istihdam oranları, kayıt dışı sektörlerde çalışmaları, ücretsiz aile işçileri olarak çalışmaları, güvencesiz ve erkeklere göre düşük ücretli alanlarda çalışmaları olarak gösterilebilir. Tüm bu veriler kadınların yoksullaşması konusunda daha net bilgiler sunmaktadır. Örneğin Türkiye’de işgücüne katılma

oranı¹³ kadınlarda çok daha düşüktür. Enformel¹⁴ sektörlerde kadınlar daha fazla çalışmaktadırlar. Kadınlar erkeklere oranla daha düşük ücretle çalışmaktadırlar. Yine kadınlarda sendikalaşma oranları daha düşüktür.

Kadın yoksulluğunun anlaşılabilmesi için genel yoksulluğa göre ayırt edici özelliklerinin ortaya konması gerekir. Genel olarak kadın yoksulluğunun iki belirleyici özelliği vardır. Bunlar; kadınların eğitim imkânlarından faydalanma durumu ile işgücü piyasasındaki konumlarıdır. Eğitim imkânlarından yararlanamamak yoksulluğu kronikleştirmektedir. Yoksul ailelerde eğitimde öncelik erkek çocuklarıdır. Çünkü erkek çocuklar yaşlılıktaki 'sigorta'dır. Oysa kız çocukları 'dışarıya' gidecekleri için iyi bir yatırım olarak görülmemektedir. Bu nedenle de ikincil bir konuma itilmektedir (Şener, 2009: 52). Toplumsal cinsiyet bazındaki ayrımcılığın da bir sonucu olarak gerek az gelişmiş ülkelerde (AGÜ), gerekse gelişmiş ülkelerde kadınların toplam yoksul kitle içinde çok önemli bir yer tuttuğu ve paylarının giderek arttığı görülmektedir. Bir gözlemciye göre AGÜ' deki yoksul kadınların sayısı, 1970-90 döneminde % 50 artış göstererek bu dönemin sonunda toplam yoksulların % 60'ını oluşturmuştur (Thanawala, 1992: 141, aktaran Fikret Şenses).

1.4. YOKSULLUĞUN NEDENLERİ

Yoksulluk tek bir neden ile açıklanmayacak kadar karmaşık bir olgudur. Bu yüzden birden çok neden ile açıklanması gerekir. Yoksulluğun nedenleri zamana, mekâna ve yaşanan bölgeye göre değişiklik göstermektedir. Bu durum yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve diğer birçok etkene göre de değişiklik gösterebilir. Aynı zamanda yoksulluğa ilişkin kuramsal yaklaşımlara göre de yoksulluğun nedenleri farklı açıklanabilir. Yoksulluğun türüne, süresine, kişilerin yoksulluğa ilişkin tutumlarına, ölçüm yapılan mekâna, zamana ve daha birçok etkene bağlı olarak yoksulluğun nedenleri çeşitlendirilebilir. Biz bu çalışmada yoksulluğun asli sebebini yapısal bazı sebeplere dayandırmaktayız. Özellikle 1980 sonrası dünya genelinde yaşanan sosyoekonomik gelişmeler bunların başında gelmektedir. Başka bir deyişle yapısal

¹³ İşgücünün kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus içindeki oranıdır.

¹⁴ Belirli bir sözleşme, kural ya da benzeri denetimin olmadığı güvencesiz sektörlerdir.

ve sistemik temel sorunlar yoksulluğun oluşmasına ve kronikleşmesine sebep olan asıl unsurlardır.

1.4.1. Yapısal Uyum Politikaları

1980’li yıllarda Dünya Bankasının öncülüğünde uygulanan neo-liberal yapısal uyum politikaları genel olarak ithalatın serbestleştirilmesi, finansal serbestlik, özelleştirme, kamu yatırımlarının azaltılması gibi, 1980’li yılların sonunda Washington Uzlaşması olarak adlandırılan politikaları içermektedir (Metin, 2013: 215). Washington Uzlaşması teriminin mimarı ekonomist John Williamson’a göre, Washington Uzlaşması makroekonomik ihtiyatlılık, dış uyum ve iç serbestlikten yanadır. Bununla birlikte, Washington Uzlaşmasının daha kapsayıcı bir tanımı, hükümetin ekonomiye asgari müdahalesi, devlet sübvansiyonlarının kaldırılması, ticari serbestlik, mali disiplin, faiz oranlarının serbest bırakılması, devlet sahipliğindeki kuruluşların özelleştirilmesi, bağımsız merkez bankaları gibi diğer önemli politikaları da içermektedir (Ruckert, 2006: 43).

II. Dünya Savaşı sonrasında, dünya ekonomik sisteminde 30 yıllık dönem boyunca büyüme ve refah birlikte gerçekleşmiştir. Bu süreç, 1970’li yıllarda ortaya çıkan enflasyon ve durgunluğun ortaya çıkmasıyla son bulmuştur. Böylece, daha önce yaşanan krizlerden farklı yeni bir kriz ortaya çıkmıştır. 1980’lerde gelişmiş ülkeler krizden çıkabilmek amacıyla neo-liberal olarak adlandırılan politikalar uygulamaya başladılar (Akdemir, 2000: 45).

Yapısal uyum politikaları, yoksulluğun azaltılması için de bir ön şart olarak tasarlanmıştır. Yapısal uyumun yoksullukla iki şekilde mücadele edeceği öngörülmüştür. Birincisi, piyasa çarpıklıklarının azaltılması “zenginlerin gelirlerinin düşmeye ve yoksulların gelirlerinin artmaya başladığı”, uyumun verimliliği ve eşitliği artırdığı bir duruma yol açacaktır. İkincisi ise, eğer yapısal uyum sonuç olarak ekonomik büyümeyi artırırsa yoksullukla mücadele kuşkusuz daha kolay bir girişim olacaktır. Yapısal uyumun büyümeye yardımcı olacağı ve büyüme “yoksullara yardım etmede en etkin yol olarak düşünüldüğü için”, yapısal uyumun yoksulluğu azaltmada elzem olduğu savunulmuştur (Metin, 2007: 519).

Son yirmi yılda neo-liberal yeniden yapılanmanın olumsuz etkilerini, yoksulluğun sosyal boyutlarını ve yoksulluğa ilişkin en belirgin örnekleri Latin Amerika’da görmek mümkündür. IMF ve Dünya Bankası tarafından yürürlüğe konulan liberal ekonomi politikaları Latin Amerika’da gelir dağılımında ciddi bozulmalara yol açmıştır (Şenkal, 2011: 423). Özellikle yapısal uyum politikalarının uygulandığı Sahra Altı Afrika Ülkeleri¹⁵ ile Latin Amerika ülkelerinde yoksulluğun arttığı görülmektedir. Seksenli yılların sonuna gelindiğinde, yapısal uyum politikalarının şu veya bu ölçüde uygulandığı ülkelerde ve özellikle Latin Amerika ve Afrika’da, yoksulluğun dikkat çekici boyutlarda arttığı görüldü. Daha radikal ve kapsamlı bir yapısal uyum programı uygulanan, başta Rusya Federasyonu olmak üzere eski Doğu Bloku ülkelerinde ortaya çıkan yeni yoksulluk¹⁶da buna ilave ediliyordu (İnsel, 2001: 62). Dünya Bankası ve IMF yıllardan beri ticaretin serbestliği, fiyat kontrolünün kaldırılması, özelleştirmeler, sosyal harcamaların kısıtlanması, ücretlerin düşürülmesi gibi politikaları az gelişmiş yoksul ülkelere dayatmaktadır. Dünya Bankası böylelikle ortak kamusal alanların ve varlıkların tümüyle tasfiye edildiği ve bu anlamda kamusal alanın tümüyle ortadan kalktığı bir toplum kurmayı amaçlamaktadır.

Dünya Bankası ve IMF imkânlarından yararlanmak isteyen az gelişmiş ülkelere dayatılan yapısal uyum programları, adeta “hazır elbise” olarak sunulmaktadır. Bu programların bir parçası olan tarımsal reformlar, IMF’nin öncelikleri arasındadır. Ülkeyi içine düştüğü sıkıntıdan güya kurtarmak için bu ülkeye gelen Dünya Bankası ve IMF görevlileri, öncelikle tarımsal reformlara odaklanmaktadır (Şahinöz, 2000: 38). Dünyadaki yoksulların hâlâ % 70’i kırsal alanlarda yaşamaktadır. Tarım sektöründe ortaya çıkacak uygun bir büyüme, tarımsal iş imkânı sağlayarak, işsizliği azaltacak ve tarımsal istihdamı uyararak yoksul insanların gelirlerinin artmasında önemli bir rol oynayacaktır.¹⁷ Fakat Dünya Bankası

¹⁵ Sahra Altı Afrika’da 48 ülke bulunmaktadır. Bu bölge dünya nüfusunun % 10’unu barındırırken, dünya gelirinin % 1’ini bile elde edememektedir.

¹⁶ “Yeni yoksulluk” tanımlaması da kentsel yoksulluk olgusu ile ilişkili olarak ortaya çıkmıştır. 1970’ler sonrasında yaşanan gelişmeler sonucu belirmeye başlayan bu tip yoksullar, öncesinde olduğu gibi sadece uzun dönem işsizlik sebebiyle oluşan ekonomik dışlanma ile karşılaşmayıp aynı zamanda politik denklemin tamamen dışına çıkma ve her türlü sosyal grup ve aileden kopma sonucu siyasal ve sosyal dışlanma ile de karşı karşıya gelmektedirler (Işık/Pınarcıoğlu, 2001: 70).

¹⁷FAO: Towards 2015/2030, ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/004/y3557e/y3557e01.pdf, Erişim Tarihi: 04.05.2015.

ve IMF tarafından önerilen programlarda tarıma yönelik sübvansiyonların kaldırılmasında ısrar edilmektedir. Gelişmiş ülkeler kendi tarım sektörlerini Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurallarına rağmen desteklemeye devam ederken, az gelişmiş ülkeler yapısal uyum programları çerçevesinde tarıma verdikleri desteklerden vazgeçmek zorunda bırakılmaktadırlar (Memiş, vd., 2010: 314).

Yapısal uyum programları çerçevesinde yapılması istenen bir diğer “reform” da özelleştirme dir. Özelleştirmeler yapısal uyum politikalarının en önemli araçlarından biridir. Örneğin IMF 2000 yılında kredi verdiği 16 ülkede suyun özelleştirilmesini şart koşmuştur. Bu ülkelere bakıldığında burada genç ve çocuk ölümlerinin kötü beslenme ve kirli sudan kaynaklandığı dikkat çekmektedir (Minibaş, 2001: 16). Sahra Altı ülkelerinin çoğu 1980’lerden itibaren yapısal uyum programları uygulamıştır. Bu ülkeleri günümüzde karakterize eden en önemli özellik yalnızca yoksul olmaları değil, aynı zamanda çok düşük ve kişi başına negatif büyüme oranları sergiliyor olmalarıdır. Sahra altı Afrika ülkelerinin hemen hepsinde yapısal uyum programları, geliri ve yaşam standardını düşüren, işsizliği yükselten ve yoksulluğu arttıran bir süreç olarak ortaya çıkmıştır (Memiş, vd., 2010: 314). Özellikle 1980’lerin başından bu yana IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası sermaye kuruluşları tarafından gelişmekte olan ülkelere (dış borçlarının yeniden görüşülmesinin bir koşulu olarak) dayatılan “makroekonomik istikrar” ve “ yapısal uyum programları” yüz milyonlarca insanın yoksullaşmasına ve çok önemli sosyal sorunlara yol açmıştır (Sapançalı, 2001: 128).

1.4.2. Gelir Dağılımındaki Eşitsizlik ve Yoksulluk

Yoksulluğun birçok nedeni bulunmaktadır. Yoksulluk, fazla üretememekle birlikte, üretilen değerler karşılığında elde edilen değerlerin bireyler, hane halkları, toplumsal sınıflar ve bölgeler arasında uygun bir şekilde paylaşılamamasından kaynaklanmaktadır. Bu paylaşım gelir dağılımı olarak adlandırılır. Gelir dağılımı, bir ülkede yaşayan bireyler tarafından üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen toplam gelirin, yine o ülkedeki bireylere dağılım araçları ile paylaşılmasını veya bölüşümünü ifade eder (Işığışok, 1998: 6). Bu paylaşımın nasıl olduğu, bir ülkenin ekonomik refaha ulaşmasının önemli bir göstergesi olması açısından iktisat teorisi

için çok önemlidir. Gelir eşitsizliği, bir ülkedeki gelir dağılımının o ülkedeki bireyler ve toplumsal sınıflar tarafından eşit ve adil olarak bölüşülmediğinin kanıtı olması bakımından önemlidir (Kuştepe, 2004: 143). Gelir dağılımının ekonomik yönü olduğu kadar sosyal yönü de vardır. Gelir dağılımının adaletsiz olduğu bu yerlerde başta eğitim ve sağlık olmak üzere birçok alanda önemli eşitsizlikler söz konusudur. Bir yanda geniş halk kitlelerinin sefaleti, diğer yanda da akılcı olmayan irrasyonel bir lüks tüketim vardır (Şahin, 2006: 570).

Gelir dağılımının başlıca iki türü olduğunu söylemek gerekir. Bunlardan birincisi bireysel gelir dağılımı, ikincisi ise sınıfsal gelir dağılımıdır. Bunların haricinde bölgesel gelir dağılımı, sektörel gelir dağılımı ayrıca cinsiyete, yaşa ve mesleğe göre de gelir dağılımı hesaplamaları yapılabilir. Biz bu çalışmanın amacına uygun olarak bireysel ve sınıfsal gelir dağılımını ele alacağız. Bireysel gelir dağılımı bir ülkede üretilen milli gelirin yani üretilen değerlerin ülkedeki nüfusu oluşturan kişiler tarafından nasıl paylaşıldığını gösteren dağılımdır. Bu dağılımda kişiler eşit olarak düşünülür ve kişiler arasındaki sınıfsal farklar göz önünde tutulmaz. Bireysel gelir dağılımında birey ya da hanelerin millî gelirden aldığı payın ücret, kâr, rant ya da faiz olmasının bir önemi yoktur. Birey bunlardan sadece birisine sahip olabileceği gibi hepsine de sahip olabilir. Bireysel gelir dağılımında önemli olan, bireyin geliri ne adla elde ettiği değil, ne kadar gelir elde ettiğidir (Öçal, 1990: 352). Sınıfsal gelir dağılımında ise bireylerin sınıfsal konumları göz önünde tutulur. Gelir dağılımını belirleyen en önemli faktör; üretim araçları mülkiyetinin dağılımıdır. Endüstri devrimi sonrası ortaya çıkan sanayi toplumunda üretim araçları mülkiyetinin sermayedar sınıfının elinde toplanması, işçi sınıfının millî gelirden aldığı payın giderek azalmasına ve onların yoksullaşmasına neden olmuştur (Çalışkan, 2010: 93). Gelir dağılımını etkileyen veya belirleyen faktörleri dikkate alırken yoksulluk kavramı da göz önüne alınmalıdır. Gelir dağılımı, nüfusun tümüne ait dağılımı belirlediği için yoksulluktan daha geniş bir kavram olmasına rağmen, gelir dağılımı ve yoksulluk arasında pozitif bir ilişki vardır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik ne kadar artarsa görece ve çoğu örnekte mutlak yoksulluk düzeyi de o kadar artar. Bu sebeple gelir dağılımını belirleyen faktörler ele alınırken yoksulluğu etkileyen faktörler de düşünülmelidir (Aktan vd., 2002:11).

Yoksulluk, yoksul hane halklarının ya da yoksul bireylerin aniden karşılaştığı bir sorun değildir. Bu yüzden insanları yoksul yapan ve onları bu yoksulluk içerisinde tutan sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik ve çevresel süreçleri anlamak ve onlar içinde değerlendirmek gerekiyor. Bütün bu süreçlerin en belirgin özelliklerinden biri gelir dağılımının adaletsizliğidir. Yoksulluk, gelir dağılımının dengesiz olduğu ülkeler, bölgeler ve sektörlerde daha fazladır. Gelir dağılımının dengesiz olmasının en önemli nedeni kapitalist üretim sisteminin kendi mantığı içindedir. Yoksulluk ortalama gelir düzeyi, ekonomik büyüme ve gelir dağılımının eşitsizlik derecesiyle yakından ilgilidir (Şenses, 2009: 148). Yoksulluk maddi kaynakların yetersizliğinden ziyade, bu kaynakların toplumsal sınıflar arasındaki dağılımının eşitsizlikleri ile ilgili bir sorundur (Marshall, 1999: 825). Gerek küresel, gerek toplumsal düzeyde yaşanan gelir eşitsizliklerinin ve yoksulluğun, kapitalizmin eşitsizlikleri üzerine kurulu dünyasıyla ilgili olduğu çok açık (Koray, 2001: 226). Bu çerçevede yoksulluk, sosyal sistemin özünde var olan, ona özgü bir özelliktir ve sınıf sömürsünün öz dinamiklerine bağlı olarak onlar tarafından üretilmektedir (Gün, 2010: 55). Kapitalist gelişme dinamiğinin genel sonuçlarından biri bölgelerarası eşitsizliktir. Kapitalizm dünyayı bir bütün olarak dönüştürürken, bunu bazı bölgelerde üretici ve toplumsal güçleri geliştirerek, diğer bazı bölgelerde ise, aynı sürecin parçası olarak, büyümeyi sınırlı tutarak ya da çarpık bir yola sokarak yapmaktadır (Marshall, 1999: 210). Kapitalizmin yayılması, geleneksel yaşam biçimlerinin tasfiyesi ve geniş halk yığınlarının yoksullaşması anlamına gelmektedir. Bugün bilimsel ve teknik gelişmenin ulaştığı düzey göz önüne alındığında, teorik olarak dünyanın her köşesinde temel ihtiyaçlar karşılanabilir durumda olmasına rağmen, insanlığın yarısı açıkça gayri insani koşullarda yaşamaktadır. Yetersiz beslenme, cehalet, iç karartan sağlık koşulları (Gouverneur, 2007: 212-213) dünyanın birçok bölgesinde karşılaşılan bir durumdur. Farklı toplumsal kesimlerin yoksulluk ekseninde ortaklaşmalarının nedeni, bu kesimlerin yarattığı değere üretim süreci içerisinde doğrudan veya dolaylı olarak el konulması ya da bir bütün olarak onların bu sürecin dışında tutulmasıdır (Köse ve Bahçe, 2009: 392).

“Yoksullar zenginlerden ayrı bir kültürde yaşamıyor” diye hatırlatıyor Seabrook. “Parası olanların yararı için tasarlanmış aynı dünyada yaşamak zorundalar. Onların yoksulluğu, ekonomik gerileme ve küçülmeye arttığı gibi ekonomik

büyüme ile de şiddetleniyor” (Bauman, 1999: 64). Dünyanın yarısı günlük 2 doların altında bir gelirle yaşıyor. Bir kaç yüz milyarderin serveti dünyanın en yoksul 2.5 milyar insaninkine eşit. Dünya nüfusunun en zengin % 20’siyle en yoksul % 20’si arasındaki gelir uçurumu 1960’ta 1/30 iken, 1997’de 1/74’e çıkmıştır (Şenkal, 2011:382). Yaklaşık 1 milyar insan 21.yüzyıla bir kitabı okuyamadan girdi. UNICEF verilerine göre, dünyadaki yoksulluk yüzünden her gün 30 bin çocuk hayatını kaybediyor (Gündoğan, 2008: 44).

1.4.3. Göç ve Yoksulluk

Yoksulluğa neden olan diğer unsur ise başta kırdan kente olmak üzere değişik yerleşim alanları arasında yaşanan göçtür. Göç ile yoksulluk arasındaki ilişki oldukça karmaşıktır. Göç yoksulluğun bir nedeni midir, yoksa yoksulluğun bir sonucu mudur? Ayrıca göç yoksulluğu artırır mı yoksa azaltır mı, sorularını sormak gerekir. Yoksullukla göç arasındaki ilişki, çeşitli açılardan ele alınabilecek karmaşık bir ilişkidir (Şenses, 2009: 161). Bu ilişkide belirleyici olan göç etme ve edebilme eğilimlerinin farklılık göstermesidir. Bu çerçevede öncelikle göçü tanımlamak, göçe neden olan faktör ya da faktörleri belirlemek ve göç türlerine kısaca değinmek gerekir.

Göç, neredeyse tüm toplumları etkileyen, insanlık tarihiyle özdeş bir olgu olarak insanlık tarihinin bütün dönemleri boyunca var olmuş ve bugün de varlığını devam ettiren bir gerçektir. Göç, ilk etapta bir nüfusun bir bölgeden başka bir yere olan hareketi olarak tanımlanır. Bununla birlikte göç, kitlesel yer değiştirmenin ötesinde, sonuçları itibarıyla sosyal, ekonomik, kültürel ve psikolojik birçok faktörü de içinde bulundurmaktadır. Bu açıdan göç, coğrafi mekân değiştirme sürecinin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi sonuçlarıyla toplum yapısını değiştiren nüfus hareketi olarak tanımlanabilir (Özer, 2004: 11).

Göçe neden olan faktörler arasında yoksulluk önemli bir yer tutar. Göçün nedenleri konusunda yapılan araştırmalarda en önemli bulgu yoksulluk ve işsizlik üzerine yoğunlaşmaktadır (Şenkal, 2011: 392). Günümüzde göçlere kaynaklık eden nedenler arasında, yoksulluk, işsizlik, siyasal koşullar, askeri çatışmalar, tarımda yaşanan neo-liberal dönüşüm, hızlı nüfus artışı, sosyal ve kültürel imkânlardan

yararlanma isteği, gidilecek yerin iş yönünden çekiciliği, haberleşme ve ulaşım imknlarındaki teknolojik gelişmeler olarak sıralanabilmektedir (Taş ve zcan, 2013: 289). Ge neden olan faktörler ağırlıklı olarak g türlerine göre değişiklik göstermektedir. Örneğin kırdan kente yaşanan bir gte ağırlıklı olarak kırsal yapısal dönüşümü etkili olmuştur. Tarımda mekanizasyon ve neo-liberal dönüşüm, kırdan kopuş-mülksüzleşme ve kentsel yoksulluk gibi çift yönlü bir “gelişme” ye neden olmuştur (Tekeli, 1978: 328). Ge yol açan faktörlerin başında ekonomik faktörler gelir. Gelişmiş veya az gelişmiş bölgelerden kapitalist merkezlere doğru gn yaşanılması kaçınılmazdır. Bu durum küresel kapitalizmin doğası gereğidir. Bir başka deyişle kapitalizm merkez ve evre bölgelerden oluşan bir hiyerarşi yaratmaktadır ve bu hiyerarşi merkez devletlerin içine yarayan bir uluslararası emek bölüşümü biçimini almaktadır (İçduygu, 2012: 38).

Gler belli özelliklerine göre birbirinden ayrılmaktadır. Kimi araştırmacılar g olgusunu gn şekline ve süresine, yoğunluğuna göre sınıflandırabilmektedir. Bazı araştırmacılar ise gn yönüne göre bir sınıflamaya giderken, diğerleri göçmenin g istekliliğine göre bir sınıflama yapılabileceğini belirtmişlerdir. Biz burada g türlerine fazla girmeyeceğiz. Bizi ilgilendiren kısmı gn yoksulluğa olan etkisidir. Bu sebeple bu bölümde yoksulluk ve güç arasındaki ilişkiye değinilecektir.

G ile yoksulluk arasındaki ilişki yukarıda da vurguladığımız üzere karmaşıktır. Bu ilişki diğer birçok değişken ile i içe geçmiştir. G her zaman yoksulluğa neden olmayabilir. Gn yoksulluğa neden olan kısmı g edilen bölgeyle ilgilidir. Ge neden olan ise yoksulluğun kendisidir. Bu sebeple g ve yoksulluk ilişkisinde paradoksal bir durum vardır. Özellikle konuya g alan ülkeler açısından bakıldığında, göç edenlerin gittikleri ülkelerde istihdamı ve ücretleri olumsuz yönde etkilediği ve bu ülkede yerli halkla g edenlerin çatışmalara zemin hazırladığı görülmektedir (şenkal, 2011: 392). Göç edenler gittikleri ülkelerde özellikle enformel sektörlerde çalışarak işgücü piyasalarında ücretlerin düşmesine, kayıt dışı istihdamın artmasına ve işsizliğe neden olmaktadır. Göçmen işçilerin gelişi yalnızca bir tesadüf olarak yorumlanamaz, bu son derece anlamlı bir kesişmedir. Ücretlerdeki reel artış karşısında emek maliyetlerini düşürme arayışları, düşük ücretli kaçak göçmen işgücüne talep yaratmıştır. Böylece, kaçak göçmen işçiler yedek

işgücü kaynağı olarak devreye sokulmuştur. Aynı dönemde artmaya başlayan kayıt dışı çalışma da kaçak göçmen işçi istihdamı için uygun bir zemin hazırlamıştır (Taner, 2010: 7).

Göçler, kent ile kırsal arasındaki kazanç farklılıklarının büyüklüğüne bağlı olarak artacaktır. Göç ile gelenler yeterli seviyede istihdam olanaklarına kavuşamazsa, enformelleşme süreci başlayacaktır. Tüm bunların neticesinde ise yoksullaşma süreci yaşanacaktır. Kente göçen ve kentin eski yoksullarına benzemeyen yeni kent yoksulları, izledikleri yaşam stratejileriyle yoksulluğun farklı bir yüzü olmuşlardır. Göçlerle gelenler, kent merkezlerinde tutunamadıklarından, kendilerini kent dışındaki az gelişmiş mahallelere atmaktadırlar. Kentlerin kıyısında yaşayanlar için kente yakın olmamak, bir bakıma kentin ekonomik, sosyal, kültürel imkânlarının dışında olmak, kentin üretim sürecine katılamamak anlamına gelmektedir. Bu durumda olanların çoğunun düzenli bir işi ve geliri de bulunmamaktadır (Taş ve Özcan, 2013: 296). Son yirmi yılda Türkiye’de çok hızlı ve önemli ekonomik ve toplumsal değişimler meydana gelmiştir. Bu değişimler kentin eski yoksullarına benzemeyen, yoğun ve kitlesel göçler sonucu kentlerde biriken başta ekonomik olmak üzere, konut, sağlık, eğitim vb. sorunların yanı sıra yeni bir kültürle karşılaşmanın sebep olduğu sarsıntı ve çatışmaları yaşamak durumunda kalanlar “kentin yeni yoksulları” olarak anılmışlardır (Bayhan, 1997: 28). Bir diğer görüşe göre ise yoksulluk, göçü kısıtlayan bir unsurdur. Kırsal kesimde toprağı olmayanlar veya küçük ölçekli toprağı bulunanlar ile ücretli çalışan yoksullar göçün maliyetlerini karşılayamadıkları için göçten çok az yararlanabilmektedirler (Şenses, 2006: 152-162).

1.4.4. Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk

Sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki ilişki sorgulanırken öncelikle sosyal dışlanma kavramını açıklamak gerekir. Daha sonra yoksulluk ile ilişkisi incelenmelidir. Genel bir tanımını yapmaya çalışırsak, sosyal dışlanma bireyin toplumla bütünleşmesinin sağlayıcı, sivil, politik, ekonomik ve sosyal haklara bazı kişi ve grupların ulaşamamasıdır (Walker, 1997: 8). Bu bağlamda ele alındığında bireylerin temel haklardan yoksun olması ile de açıklanabilir. Sosyal dışlanma

ekonomik, sosyal, kültürel ve politik alanları içine alan çok boyutlu bir kavramdır ve güç ilişkileri, kimlik ve işgücü piyasaları gibi konulara odaklanmaktadır. Kavramın bu özelliği yoksulluğu, yoksunluğu, mal, hizmetler ve varlıklara erişim olanaklarını ve sosyal haklardaki istikrarsızlıkları bir araya getirmekte ve bir bütün olarak ele almamıza imkân vermektedir. Sosyal dışlanma statik olmaktan çok dinamik bir kavramdır. İnsanı toplumsal hayata bağlayan ve onu bu toplumun üyesi yapan ihtiyaçların yeterince karşılanmaması sonucudur. Bu sonuç sebebi ile yoksulluk ile birlikte kullanılmaktadır.

Yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramları birbiri yerine geçebilen ve aynı anlamları ifade edebilen kavramlar olarak kullanılabilir. Yoksulluk sosyal dışlanmaya neden olabilir aynı şekilde sosyal dışlanma yoksulluğa neden olabilir (Şahin, 2010: 73-74). Yoksulluk geleneksel olarak yeterli bir gelire sahip olamamak ve bunun sonucunda da yeterli miktarda tüketememek ve kaynaklara erişememektir. Ancak yoksulluğun sadece bir ekonomik sorun olmaması, sosyal, siyasal, kültürel, sağlık gibi yönleri ile ele alınmasını sağlamıştır. Bu anlamda yoksulluk, içinde yaşanılan toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olunup olunmaması ile ilişkilendirilerek göreceli yoksulluk ile sosyal dışlanma arasında bir bağ kurulmaktadır. Çünkü sosyal dışlanma kişiler arası ve kişilerin toplumla arasında olan bağa odaklanmaktadır. Toplumda yaratılan değerlerden mahrum kalmak yoksul olmak demek iken, bu durumun yoksul bireylerin kültürel, sosyal, siyasal alanlara katılmasına engel olmasına da sosyal dışlanma denilmektedir.

Yeni yoksul kitleler ağırlıklı olarak dışlanmış grupların içinde yer almaktadırlar. Önceden yoksul olmayıp yeni iktisadi ve sosyal yapılanmanın dışlaması sonrası yoksullaşanlardır (İnsel, 2001: 62-63). Yeni yoksul kitleler kentlerin, mahallelerin ücra bölgelerinde yaşayan, yalıtılmış mekânlarına hapsedilen kesimleridir. Bu kesimler aynı zamanda toplumsal alandan dışlanmış kitlelerdir. Yaratılan değerlere ulaşamamak ve bu değerlerden yoksun bırakılmak yoksul olmak demektir. Her ne sebeple olursa olsun(etnik, dinsel, ulusal ve cinsel) sosyal dışlanma bir yoksulluk nedenidir. Özellikle günümüzde artan göçmen nüfus ile dikkat çeken gelişmiş batı ülkelerinde yoksulluğun etnik ayrımcılığa dayalı ciddi bir sosyal dışlanma boyutunun olduğu öne sürülmektedir. Konuyla ilgili çeşitli yaklaşımlar olmakla birlikte, sosyal dışlanma kavramını kullananlar genel olarak yoksulluğun

tanımlanmasında “fakirliğin” tek başına yeterli olmadığını, bireylerin yaşadıkları toplumun işgücü piyasası ve ekonomik yapısının yanı sıra sosyal, kültürel ve siyasal yapılarından da dışlanmalarının yoksulluğun önemli bir boyutunu oluşturduğunu savunmaktadırlar (Suğur, vd., 2010: 8).

1.4.5. İşsizlik ve Yoksulluk

Yoksulluk ile işsizlik arasında yakın bir ilişkinin bulunduğu genelde herkes tarafından kabul edilir. Yoksul olarak nitelendirilen kitlelerin önemli bir bölümünü işsizler oluşturmaktadır. Yoksulluk tanımı içine giren kitleye baktığımızda bu kişilerin genellikle işgücü piyasasıyla düzenli bir istihdam ilişkisi içerisinde olmadıkları, işsiz oldukları ya da eksik istihdam gibi istihdam sorunları ile iç içe oldukları gözlemlenmektedir. Bu yüzden yoksulluk, ağırlıklı olarak işsizlikle ilişkilendirilmekte, işgücü piyasalarının özelliklerine ve bu piyasanın gelişimine bağlı olarak açıklanmaktadır. Bu nedenle yoksulluğun nedenleri çoğunlukla bu piyasadaki gelişmelerde aranmaktadır. İşsizliğin bulunduğu ortamda yoksulluk kaçınılmazdır. İşsizlik ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi büyük oranda işsizliğin türü ve işsizliğin süresi belirlemektedir. Özellikle kronik işsizliğin yoksulluk üzerinde etkisi çok büyüktür. Uzun bir süre gelirden yoksun olmak kişiler için önemli risklerdendir. İşsizlik ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi incelerken işsizlik profilini de dikkate almak gerekir. İşsizlerin yaş ve eğitim durumu, işsizlik nedenleri ve süreleri işsiz kişilerin cinsiyetleri işsizlik ile yoksulluk arasındaki bağıntıyı veren önemli göstergelerdir. İşsizlik ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi belirleyecek bir diğer kriter ise işsizlik sigortası, işsizlik yardımları ve dayanışma unsurlarının varlığıdır. Kısacası işsiz profili, işsizlik süreleri ve sosyal güvencelerin varlığı işsizlik ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi belirleyen faktörlerdir. İşgücü piyasalarıyla yoksulluk arasındaki ilişki, işgücüne katılmayanlar, çalıştıkları halde yoksul olanlar ve işsizler olarak farklı kategorilerde değerlendirilebilir (Şenses, 2009: 167). İşgücüne dâhil olmayan grupları, özellikle iş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olanlar ve mevsimlik çalışanları potansiyel olarak işgücü havuzuna girebilecek yeni işsizler olarak düşünmek makul olacaktır.

İşsizlik oranlarının yüksek olduğu ülkelerde ücretlerinde düşük olması beklenir. Yedek işgücü ordusu olarak nitelenen işsizler emek piyasası içinde ücretlerin düşük olmasına neden olur. İşsizlik, çalışanlar üzerinde ciddi bir ücret baskısına neden olur. İşsizlerin sayısının artması demek ücretlerin baskı altında olması demektir. Ücretlerin baskı altında olması yeterli ve insani bir yaşamı sürdürecektir eşğin altına inmesi demektir. Bu ücret eşğinin altında çalışanlar yoksullaşacaklardır. Düşük ücretli çalışanların satın alma güçleri düşecek ve yoksullaşma süreci başlayacaktır. Yine belirtmek gerekir ki işsizliğin yüksek olduğu ülkelerde sendikal örgütlenme zayıf olur. Sendikal örgütlenmenin zayıf olduğu bir işgücü piyasasında ücretler düşer, çalışanlar güvencesiz işlerde çalışır, işten çıkarmalar daha kolaylaşır. Bütün bunların sonucunda çalışanların işverenlere karşı direnme ve pazarlık edebilme güçleri zayıfladığı için ücretleri düşer ve bunun sonucu yine yoksullaşma başlar. İşsizlik ile yoksulluk arasındaki ilişki çok boyutludur. Yani işsizlik ile yoksulluk ilişkisinin birçok sonucu vardır. Gerek işsizlerin sayısının artışı gerekse, işgücü piyasasının genel sorunları yoksulluk üzerinde önemli etkilere sahiptir. Yine önemli bir sorun ise işsizlik ile sosyal yaşam arasında yaşanmaktadır. İşsiz kalan bireylerin birçoğu yeterli ve gerekli oranda kültürel ve sosyal etkinliklere katılamamakta bu alanlardan önemli oranda dışlanmaktadır.

1.4.6. Kamu Harcamaları

1980'den sonra ülke ekonomilerinde yaşanan yapısal dönüşümler, ülke içi kamu politikalarını da yeniden yapılandırmıştır. Refah Devleti'nin krize girmesi, devletin küçülmesi, piyasanın büyümesi olarak gerçekleşen bu süreç neo-liberal politikaların hakim olduğu bir anlayışı yerleştirmiştir. Bu doğrultuda neo-liberal küreselleşme sürecinde, toplum piyasanın gereksinimlerine uygun bir şekilde dönüştürülürken bizatihi devletin kendisi piyasalaştırılmaktadır. Rekabetçi devlet kavramsallaştırmasında karşılığını bulan bu süreçte, devlet artık ulusal iktisadi kalkınma için bir araç olarak kullanılmayıp, neo-liberalizmin küresel düzeyde teşvik edilmesi için kullanılmaktadır. Devletin işlevinin yeni küresel düzene uygun düşecek şekilde yeniden düzenlenmesiyle birlikte devlet, eski ulusal devletler düzenindeki 'hakem' rolünü bir kenara bırakıp giderek bir piyasa 'oyuncusu' gibi davranmaya

başlamıştır. Düzenleme artık ‘kamu yararı’ adına değil, bizzat küreselleşme projesi adına gerçekleştirilmektedir (Munck, 2007: 112). 1980 sonrası süreçte uygulamaya konulan IMF ve Dünya Bankası destekli istikrar ve yapısal uyum politikaları kamusal sosyal harcamaların bütçedeki payının azalmasına neden olmuş ve bu azalmayla birlikte kamusal hizmetler piyasaya açılmış ve ticarileştirilmiştir. Bu ticarileştirme yaşanırken kullanılan en önemli araç özelleştirmedir. İlk başta sadece devletin ekonomik faaliyet alanını daraltmak düşüncesi ile ileri sürülen özelleştirme, zaman içerisinde daha da yaygınlık kazanarak devletin sosyal faaliyet alanlarını da içine almaya başlamıştır. Refah devleti hasta. Hastalığı teşhis etmek kolay: sağlık harcamaları ve sosyal harcamalar, gelirlerden çok daha hızlı biçimde artıyor (Rosanvallon, 2004: 9). Krizin temel nedenleri arasında kamu harcamalarındaki artış gösterilerek kamu hizmetlerinin ve özellikle eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerinin özelleştirilmesi gündeme getirilmiştir (Sapançalı, 2001: 118). Neo-liberal politikalar, kısa dönemde istikrar söylemini vurgularken orta ve uzun dönemde de yapısal uyum politikaları aracılığı ile üretim yapılarını dış ticarete konu olan mallara doğru yönlendirilmesini, özelleştirme yoluyla ekonomi içinde, kamu kesiminin ağırlığının azaltılmasını ve böylelikle kamu açıklarının azaltılmasını amaçlamaktadır. Dolayısıyla uygulandıkları ülkelerde sağlık, eğitim, konut gibi kamusal sosyal alanlar ve alt yapı hizmetlerine yapılan kamu yatırım harcamalarının ve çeşitli alanlarda uygulanan desteklerin kısılmasına neden olmuştur.

Yapısal uyum politikaları kapsamında da değerlendirdiğimiz ve yoksulluğun bir nedeni olarak saydığımız kamu harcamalarının azaltılması, kapsamının daraltılması ve bu alanların piyasalaştırılması/ticarileştirilmesi yoksul hane halklarının zorunlu giderlerinin¹⁸ artmasını beraberinde getirmiştir. Yapısal uyum programları kapsamında ilk alınan önlemlerden birisi, sağlık, eğitim, elektrik, su, ulaşım vb. hizmetler ile kimi gıda maddelerinden oluşan temel mal ve hizmetlere verilen desteklerin kaldırılması ve bunların önemli oranda ticarileştirilmesi olmuştur (Bourguignon vd., 1991: 149’dan aktaran Fikret Şenses). Bu durum giderlerin artmasına, kişisel harcamaların azalmasına ve kişilerin yoksullaşmasına neden olmaktadır. Yapısal uyum politikaları uygulayan ülkelerin birçoğunda kamu

¹⁸Sağlık alanında özel hastanelerin varlığı, genel sağlık sigortası kapsamında alınan katkı tutarı, her üç ilaçtan sonrası için reçete katkısı, muayene ücretlerinin artışı; eğitim alanında okul giderlerinin artması ulaşımında servislerin kaldırılması ve özel şirketlere devredilmesi sonucu ulaşım ücretlerinin artması vb.

harcamaları içinde, başta eğitim harcamaları olmak üzere sosyal harcamaların payında önemli bir azalma görülmüştür (Grootaert, 1994: 131'den, aktaran Fikret Şenses). Sosyal harcamaların sosyal devlet anlayışının gerilemesine paralel olarak azaltılması yeni süreçte etkin bir şekilde ortaya çıkan neo-liberal politikaların bir sonucu olarak görülebilir. Devletin müdahale ve harcama alanlarının daraltılması ve onun yerine piyasanın daha etkin bir şekilde ortaya çıkması, dezavantajlı grupları devlet dışındaki aktörlerin belirleyeceği politikaların güdümüne bırakmaktadır.

Çalışanların özellikle de güvencesiz ve düşük ücretlerle çalışanların karşılaştığı en büyük sorun temel ihtiyaçların dışında diğer harcama kalemlerine ödeme yapmalarıdır. Türkiye'de sosyal koruma harcamalarının GSYİH'nin yüzde 12,5'i civarında olduğunu görüyoruz. Aynı oran, AB-15 için 27,6, Yunanistan için 26, Portekiz için 24,9 ve İspanya için yüzde 20'dir. Yaşlılık ve sağlık harcamaları dışında kalan sosyal koruma harcamaları göz önüne alındığında, Türkiye'nin Avrupa sosyal alanının ne kadar gerisinde kaldığı daha net görülmektedir. "Diğer" kategorisi altında yapılan sosyal harcamalar, Türkiye'de GSYİH'nin yüzde 1,3'ünü oluştururken aynı oran AB- AB-15 için yüzde 2,8, Yunanistan için yüzde 2, Portekiz ve İspanya için yüzde 2,5'tir (Buğra ve Adar, 2007: 6).

Bu bölümde oldukça geniş bir yoksulluk değerlendirmesi yapılmıştır Genel tanımlar, yoksulluk ile ilgili yaklaşımlar, yoksulluk türleri ve yoksulluğun nedenleri bu bölümün alt başlıkları olarak yer almıştır. Bu genel değerlendirmenin ardından bu tez çalışmasının da ana konusu olan "çalışan yoksullar" bölümüne yer verilmiştir. Bu bölümde de birinci bölüme benzer bir yöntem uygulayarak, tanımlar, literatürde ki tartışmalar, çalışanların yoksullaşmasına neden olan faktörler ele alındıktan sonra ayrıca bir değerlendirme yapılarak bölüm tamamlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞAN YOKSULLAR KAVRAMI VE ÇALIŞAN YOKSULLARA İLİŞKİN TANIMLAR

2.1. ÇALIŞAN YOKSULLAR KAVRAMI

Yoksulluk genelde ekonomik olarak aktif olmayanların bir niteliği olarak görülmekte ve yoksul denilince aklımıza, işsiz, engelli, yaşlı ve çocuklar gibi işgücü piyasasına dâhil olmayan ya da geçici ilişkisi olsa bile düzenlilik arz etmeyen kişiler gelmektedir. Oysa ki 1970’li yıllardan sonra başta ekonomi politikalarının sonucu olmak üzere işsizliğin artması, enformel istihdamın yaygınlaşması, ücretlerin azalması, sosyal korumanın zayıflaması gibi nedenlerle işgücü piyasalarında ve istihdamın niteliğinde önemli değişimler meydana gelmiştir. 1970’lerin ortalarından sonra dünya ekonomisinin gelişme hızı dramatik bir şekilde yavaşlamıştır. Daralan iç pazarlar, dış pazarlarda yoğunlaşan rekabet, artan petrol fiyatları, verimlilik artışlarını geçen ücret artışları, düşen kâr oranları ve refah devletinin maliyetleri, Fordist sistemin sınırlarını zorlamıştır. Post-fordist ya da esnek üretim sistemine uygun neo-liberal politikalar ve refah devletinde daralma eğilimi bu ortamda doğmuştur. Üretim sisteminde ve üretimin organizasyonundaki bu esneklik, esnek çalışma biçimleri ile bütünlenmiştir. Geniş bir işçi kitlesinin daha küçük üretim birimlerinde, taşeron işletmelerde, fason üretimde, evde, düşük ücretli ve düzensiz çalışma koşullarında istihdam edilmeleri, işgücünün düzenli, istikrarlı işlerde çalışanlarla, düzensiz, istikrarsız işlerde çalışanlar arasında parçalanması yaygınlaşmıştır. Sendikaların üye sayıları azalmış; toplumsal ve siyasal etkileri zayıflamıştır. Sosyal güvenlik, sosyal yardım ve sosyal hizmet sistemlerinin yeniden yapılandırılması yoluna gidilmiştir. Bütün bu gelişmeler, toplumda düzensiz, güvencesiz ve düşük ücretli çalışmayı yaygınlaştıran, işçi sınıfının geniş kesimlerini yoksulluğa sürükleyen bir süreç yaratmıştır (Erdoğan ve Kutlu, 2014: 69). Kapitalizmin neo-liberal evresinde, üretim yapısı, emek piyasaları ve sosyal politikada yaşanan değişimler, küresel düzlemde çalışma ile yoksulluk arasındaki tarihsel bağın yeniden kurulmasına yol açmıştır (Erdoğan ve Kutlu, 2014: 66). Bu evrede neo-liberal reformların hızla uygulanmaya başlamasıyla, sosyal güvenlik

sistemlerinin çözülmesi, emek piyasasında artan esnekleşme, özelleştirme ve sanayisizleştirme eğilimleri gitgide daha yaygın hale gelmiş, böylesi bir ortamda yoksullaşma, sadece çalışmayanlar arasında değil, aynı zamanda çalışanlar arasında da yaygınlaşmıştır (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2015: 179).

Çalışan yoksullar veya çalışan yoksulluğu kavramı 1970’li yılların başında ABD’de kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavram günümüzde, Avrupa ülkeleri de dâhil olmak üzere tüm dünyada yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Çalışan yoksullar, ekonomik olarak aktif olmayan yoksul kesimleri değil, ekonomik olarak aktif olan yoksulları kapsamaktadır (Casas ve Lata, 2004: 1). İşgücü piyasasındaki sendikasılaştırma, çalışanların pazarlık güçlerindeki azalma, istihdamda düzenli olmayan artış, işgücü piyasasının düşük ücretli, sosyal haklardan mahrum, düzensiz çalışma saatlerine sahip nispeten kalitesiz işlerden oluşması gibi değişimler, çalışanlar arasında en alt düzeyde kazananların daha da az kazanmalarına yol açarak onların yoksullaşmasına neden olmaktadır. Bu durum çalışan yoksulların sayısının artmasını beraberinde getirmektedir. 1980’ler devlet yönetiminde merkez ile yerelin ilişkisinin değiştiği, kamu-özel sektörün çatışma yerine işbirliğine dayandığı bir kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde Keynesyen refah politikalarının terk edildiği yıllar oldu. Refah devletinin tam istihdam anlayışı terk edilirken, yeni sağ politikalara bağlı olarak sosyal politika “emek” aleyhine bir dönüşüme uğradı. Yeni ekonomi politikalarının bir sonucu olarak, işçilerin çalışma yaşamındaki birçok güvenceyi kaybetmesi, emek ilişkilerinin, ücret politikalarının yeniden ele alınması, sendikaların güç kaybetmesi kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) ve sosyal hizmetlerin özelleştirilmesi emeğin yeniden metalaştırılması anlamına gelmektedir (Urhan, 2005: 255).

Çalışan yoksulluğu belirlenirken istihdam içindeki bireyin tek başına elde ettiği geliri dikkate almak yeterli olmayacaktır. Bu sınır hanede kaç kişinin çalıştığı, hanedeki kişi sayısı ve hanenin toplam gelirinin ne kadar olduğu ile de ilgilidir. Bu nedenle çalışan yoksulluğu düşük ücretli çalışmak ile eş anlamlı değildir. Burada önemle vurgulanması gereken nokta düşük ücretle çalışmak bireysel bir durum iken; çalışan yoksulluğu hane halkı ile ilgili bir durumdur. Çalışan yoksul sayısı hesaplanırken hane halkı toplam geliri dikkate alınır. Bu açıdan bakıldığında karşımıza iki tür çalışan yoksulluğu çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, çalışanın

yoksulluk ücreti altında bir ücrete sahip olmasıdır. Bu durumda ne kamu transferleri ne de hanede diğer üyelerin çalışması kişiyi yoksulluktan kurtarmaya yetmeyecektir. Burada çalışan yoksulluğun temel nedeni düşük ücretlerdir. İkinci tür çalışan yoksulluğunda ise çalışan yoksulluk sınırının üzerinde bir gelire sahip olmasına rağmen ailesi nedeniyle yoksulluk sınırının altına düşmesidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki yoksulluk sınırı altında bir gelire sahip olup, ailesinin geliri sayesinde yoksul olmayan, yoksul kategorisinde değerlendirilmeyenlerde vardır. Bu durumda da yoksulluğun nedeni ve derecesi ailenin yapısıdır.

Çalışan yoksulluğu, gelişmekte olan ülkelerde Dünya Bankası'nın kullanmış olduğu yoksulluk kriterlerine uygun bir şekilde tanımlanırken, AB ülkelerinde ise görece yoksulluk kriterleri göz önünde tutularak tanımlanmış ve ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir. Ayrıca birçok ülke, kendi tanımladıkları ulusal yoksulluk kriterlerini temel almış ve çalışan yoksulluğu bu kriterlere göre tanımlamışlardır. Çalışan yoksulluğu tanımlamada oldukça güçlük çekilen bir kavramdır. Kavramın karmaşık yapısı ve içerisindeki değişkenlerin çokluğu üzerinde görüş birliğine varılan bir tanımlama yapılmasını engellemektedir. Ayrıca çalışanların yoksulluğunun tek başına ne yoksulluğun ne de istihdamın bir konusu olmaması, konuyu tek bir yaklaşımla ele almayı güçleştirmektedir (Gündoğan, 2007: 5). Bu karmaşık yapı sebebi ile tıpkı yoksullukta olduğu gibi çalışan yoksulluğu üzerinde de anlaşılmış bir tanım yoktur. Burada vurgulanması gereken nokta “çalışma” durumudur. Çalışma ile nasıl bir çalışmaya vurgu yapılmaktadır. ILO'nun bu yöndeki çalışan tanımı referans dönemi içerisinde en az bir saat çalışanları kapsarken, ABD'de “yıl içerisinde en az 27 haftasını işgücünde (çalışarak veya iş arayarak) geçirenler” çalışan yoksul tanımı içerisinde çalışan sayılmaktadır (Gündoğan, 2007: 5).

“Çalışma” ile “yoksulluk” kavramlarının anlamlı bir bütün oluşturması ve “çalışan yoksul” tanımını türetmede oldukça sorun yaratacağı da aşikârdır. Çünkü yoksulluk hane halkı düzeyinde ve genellikle yıllık bazda değerlendirilirken, çalışma ya da istihdam ise daha ziyade bireysel ve anlık bir kavramdır. Çalışan yoksulluğu tanımlamalarında karşılaştırılması muhtemel güçlüklerden birisi de sorunun belirlenmesinde birey mi yoksa hane halkı mı referans alınacaktır. Bu bir tanımlama sorunu olmakla birlikte konuya farklı politik açılardan bakmayı da beraberinde getirmektedir. Çalışan ve aynı zamanda yoksul olan bireyler düşünüldüğünde neden

bu kişilerin elde ettikleri gelirlerin onları ve ailelerini yoksulluk sınırı üzerinde tutmaya yeterli olmadığı konusu üzerinde durulur. Tam da bu noktada çalışan yoksulluğunu, düşük ücretler, istihdamın niteliği ve tam zamanlı nitelikli iş bulamama gibi işgücü piyasasının yapısı ile ilgili olan sorunlar karşımıza çıkarken; konuya hane halkı açısından baktığımızda ise sadece çalışanların değil, ailede yaşayan bütün bireylerin genel ekonomik refahı dikkate alınır.

Yoksulluk genel olarak temel bir gelirden yoksun olma anlamına gelmekle birlikte günümüzde başta eğitim, sağlık, istihdam ve sosyal güvenlik olmak üzere insanca yaşamak için gerekli olan insani gereksinimlerden ve kapasiteden yoksun olma anlamına gelen çok yönlü ve çok boyutlu yeni bir içerik kazanmıştır (Suğur, vd., 2010: 85). Bilinen anlamda gelir getiren bir işte çalışmak ve ihtiyaçlarını karşılamak yoksulluktan kurtulmak adına önemlidir. Ancak 1980'lerden sonra uygulamaya konan ekonomi politikaları bu durumu değiştirmiştir. Nitekim küreselleşme ve liberalleşme ile birlikte yoksullukta azalma olmadığı gibi, günümüzde yeni yoksulluk biçimlerinin de ortaya çıktığı artık hemen herkes tarafından kabul görmektedir. Literatürde son dönemlerde yoksulluk biçimlerinden en çok ilgi görenlerden biri de “çalışan yoksullar” olgusudur (Suğur, vd., 2010: 85). Bu evrede neo-liberal reformların hızla uygulanmaya başlamasıyla, sosyal güvenlik sistemlerinin çözülmesi, emek piyasasında esnekleşme, özelleştirme ve sanayisizleştirme eğilimlerinin artmasıyla birlikte yoksullaşma sadece çalışmayanlar arasında değil, aynı zamanda çalışanlar arasında da yaygınlaşmıştır (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2015: 179).

Çalışan yoksulluğu, yoksulluk çalışmalarında karşılaştığımız tanımlardan da (düzenli ve sürekli gelir yoksunluğu ya da yetersizliği) farklıdır. Bu anlamda yoksulluk ile bağlantılı olduğu kadar çalışma ile de bağlantılı bir kavramdır. Yoksullar geleneksel anlamı ile çalışma yaşamının dışında kalan, çalışamayan, herhangi bir sosyal güvenliği olmayan güvencesizler, engelli, yaşlılık hali ve kimsesizlikle nitelendirilen insanlar olarak görülmüştür. Bunda yoksulluğa dair klasik yaklaşımın etkisi yanında, geçmişte özellikle mavi yakalı çalışanların sahip oldukları yüksek ücretler, sosyal haklar ve formel sosyal güvenlik yapılarının etkisi vardır (Kesgin, 2011: 66). Burada karşımıza “alışılagedik” yoksulların (kimsesizler, işsizler, sokakta yaşayanlar, engelliler) dışında yeni bir yoksul profili çıkmaktadır.

Gelir getirici bir işe sahip olmak yoksulluktan kurtulmak için yeterli değildir. İşgücü piyasasında yaşanan değişim ve dönüşüm bu durumu değiştirmiştir. İşgücü piyasasında son yirmi yıl içinde ortaya çıkan ve giderek kökleşen koşullar nedeniyle bir işte çalışmak ve gelir elde etmek çalışanları yoksulluktan kurtarmamaktadır (Kapar, 2005: 52).

Yoksulluk marjinal bir sorun olmadığı gibi, sadece istihdam yaratarak çözülebilecek bir sorun da değildir. Yoksulluğu bir işsizlik sorunu olarak görme eğiliminde olanların, Türkiye’de ücretli veya yevmiyeli çalışanların yüzde 68,7¹⁹ kadarının yoksul olduğunu, OECD ülkelerinde de çalışan yoksul oranının ortalama yüzde 8 olduğunu hatırlamalarında fayda vardır. Yine belirtmek gerekir ki Türkiye’de 6 milyon hanenin sosyal yardım aldığı ve aileleri ile birlikte değerlendirdiğimizde yaklaşık olarak 23 milyon insanın bu sosyal yardımlar vasıtasıyla yaşayabildiği gerçeğini unutmamak gerekmektedir. Yani aslında bu 23 milyon insan yoksul olarak tanımlanmalıdır. Bu da Türkiye nüfusu göz önünde tutulduğunda her dört kişiden birinin yoksul olması demektir.

Son olarak çalışan yoksullar kavramı yoksulluğa kültürel ve bireysel bir sorun olarak bakan “kültürelci/bireyci yaklaşımı” eleştirme fırsatı da sunmaktadır. Çünkü yoksulluk sorununda bireyi suçlayan ve çalışması durumunda yoksulluktan kurtulacağını ileri süren anlayışı çürütmektedir. Bu anlamda çalışan yoksulların varlığı, piyasanın önceliğini insan yaşamı ve temel haklarına tercih eden zihniyetin yeni olmadığını göstermesi bakımından önemlidir (Kahraman, 2011: 163).

2.2. ÇALIŞANYOKSULLARA İLİŞKİN TANIMLAR

Çalışan yoksullar kavramı ideolojik olarak bir dönüşümün ifadesidir. Bu dönüşüm “kapitalizmin neo-liberal evresinde”, üretim yapısı, işgücü piyasaları ve sosyal politikada yaşanan değişimler ve sendikacılık hareketinin bu değişimlere karşı gerekli tepkiyi gösterememesi, küresel düzlemde, çalışma ile yoksulluk arasındaki tarihsel bağın yeniden kurulması (Erdoğan ve Kutlu, 2014: 64) olarak kaşımıza çıkmaktadır. Çalışan yoksullar, tanımlamada üzerinde görüş birliği sağlanamamış bir

¹⁹ TÜİK 2012 Hane Halkı Bütçe Anketi sonuçları tarafımızca analiz edilmiş olup bu sonuca öyle ulaşılmıştır.

kavramdır. Özellikle uluslararası kuruluşlar ve ülkelere göre oldukça farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Ülkeler ve kurumlar arasında önemli tanım ve ölçüt farklılıkları yanında, bilimsel araştırmalarda da farklılıklar olduğunu belirtmek gerekir. Çalışan yoksullara ilişkin bu farklı tanımlamalar ülkelerin gelişmişlik düzeylerine, işsizlik oranlarına, hane halkı yapılarına göre, nüfus ve nüfusun yapısına göre, emek piyasasının ve ortalama ücret düzeylerine göre değişmektedir. Tanımlamalar bu farklı değişkenlerden etkilenmektedir. Her ülke ve bölgeye göre farklılıklar gösteren bu değişkenler çalışan yoksullar tanımlamasını da etkilemektedir. Bu sebeple her ülkenin çalışan yoksul profili farklıdır.

Çalışan yoksul, istatistikî bir kavram gibi durmakla birlikte, ondan önce ekonomik ve sosyolojik olarak belirlenmiş bir kavramdır. Genel olarak bakıldığında yoksul bir hane halkında yaşayan çalışanlara “çalışan yoksul” denmektedir. Bu tanımdan hareketle, çalışan yoksulların iki unsura göre ayırt edildiğini söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi çalışan, ikincisi ise yoksulluk sınırının altında gelire sahip bir hane halkının üyesi olmaktır. Çalışan yoksul sayılmak için sadece çalışıyor olmak yetmiyor. Çalışan yoksulluğu kavramı, kişilerin işgücü içindeki durumlarını temel alan bireysel düzey ile yaşadıkları hanelerin gelir düzeyini temel alan kolektif düzey gibi iki farklı analiz düzeyini birleştirmektedir. Çalışıyor olmakla birlikte aynı zamanda hane halkı unsuru da önemli olmaktadır. Bunun anlamı, günde 5 TL'nin altında bir gelir elde etmesine rağmen ailede istihdam halinde bulunan diğer bireylerin hane halkı gelirini yükseltmeleri durumunda, kişi teknik anlamda çalışan yoksul sayılmayacaktır. Bunun aksine, örneğin kişi günde 50 TL kazandığı halde, 9 kişiden oluşan hane halkında başka çalışan olmaması durumunda, günlük 50 TL'lik yaşam standardının altına düştüğü için çalışan yoksul olarak sınıflandırılacaktır. Kısaca çalışan yoksul tanımlamasında iki önemli durum göz önünde tutulmalıdır. Bunlardan biri çalışıyor olmak, diğeri ise bu çalışmanın sonucu elde edilen gelirin hane halkı içindeki dağılımı ve hane halkının yapısıdır.

Çalışan yoksul tanımını resmi olarak kullanan ilk ülke Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmuştur. ABD'de 1970'li yılların başlarından bu yana yoksul durumundaki çalışan ailelerin sorununu tanımlamak için kullanılmakta olup, 1989 yılından itibaren de ABD Çalışma İstatistikleri Bürosu (BLS) tarafından resmi olarak

kullanılan istatistiksel bir kategori haline gelmiştir (Gündoğan, 2007: 10). BLS çalışan yoksulu şöyle tanımlamaktadır:

“Yıl içerisinde en az 27 haftasını işgücünde(çalışarak ya da iş arayarak) geçiren, fakat aile geliri yoksulluk sınırı altında kalan kişilerdir”(Mosisa,2003; 1: aktaran Naci Gündoğan, 2007: 10).

Avrupa Birliği'ne göre ise çalışan yoksul: *“Yılın yarısından fazlasını istihdam edilen (ücretli, maaşlı, ya da kendi hesabına) ve ulusal ortalama gelirin % 60'ının altında harcanabilir gelire sahip olan bir hane halkında yaşayan bireylerdir”*

Dikkat edilecek olursa çalışan yoksulluğu tanımlaması yukarda da belirtildiği üzere iki gösterge ile açıklanmaktadır. Hane halkı ve yılın belirli dönemleri çalışmış olmak. Öyleyse, çalışan yoksullar iki unsura göre ayırt edilmektedir. Bunlardan birincisi çalışan, ikincisi ise, yoksulluk sınırının altında gelire sahip bir hane halkının üyesi olmaktır (Majid, 2001:2; Aktaran Recep Kapar, 2005: 53). ILO' ya göre , *“yoksul bir ailede yaşayan bütün çalışanlar”* çalışan yoksul olarak kabul edilirken, buradaki çalışan kavramı referans döneminde en az bir saat istihdam edilenleri kapsamaktadır (Gündoğan, 2007: 8).

TÜİK ise eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin % 50'sini görelî yoksulluk sınırı olarak kabul etmektedir. Görelî yoksulluk oranını da eşdeğer fert başına tüketim harcaması, görelî yoksulluk sınırının altında kalan hane halklarının oluşturduğu nüfusun toplam nüfus içindeki payı olarak hesaplamaktadır (Ensari, 2010: 11) bu ölçüte göre yoksul olarak belirlenmiş bir hane halkının üyesi olan çalışanlar, çalışan yoksul olarak nitelenir (Kapar, 2010: 53).

Ulusal İstatistik Enstitüsü'nün (INSEE) çalışmalarıyla Fransa'da benzer bir çalışan yoksul tanımı benimsenmiştir. Buna göre;

“Çalışan yoksullar, yılın en az altı ayını işgücünde, çalışarak ya da iş arayarak geçiren, fakat ailesinin yaşam standardının yoksulluk sınırının altında bulunduğu kişilerdir” (Lagaranne, 2000:1; aktaran Naci Gündoğan, 2007: 10).

Tanımlamalara bakıldığında farklılıklara rağmen, çalışan yoksul sayılabilmek için ortalama aşağıda sıralanan koşullara sahip olmak gerekmektedir (Gündoğan, 2007: 11);

- ▶ yoksul olarak kabul edilen bir ailede yaşamak,
- ▶ çalışıyor veya iş arıyor olmak
- ▶ yıl içinde belirli bir dönem çalışmış ya da iş aramış olmak.

Araştırmanın sonraki bölümünde çalışan yoksullara ilişkin tanımlar ve çalışan yoksulluğunun gelişim süreci irdelendikten sonra çalışanların yoksullaşmasına neden olan etmenler incelenecektir.

2.3. ÇALIŞANLARIN YOKSULLAŞMASININ NEDENLERİ

Çalışanların yoksullaşmasının birden fazla nedeni bulunmaktadır. Bunlar iç içe geçmiş ve çoğu kez birbirlerini etkilemiştir. Yapısal uyum politikaları, özelleştirmeler, kamusal alanın daraltılması, yeni çalışma biçimleri, esnek istihdam, ücretlerdeki düşüş, enformel sektörün genişlemesi, sendikasızlaştırma, taşeronlaşma, küreselleşme, neoliberal politikalar, kırdan kente olan göç, insan onuruna uygun işlerde meydana gelen daralma, sosyal koruma ve sosyal haklardaki azalmalar ve daha bir çok neden çalışanların yoksullaşmasına neden olmaktadır.

2.3.1. İnsan Onuruna Uygun İşlerdeki Azalmaya Bağlı Olarak Çalışan Yoksullar

Bir ekonomide yeni işlerin yaratılması kadar, yaratılan bu işlerin kalitesinin artırılması da büyük bir önem taşır. Özellikle, işsizlik sorununun ağırlığını hissettirmeye başladığı 1970’li yıllardan itibaren “her ne pahasına olursa olsun yeni işlerin yaratılması” politikası, çalışanların yoksullaşma sürecine hız kazandırmış; işlerin niteliğinin ikinci plana itilmesi, işsizlikten kurtulanların yoksulluk ve eksik istihdam gibi sorunlarla karşılaşmalarına neden olmuştur (Gündoğan, 2007: 118). Uygun iş insan doğasına uygun olan ve insan onuruna yaraşır bir yaşam imkânı sunan iştir. İçerisinde sadece ücret yoktur. Birbiriyle bağlantılı birçok faktörden etkilenmektedir. Bu faktörler özellikle sosyoekonomik olarak gelişmiş ülkelerde uygulansa da çevre ve gelişmemiş ülkelerde uygulanmamaktadır. İstihdamın niceliksel boyutu, niteliksel boyutundan ayrı düşünülemez. Bir ekonomide yaratılan

işlerin miktarı kadar, yaratılan bu işlerin uygun nitelik taşınması da önemlidir (ILO, 1999: 2; Aktaran Recep Kapar, 2007: 187). ILO tarafından, formel olarak ilk defa Uluslararası Çalışma Konferansı'nda bir raporla gündeme getirilen uygun iş, kişilerin çalışma haklarına, sosyal güvenlik imkanlarına ve sendikalar aracılığıyla kendilerini ifade etme haklarına atıfta bulunan bir kavramsal çerçeveye atıfta bulunmaktadır (Gündoğan, 2010: 8).

Burada Richard Freeman'ın ileri sürdüğü ve birbiriyle rekabet halinde bulunan çalışma hayatındaki iki farklı vizyondan bahsetmek gerekir. Bunlardan birincisi “çalışmak için yaşamak” vizyonudur. Adından da anlaşılacağı üzere yaşamının tek anlamı çalışmaktır. Herkesin çalıştığı, sınırlı sosyal korumanın olduğu, işçi örgütlerinin zayıf olduğu bir vizyondur. İkinci vizyon ise insan doğasına daha uygun bir niteliğe sahiptir. Ve sosyal korumanın yoğun ve güçlü olduğu bir vizyondur. “Yaşamak için çalışmak” olarak nitelendirilen bu vizyonda ise sınırlı çalışma saatlerinin, kapsamlı bir sosyal koruma ve ulusal düzeyde ücret düzenlemesinin olduğu görülmektedir. Uzun tatillerin olduğu, işçi örgütlerinin güçlü olduğu, sosyal hakların en üst düzeyde olduğu bir vizyondur bu. Bugün işgücü ve istihdam piyasasına baktığımızda ise ağırlıklı olarak birinci vizyonun hâkim olduğunu söyleyebiliriz. Genel anlamda dünya işgücü piyasaları çalışanların yoksullaşması, sosyal koruma ve sosyal hakların azalması, eşitsizliğin artması ve işçi örgütlerinin zayıflaması birinci vizyonun geçerli olduğunu göstermektedir. Bugün dünyada milyonlarca insan uygun olmayan koşullarda çalışmakta ve bu sebeple her yıl milyonlarca insan iş kazaları ve meslek hastalıkları sebebiyle hayatını kaybetmektedir. Her sene 1,2 milyondan fazla kişi iş kazası ve hastalıkları sonucu hayatını kaybetmekte ve 160 milyondan fazla kişi işyerindeki çalışma koşulları nedeniyle hastalanmaktadır²⁰. Yine bu konuyla bağlantılı olarak OECD ortalamasına göre bir yılda bir insanın çalışma saati ortalama 1765 saat olması gerekirken, Türkiye’de bu saat 1855’dir. Rapora göre en uzun çalışma saatlerinin olduğu ülke Türkiye’dir. Türkiye’yi Meksika, Kore ve İsrail izlemektedir²¹. Uygun veya düzgün iş bu çerçeve doğrultusunda da değerlendirilmelidir. Bir bütün olarak ele alındığı

²⁰ILO, Decent Work and Poverty Reduction in the Global Economy, April 2000, s.3-15.

²¹Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün (OECD) “Bölgesel Selamet” (Regional Well-Being) raporuna göre Türkiye iş-yaşam dengesi söz konusu olduğunda 34 ülke arasında son sırada yer alıyor. Raporun tamamına (<http://www.oecdbetterlifeindex.org/#/1111111111>) buradan ulaşabilirsiniz.

takdirde uygun işi insan onur ve haysiyetine uygun işler olarak görmek gerekir. Sosyal-İş'in araştırmasına göre Türkiye'de ücretli çalışanların yüzde 44,8'i haftada 50 saatten fazla çalışmaktadır. Kısmi süreli çalışanlar dışarıda bırakıldığında bu oran yüzde 49,2'ye çıkmaktadır. Yani her iki emekçiden biri yasal çalışma sürelerinin üzerinde çalışmaktadır.²²

Uygun iş sosyal katılımın sağlanması, yoksulluğun ortadan kaldırılması ve kişiliğin geliştirilmesi gibi geniş bir çerçevede yer alan çok sayıda amaca ulaşmada önemli bir işlev üstlenir. Diğer yandan, uygun işin farklı bileşen ve boyutları birbirlerini karşılıklı olarak etkiler ve güçlendirir (ILO, 2001a: 33-34; aktaran Recep Kapar, 2007:187). İstihdam, güvenlik, çalışmaya ilişkin haklar ve sosyal diyalog uygun işin bileşenleridir. Bu bileşenler uygun iş için bir kriterdir. Bunlardan birinin olmaması işin uygun olma niteliğini ortadan kaldırır. Uygun iş çok boyutlu olarak ele alınmalıdır. Sadece düşük ücretlerin olduğu işler olarak nitelendirilmeyecek derece de sosyal yönü olan güçlü bir niteliğe sahiptir. Örneğin çocukların çalışmasının önlenmesi, aile ve çalışma yaşamında dengenin sağlanması, iş kazalarının önlenmesi, niteliksel olarak çalışanlar ile uyumlu olması, sosyal, siyasal ve kültürel yaşama katılacak bir zamanı verecek kadar az yoğunlukta ve kısa sürede olması gibi birçok yönü olan bir işten bahsedilmektedir.

Kuşkusuz, bu koşullara katlanılsaydı, ortada bir mesele olmazdı. Kafa karıştıran, yaşamak için çalışmak gerekir şeklindeki mevcut gerçekliğin kabulünden ziyade, çalışmak için yaşamak gönüllülüğüdür. Aynı şekilde, niçin çalışmaya bu kadar saygı gösterildiğini anlamak kolay; fakat ona neden başka meşgale ve faaliyetlerden daha fazla değer biçildiği pek açık değildir (Weeks, 2014: 12). Bu soruya en net cevabı Andre Gorz Yaşadığımız sefalet adlı kitabında şöyle anlatmaktadır:

²²Araştırmaya göre Türkiye'de tam zamanlı ücretlilerin çalışma süreleri, Avrupa Birliği ve OECD ülkeleri ile kıyaslandığında, Türkiye'nin zirvede olduğu görülüyor. 2007 yılı verilerine göre AB'de ortalama çalışma süresi 41,8 saat. 2011 yılı verilerine göre OECD'de ortalama çalışma süresi 42,5 saat. Aynı yıl Türkiye'de ortalama çalışma süresi ise 52,9 saat. Türkiye, hem AB hem OECD ülkeleri arasında en uzun ortalama çalışma süresine sahip ülke. Türkiye'de emekçiler, Danimarka ve Norveç gibi ülkelerdeki emekçilere göre haftada yaklaşık 15 saat daha fazla çalışıyor. Raporun tamamına (<http://www.sosyal-is.org.tr/index.php/component/content/article?id=391:tuerkiye-de-calisma-suereleri-sorunu-basl-kl-arast-rmam-z-yay-nlad>) buradan ulaşabilirsiniz.

“Endişelenin, titreyin!” İdeolojik mesaj değişti: “İşin önemi yok, yeter ki ay sonunda maaş ödensin”den “maaşın ne kadar olduğunun önemi yok, yeter ki işimiz olsun dönuştü. Başka bir deyişle, bir işe sahip olmak ya da sahip olunan işi elde tutmak için her türlü tavize, küçük düşmeye, boyun eğmeye, rekabete ve ihanete hazır olun; zira işini kaybeden her şeyini kaybeder (Gorz, 2001: 82).

Dünyanın her yerinde ‘rekabet edebilirlik’ adına, çalışma hayatı öldürmekte, yaralamakta, binlerce kadını ve erkeği hasta etmektedir. Sağlıklarına ciddi biçimde zarar verdiğini bilseler de, bu insanların, geçimlerini sağlayabilmek için bu tür işlerde çalışmaktan başka çaresi bulunmamaktadır. Fransa’da, iş kazalarından günde iki, asbeste²³ bağlı hastalıklardan sekiz kişi yaşamını yitirmektedir. İki buçuk milyon çalışan her gün işyerlerinde kanserojen kokteyllere maruz kalmaktadır. Milyonlarca kadın ve erkek bir insanın fiziksel ve ruhsal olarak dayanabileceği sınırların ucuna itilmektedir. Çalışanlar, işyerlerinde intihar etmektedirler. Kısacası, çalışma hayatı, yaralamakta, öldürmekte ve hasta etmektedir (Thebaud-Mony, 2012: 253). Sonuç olarak çalışma yaşamının insan doğası ile uyumlu olmaması, işin insan doğasına aykırı bir ortamda gerçekleşiyor olması, çalışma yaşamının giderek en belirgin özellikleri arasında yer aldığına şahit olmaktayız. Bu tür işler insan doğasına uygun olmamakla birlikte insan onuruna yarışır bir hayatın sürdürülmesi için yeterli ücretin verilmediği işlerdir. Düşük ücretlere razı olan çalışanlar, yoksulluk sınırı altında çalışmaya da razı olmaktadır. Bu durum çalışanların yoksullaşmasına da sebep olmaktadır.

2.3.2. Küreselleşme

Küreselleşme dünyayı yeniden yapılandırma isteminin ve teşebbüsünün tarihsel bir sonucudur. O nedenledir ki; aslında ve esasında küreselleşme olgusu tarihsel süreçte kendini açığa çıkaran sosyal, kültürel, ekonomik ve düşünsel süreçlerden bağımsız olarak kavranamaz. Küreselleşme özü itibariyle kendini ekonomik, sosyal ve düşünsel olarak, az gelişmiş ülkelere empoze eden gelişmiş

²³Asbest son derece kanserojen bir maddedir. Solunum ya da içme suyu yoluyla vücuda girdiğinde başta kanser olmak üzere çeşitli hastalıklara yol açar. Uzmanlar cilde nüfuz etmesinin de mümkün olduğunu düşünmektedirler. Asbestin neden olduğu hastalıkların bazıları, akciğer zarları arasında sıvı toplanması, kireçlenme, akciğer zarı kalınlaşması ve akciğer dokusunda bağ dokusu oluşumu gibi selim hastalıklardır. Ayrıca ciltte yaralara neden olabilir. Kaynak: www.wikipedia.org.

ülkelerin başlatmış olduğu bir olaydır (Nur Erkızan, 2011: 62). Küreselleşme bir sürecin sonuymuş gibi gözükse de aslında sürecin bir parçasıdır. Yani devam eden, süregelen bir anlayışın başka bir tezahürüdür. Yeniden yapılanan bir pazarın başka bir kavramla açıklanmasıdır. Küreselleşme, kapitalizmin bir tarihsel aşamasındaki süreçlerin, esas özelliklerinin genelleştirilmiş ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır (Erdoğan, 2006: 39). Neo-liberal ekonomi politikalarının ivme kazandığı bu süreçte, piyasanın hâkim güç haline gelmesi, esnek çalışma modellerinin ağırlıklı bir biçimde uygulanmaya başlanması, özelleştirmeler, taşeronlaştırma, sendikal örgütlenmenin zayıflaması, çalışanların sosyal güvenlik haklarının ciddi bir biçimde tahribata uğraması gibi çalışanların aleyhine ortaya çıkan bazı gelişmeler küreselleşmenin sürekli olarak sorgulanmasına neden olmuştur (Gündoğan, 2007: 19-20). Bu sürecin yaratmış olduğu sonuçlar aynı zamanda çalışanların yoksullaşmasının da en önemli nedenleri arasında gösterilmektedir. Tüm bu gelişmelere baktığımızda küreselleşme söylemi ile paralel bir dönemde ortaya çıktığı görülmektedir. Küreselleşme sürecinin oluşturmuş olduğu rekabet ortamı, çalışanların yoksullaşmasına neden olan en önemli etkenlerdendir. Çünkü rekabet gücünün muhafaza edilmesinin ve artırılmasının en basit şekli, işçi maliyetlerini düşürmek olduğu için, küreselleşmenin hızlanması ile birtakım normlara sahip uygun iş kavramı önemsenmemeye başlanmıştır. Bunun sonucunda da birçok gelişmekte olan ülkede çalışanlar, haklarından mahrum edilerek çalışmak zorunda bırakılmaktadır (Uçkan, 2002: 6)

Küreselleşmenin çalışanlar üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkilerin en önemli somut sonuçlarından bir tanesi teknolojideki önemli değişimlerle ortaya çıkan yeni üretim ve organizasyon modelleridir. Bu süreçte oluşan yeni yönetim ve organizasyon anlayışı ve küresel rekabet, çalışma hayatını doğrudan etkilemiştir. Söz konusu değişimlerin sonucu olarak da, öncelikle sanayileşmiş ülkelerden başlayarak çalışma hayatında esnek çalışma biçimiyle standart dışı çalışmanın yaygınlaşması, toplu pazarlık konusunun göz ardı edilmesi, sendikacılığın güç kaybetmesi gibi durumlar ortaya çıkmıştır (Mahiroğulları, 2005: 49). Neo-liberal politikaların yaygın uygulama alanı bulduğu yüzyılımızın son çeyreğinde gerçekten de, dünyanın en zengin ve en fakir ülkeleri arasındaki gelir uçurumunun giderek açıldığı, konu ile ilgili istatistiklere bakıldığında açıkça gözlenebilen bir durumdur.

Küreselleşmenin, az gelişmiş ve/veya gelişmekte olan birçok ülkenin ve özellikle bu ülkelerde yaşayan dar gelirli/yoksul kesimlerin aleyhine çalıştığı, çevreyi acımasızca tahrip ederek özellikle 3. Dünya ülkelerinde tarımsal üretimi imkansız hale getirdiği, yapısal kriz ve şoklarla ekonomide bir türlü istikrarı sağlayamadığı, söz konusu sürecin kötü şekilde idare edilmesi ile yoksulluğun arttığı açıkça görülmektedir (Çeken vd., 2008: 79). Neo-liberal politikaların yaygın uygulama alanı bulunduğu yüzyılımızın son çeyreğinde gerçekten de, dünyanın en zengin ve en fakir ülkeleri arasındaki gelir uçurumunun giderek açıldığı, konu ile ilgili rakamlara bakıldığında açıkça gözlenebilen bir durumdur. Dünya nüfusunun en zengin % 20'sine tekabül eden ülkelerin, küresel GSMH içindeki payları 1970–1989 arası dönemde % 73,9'dan % 82,7'ye yükselmiştir. Dünya nüfusunun en yoksul % 20'sine sahip olan ülkelerin küresel GSMH içindeki payı ise, % 2,3'den % 1,4'e gerilemiştir (Prendergast, 1995: 56). Başka bir dünya gelir dağılımı tablosunda ise; dünya nüfusunun % 85,2'sini teşkil eden yoksul ülkelerin dünya gelirinden aldığı pay yalnızca % 21,5'tir. En zengin % 14,8 nüfus payına sahip ülkelerin dünya gelirinden aldığı pay ise % 78,5 tir (Chossodovsky, 1999: 20).

Küresel piyasa ekonomisine bağlı olarak değişen istihdam yapısı ile yoksulluğun yeni boyutlarından çalışan yoksullar arasında benzer bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim yapılan çalışmalar küreselleşmenin bir taraftan formel ekonomide daralmaya, öte taraftan ise düşük ücretli, düzensiz, örgütsüz ve güvencesiz istihdamın yaygın olduğu enformel ekonomide genişlemeye yol açtığını göstermektedir (Chen, vd., 2005: 6). Bu da beraberinde yoksulluğun yeni bir boyutu olarak nitelenen çalışan yoksulları getirmiştir (Suğur, vd., 2010: 86). Nitekim enformelleşme, düşük ücretler, istihdamın niteliğindeki değişim, örgütlenme düzeyindeki gerileme ve kamusal sosyal harcamalarda kısıntıya gidilmesi gibi diğer bütün faktörlere bakıldığında bu süreçle çok yakından ilgili oldukları görülecektir (Gündoğan, 2007: 23). Küreselleşme sürecinin ücretleri sürekli aşındırması, ücret kontratlarının emeğin aleyhine gelişim göstermesi ve kısmi süreli, geçici ve sosyal güvenlikten yoksun çalışma koşulları, karşımıza çalışan yoksulları çıkarmıştır (Kesgin, 2011: 66). Kısacası küreselleşme ile yoksulluk arasında önemli bir ilişki vardır. Küreselleşme olgusu, son yirmi yıla damgasını vuran neo-liberal politikaların

küresel düzeyde işlerlik kazanmasıdır. Bu politikaların en önemli sonucu ise, gelir dağılımındaki eşitsizlik, yoksulluk ve küresel güvencesizliktir.

2.3.3. Yeni Çalışma Biçimleri

Çalışanların yoksullaşma nedenleri istihdamla doğrudan ilgili olan bir durumdur. Yoksulluk bir gelir/tüketim sorunu gibi görünse de yeni yoksulluk türlerinin (kadın yoksulluğu, kent yoksulluğu, çocuk yoksulluğu, etnik yoksulluk, çalışan yoksullar) daha çok istihdam ve sosyal/kültürel yaşamla ilgili oldukları gözlemlenmektedir. Bu durum yoksulluk ve istihdam ilişkisini bir kez daha sorgulamamıza neden olmaktadır. İstihdam nasıl ve hangi yoksulluğa neden olur? Yeni çalışma biçimleri a-tipik işler olarak ele alınmaktadır. Ağırlıklı olarak güvencesiz, esnek, kısa vadeli, düşük ücretli ve geçici işlerdir. A-tipik çalışma kavramı; tam süreli ve güvenceli, ücretli çalışma (tipik çalışma) biçimlerinden farklılık gösteren çalışma şekillerini ifade etmektedir. A-tipik çalışma ile ilgili tanımlamalar, tipik (standart) çalışmalardan yola çıkılarak oluşturulmuştur. Tipik çalışma, işverenin emir ve talimatı altında, işverenin işyerinde belirsiz süreli iş sözleşmeleri ile tam süreli çalışmayı içermektedir (Kalleberg, 2000: 341-342). Dolayısıyla a-tipik çalışmalar, işin yapıldığı yer, haftalık çalışma süresi, sözleşmenin süresi ve işverenin emir ve talimatı altında çalışma unsurları açısından tipik çalışmalardan temel bazı farklılıklar gösteren çalışmaları içerir. Tam süreli çalışmaya karşılık kısmi süreli çalışma, belirsiz süreli iş sözleşmesiyle çalışmaya karşılık, belirli süreli iş sözleşmesiyle çalışma, işyerinde çalışmaya karşılık işçinin kendi evinde çalışması, hukuken bir işverenin emir ve talimatı altında çalışmaya karşılık, kendi adına çalışma, ücretli çalışmaya karşılık ücretsiz çalışma biçimleriyle ortaya çıkarlar. Bir başka anlatımla, a-tipik çalışmalar tipik (standart) çalışma şekillerinin tüm unsurlarını esnetmekte ve standart dışı hale getirmektedir (Karadeniz, 2012: 84). Kısmi süreli çalışma, düzensiz kayıt dışı çalışma, ev eksenli çalışma gibi esnek çalışma şekillerinin çoğu işçiler için azalan iş güvencesi, düşük ücret ve işyerinde tehlikeli ve stresli çalışma koşullarını da beraberinde getirmektedir (Benach ve Muntaner, 2007: 276).

Çalışan yoksulluğuna neden olan çok sayıda etmen vardır. Ancak, a tipik istihdamın çalışan yoksullar üzerindeki rolü sürekli dikkat çeken bir konu olagelmiştir. Bildiğimiz üzere çalışma ağırlıklı olarak tam zamanlı ve katı bir kurallar üzerine oturtulmuştur. Ancak özellikle son 20 yılda çalışma biçimlerinde meydana gelen değişiklik oturmuş olan bu geleneksel algıyı kırmıştır. Kısmi süreli, esnek ve a-tipik istihdam modelleri oluşturulmuştur. Tek tek ülkelerde farklı çalışma biçimlerine göre çalışanların yoksulluk oranlarına bakıldığında, her ülkede a-tipik çalışma biçimlerinin, standart istihdam biçimlerine göre daha fazla yoksulluğa yol açtığı anlaşılmaktadır (Kapar, 2005: 55). Bu çerçevede de yeni çalışma biçimleri yaygınlaştıkça çalışanların yoksullaşmalarının da artacağı söylenebilir. Diğer bir noktada ise esnek istihdam olarak nitelendirilen ve tamamen piyasanın kendi koşullarına göre oluşturulan çalışma biçimleri işsizliği azaltmasına rağmen, yoksullaşmayı artırıcı etkide bulunmaktadır. Çalışanların çalışma biçimlerine göre yoksulluk riskiyle karşılaşma düzeyleri farklılaşmaktadır. Çalışan yoksulluğuna ilişkin verilere bakıldığında özellikle, yeni yaygınlaşan çalışma biçimleri ile birlikte a-tipik işlerin çoğalması, bu işlerde çalışanların diğer işlerde çalışanlara göre daha fazla yoksulluk riski ile karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Genel anlamda yaşamın özel olarak ise çalışma yaşamının bugün en önemli sorunu güvencesizliktir. Güvencesizlik günümüz modern dünyasının en önemli problemi ve sıkıntısıdır. Yaşamın her alanının piyasaya açıldığı ve sosyal alanın daraltıldığı bir düzende çalışma yaşamının da bundan nasibini alacağını söylemek pek güç olmayacaktır. Sonuç olarak, biçimsel olmayan ekonominin ağırlığını giderek arttırması ve enformel ekonomideki işlerin, genellikle kısa süreli, güvencesiz, düşük ücretli işler olması ve bu sektörde çalışanların büyük bir kısmının temel sosyal güvenlik hizmetlerinden yoksun olmaları çalışanların daha da yoksullaşmasına neden olmaktadır (Gündoğan, 2007: 27).

2.3.4. Düşük Ücretler

Kapitalist sistemde, bedensel veya zihni gücünü bir işverene satarak gelir elde edenlere işçi veya ücretli, bu gelire de ücret denmektedir. Ücret geliri elde edenlerin, işçi, memur veya sözleşmeli personel konumlarına bağlı olarak elde ettikleri gelire

ücret veya maaş denmesi, ücretlerinin bir bölümünü örneğin prim, ikramiye, kâr payı gibi isimler altında almaları elde ettikleri gelirin iktisaden ücret olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bireylerin çalışmalarının en önemli nedenlerinden birisi, düzenli ve iyi bir gelire sahip olmaktır. İşlerin ücret düzeyleri o işlere olan işgücü arzını da belirlemektedir. Aynı zamanda kişileri yaşamsal güvenceye alması açısından da ücretler önemli göstergelerdir. Kişilerin yoksulluktan kurtulmaları ve yoksullukla mücadele etmelerinde önemli bir araç olarak durmaktadır. Ancak önceki bölümde de bahsettiğimiz üzere ücretler çalışanlar için artık yoksulluktan kurtulma aracı olmamaktadır. Düşük ücretli ve niteliksiz işlerin varlığı çalışanlar için en önemli tehlikedir. Düşük ücretin tanımı konusunda ne ülkeler arasında ne de literatürde fikir birliği bulunmaktadır. OECD, tam zamanlı çalışanlar için ortalama kazancın üçte ikisinin altındaki ücret düzeyini düşük ücret eşiği olarak kabul etmiş olup; Fransa, Avusturya, İtalya, Yunanistan, Portekiz gibi ülkelerdeki araştırma ve istatistiklerde de bu tanım kullanılmıştır (Gündoğan, 2007: 28). Burada diğer alt başlıklarda belirttiğimiz üzere ücret, çalışanlar için insan onuru ve haysiyetine yaraşır bir seviyede olmalıdır. Bu sınır ülkelerin sosyoekonomik gelişmişlik seviyelerine göre şekillenmektedir. Her ülkenin kendi koşulları içinde ama evrensel ve demokratik bir biçimde belirlenmelidir. Çalışanlar ile birlikte ailelerini geçindirmeye ve onların insan onuruna yaraşır bir şekilde hayat sürmelerine imkân verecek düzeyde olmalıdır. Ücretin, ekonomik olduğu kadar sosyal bir yönü de vardır. Hatta çoğu zaman bu sosyal yönü onun ekonomik yönünün önüne geçmektedir.

Çalışanların yoksullaşmasının en önemli nedenlerinden birinin düşük ücretler olduğunu söylemiştik. Düşük ücretler konusunda belirlenmiş bir sınırın olmadığını yukarıda belirttik. Ancak insan onuruna yaraşır bir şekilde yaşama imkânı sunacak olan bütün sınırlar bizce de doğru olan bir anlayıştır. Çalışanların, kendilerine ve ailelerine yetecek bir ücret almaları gereği açıktır. Bununla birlikte temel ihtiyaçların karşılanabilmesini sağlayacak ve refahtan pay almasını mümkün kılacak ücretin hesabı nasıl yapılacaktır? İşçinin yaşam standardını sürdürmesi ya da iyileştirmesi için gerekli olan tutar ne kadar olmalıdır? Kuşkusuz bu ve benzeri soruların cevabını vermek kolay değildir. Gerekli olacak tutarın hesabı, yaşam standardı ve tüketim alışkanlıklarına da bağlı olarak kişiden kişiye, hatta ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. Türk-İş'in yaklaşık olarak 29 yıldır düzenli bir şekilde yapmış

olduğu yoksulluk çalışmalarında ücretin sınırının ne olması hususunda şu açıklama bulunmaktadır; “Çalışanların, kendilerine ve ailelerine saygın yaşam düzeyi sağlayacak bir gelir...” Bu gelir düzeyi ücret konusunda sınırın ne olması gerektiğini belirtmesi açısından önemlidir. Türkiye’de yapılan araştırmaların önemli bir bölümü TÜİK tarafından yapılmaktadır. Ayrıca işçi-memur konfederasyonları ile bunlara bağlı sendikalarda yoksulluk çalışması yapmaktadır. Bunlardan bir tanesi de DİSK’tir. DİSK’in Aralık 2013²⁴ verileri ücretin olması gereken sınırını çok çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu verilere göre özellikle asgari ücretle çalışanların ayın tamamında yeterli ve düzenli bir şekilde beslenmelerinin imkânsız olduğu görülmektedir. Eşi çalışmayan, iki çocuklu bir asgari ücretli işçinin ailesi ile birlikte aç kalmadan yaşaması mümkün değil. Söz konusu işçi asgari geçim indirimini dâhil 840 TL asgari ücret geliri ile başka bir harcama yapmaksızın ancak 22 gün ailesi ile birlikte sağlıklı ve dengeli beslenebiliyor. Kalan 8 gün ise açlığa mahkûm. Tüm ihtiyaçlarını karşılamak istediğinde ise geliri sadece 1 hafta yetebiliyor. Yani asgari ücretli 1 haftalık ücret için 4 hafta çalışıyor. Son yirmi yıl içerisinde ortaya çıkan ve giderek kökleşen işgücü piyasası koşulları nedeniyle, bir işte çalışmak ve gelir elde etmek çalışanları yoksulluktan kurtaramamaktadır. Çalışan yoksulluğu, çalışanın çalıştığı halde temel gereksinimlerini karşılayacak düzeyde gelir sahibi olamamasıdır. Gelişmekte olan veya gelişmiş ülkelerde geniş çalışan kümeleri çalışmalarına ve gelir elde etmelerine rağmen, temel gereksinimlerini karşılayamamaktadır (Kapar, 2007: 5). Geçmişte mavi yakalıların iş piyasasına hâkim olduğu dönemlerde verilen ücretlerin tatmin edici olmasına rağmen günümüzde ücretlerin esnekleşmesi ve daha çok aşağıya doğru düşme eğilimi göstermesi nedeniyle ücretler çalışanların temel ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır (Kesgin, 2011; 71). Düşük gelir eşliğinin altında çalışanların, kendilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarını karşılayamamaları ve dolayısıyla ailelerine kabul edilebilir bir yaşam standardı sunmamaları nedeniyle düşük ücretler, çalışanların yoksullaşmasının temel nedenlerinden birisi olarak görülmektedir (Gündoğan, 2007: 29). Ayrıca SGK verilerine (2006) göre Türkiye’de ücret geliri, asgari ücret düzeyinde olan işçilerin, toplam sigortalı işçiler içindeki oranı özel sektör için % 52’dir. Bu verilere göre özel sektörde çalışanların yarısından fazlası asgari ücrete

²⁴ Asgari Ücretle Yaşam Raporu – Aralık 2013 (<http://disk.org.tr/2013/12/disk-ar-avgari-ucretle-yasamak-mucize/>).

tabidir. AKP Hükümeti'nin 2013 yılında yaptırmış olduğu gelir testi sonucuna göre; aylık geliri 0-340 lira arasında 790 bin 642 hane var, bu hanelerde yaşayanların sayısı 3 milyon 361 bin 346 kişi; 326-978 lira arası gelire sahip 323 bin hane var, bu hanelerde yaşayanların sayısı 1 milyon 288 bin 654; 978-1957 lira arasında 28 bin 550 hane var, bu hanelerde yaşayanların sayısı ise 107 bin 773 kişi; 1957 ve üzeri gelire sahip hane sayısı ise 3 bin 287 ve bu hanelerde yaşayan sayısı 1 milyon 957 bin olarak çıkmıştır. Türk-İş'in Mart 2016 yoksulluk alan araştırmasının sonuçlarına göre Türkiye'de dört kişilik bir ailenin Açlık Sınırı 1.400,08 Türk Lirasıdır (TL)²⁵. Mart 2016 net Asgari Ücret ise 1.300²⁶TL'dir. Ayrıca yine Türk-İş'in Mart 2016 yoksulluk çalışmasına göre bir kişinin geçim maliyeti 1.739 TL'dir. Bu durumda Türkiye'de asgari ücretlilerin tamamı tek kişilik geçim maliyetinin altında bir gelirle yaşamlarını idame ettirmektedirler. Ayrıca hane halkında eğer başka bir çalışan yoksa asgari ücretlilerin tamamı açlık sınırının altında bir gelir ile yaşamak zorundadırlar. Hane halkında asgari ücretli ikinci bir çalışan var ve eğer hanede bağımlı kişiler mevcut ise bu hanenin ortak geliri düşünüldüğünde bu hanede yaşayanlar yine açlık sınırının altında bir gelir ile yaşamaktadırlar. Bu durumda ortaya bir çalışan yoksul gerçeği çıkmaktadır.

2.3.5 Hane Halkı Yapısı

Önceki bölümlerde çalışan yoksul tanımı yapılırken önemli kriterlerden birinin hane halkı yapısı olduğu belirtilmişti. Nitekim çalışanların yoksullaşmasının önemli nedenlerinden biriside içinde yaşamış oldukları hane halkı yapısıdır. Hane halkı yapısı, çalışan yoksulluğunu belirlemede diğer önemli faktördür. Eğer düşük gelirli bir ailede yaşayan bir çalışansanız, çalışıyor olmanız yoksul olmadığınız anlamına gelmeyebilir. Günlük 5-10 TL eşiğinde bir gelirle tek başına yaşayabilirsiniz, ancak evli ve bir çocuğunuz var ise bu mümkün olmayabilir. Hane halkındaki kişi sayısı,

²⁵Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) yirmi dokuz yıldan bu yana her ay düzenli olarak yaptığı “**açlık ve yoksulluk sınırı**” araştırmasıyla çalışanların geçim şartlarını ortaya koymaktadır. Dört kişilik bir ailenin sağlıklı, dengeli ve yeterli beslenebilmesi için yapması gereken gıda harcaması tutarı (**açlık sınırı**) 1.400,08 TL. Gıda harcaması ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar için yapılması zorunlu diğer harcamaların toplam tutarı ise (**yoksulluk sınırı**) 4.584,44 TL'dir.

²⁶İş bu karar, 4857 sayılı kanunun 39'uncu maddesine dayanılarak hazırlanan Asgari Ücret Yönetmeliği'nin 11'inci maddesi gereğince Resmi Gazete 'de yayımlanmasına oybirliği ile karar verilmiştir.

büyüklüğü, hanedeki diğer üyelerin çalışması ya da işsiz olması, yaşlı, engelli, çocuklu veya birden fazla çocuklu olup olmaması çalışanların yoksul sayılması için önemli bir kriterdir. İşgücü piyasası koşulları kadar, hane halkı yapıları ve hanede başka çalışanların varlığı çalışan yoksulluğu üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Hanelerde çalışan sayısının az olması ya da bulunmaması, diğer aile bireylerinin işsiz olması çalışanların yoksullaşmasında temel belirleyendir.

Çalışan yoksulların önemli bir grubu, çalışma çağındaki bireylerin bir kısmının çalışmadığı veya tam yıldan az süreli bir işte çalıştığı, aynı zamanda çocukların bulunduğu hanelerde yaşamaktadır (Kapar, 2005: 58). Örneğin ILO yoksul bir ailede yaşayan bütün çalışanları yoksul olarak kabul etmektedir. Çalışan kişi kendisi için yeterli bir gelire sahip işte çalışıyor olabilir. Ancak içinde yaşamış olduğu hanenin yapısı kişinin yoksulluk eşiği altında kalmasına neden olabilir. Bu sebeple hane halkı yapısı çalışanların yoksullaşmasının önemli nedenlerinden birisidir. AB ülkelerinin önemli bir kısmında çalışanların yoksullaşmasının nedenleri arasında hane halkı özellikleri önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye’de ise böyle bir veri bulunmamaktadır. TÜİK verileri ışığında hane halkı büyüklüğüne göre fert yoksulluk oranları ile hane halkı büyüklüğü arasında bir ilişki kurulmaktadır. Bu verilere göre hane halkı büyüklüğü arttıkça yoksulluk oranı da artmaktadır. Hane halkı büyüdükçe yoksulluk oranı ile yoksul fert oranı artmakta, tersi durumda ise azalmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki yoksul fert oranları ile yoksul hane halkı oranlarında düşme olmasına rağmen bu düşüş anlamlı bir büyüklüğe sahip değildir.

2.3.6. Sendikal Örgütlenmenin Zayıflığı ve Yetersizliği

Çalışanların sendikalı olmalarının en önemli nedenlerinden birisi ücretlerdir. Toplu pazarlık süreci ile belirlenen ve sendikalar tarafından iyileştirilmesi beklenen ücretler sendikal örgütlenmedeki en önemli belirleyicidir. Sendikalar çalışanların çalışma koşullarının ve ücretlerinin iyileştirilmesinde önemli rollere sahiptirler. Ücret, istihdam, işsizlik gibi değişik açılardan sendikaların etkisini konu alan araştırmalar sendikalar sayesinde çalışanların pazarlık gücünün arttığı ve örgütlü işçilerin, örgütsüz işçilere göre daha iyi ücret elde edebildiklerini göstermektedir. Sendikalar varlıkları ile sadece üye işçilerin ücretlerin değil ulusal düzeyde ücretlerin

üzerinde de önemli etkilerde bulunurlar. Özellikle sendikalaşma tehdidi²⁷ etkisiyle diğer sendika üyesi işçilerin ve sendikasız işçilerin de ücretleri ve çalışma koşulları üzerinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Dolayısıyla sendikalar yaygınlaşıp güç kazandıkça çalışanların sosyal hak ve kazançları da artacaktır. Sendikal hareket ve toplu pazarlık düzeni, çalışanları yoksulluğa karşı koruyan en önemli mekanizmalardan birisidir. Sendikaların çalışanların refah düzeyi üzerindeki etkisini belki de en net olarak görülebileceği ülkelerden birisi olan ABD’de, sendikal işçilerin % 73’ü sağlık sigortasına sahipken; bu oran sendikasız işçilerde % 51’dir. Sendikal işçilerin % 78’i işverence ödenen hayat sigortasına ve % 66’sı malullük sigortasına sahipken; sendikasız işçilerinse % 53’ünün hayat sigortası ve yalnızca % 33’ünün malullük sigortası bulunmaktadır (Trumka, 2004: 39; aktaran Gündoğan, 2007: 36).

Peki, Türkiye’de sendikalar çalışanların yoksullaşmasına karşı bir güç müdür? Buna nasıl bir cevap verilebilir? Bu soruya, Ocak 2013 sendikalaşma istatistiklerine bakarak cevap verilebilir. Yapılan hesaplamada yüzde 9,2 olan sendikalaşma oranı, uluslararası standartlara uygun olarak hesaplandığında daha da düşmektedir. 16.2 milyon ücretli esas alınarak yapılan hesaplamada sendikalaşma oranı yüzde 6’ya düşmektedir. Her 16 ücretliden sadece biri sendikalıdır²⁸. Türkiye ekonomisinin motor gücü olarak anılan sektörlerde sendikal işçi sayısının diğer sektörlerle göre çok daha az olduğu gözlemlenmektedir. Buna göre, inşaat sektöründe 1 milyon 660 bin 842 inşaat işçisinden 36 bin 212 işçi sendikalı iken, sendikal işçilerin toplam işçi sayısına oranı yüzde 2’lerde kalmaktadır. Dokuma, hazır giyim ve deri çalışanından 1 milyon 12 bin 556 işçiden 29 bin 790’ı sendikalı olurken, sendikal işçilerin toplam sektör içindeki işçilere oranı yüzde 2,9 ‘dur. Ayrıca, sağlık ve sosyal hizmetlerde 280 bin 841 işçiden 7 bin 419, konaklama ve eğlence işlerinde 772 bin 689 işçiden 29 bin 790, petrol, kimya, lastik, plastik ve ilaç sektöründe 470 bin 178 işçiden 36 bin 942’si sendikalı olarak kayda geçmiştir. Bu sektörler, kayıt dışı ve taşeron

²⁷Sendikalı sektörde işçiler ücret artışı temin ettiklerinde, sendikalı-sendikasız işçi ücret farkları artacaktır. Bu durum doğal olarak sendikasız işçileri organize olmaya yönelteceğinden, sendikasız işçi çalıştıran işverenler, işyerindeki olası ir sendikalaşmayı önlemek için, işçilerine sendikal işçilerin aldıklarına yakın ir ücret vermeyi isteyeceklerdir (M.Kemal BİÇERLİ, 2005: 35).

²⁸<http://t24.com.tr/yazi/sendikasizlastirma-istatistikleri/6172>.

çalıştırmanın çok yoğun olduğu sektörler olarak bilinmektedir.²⁹. Sendikasız ve örgütsüz işyerlerinde çalışanların yoksullaşma oranları daha yüksektir. İşverenlere karşı çalışanlar güçsüz ve korumasızdırlar. Böyle bir durum çalışanların yoksullaşmalarına neden olmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki tek başına sendikalaşma oranı yeterli değildir. Sendikalaşma oranı yüksek dahi çıkabilir. Önemli olan “Toplu İş Sözleşmesi” (TİS) ’nden faydalanma oranıdır. TİS kapsamındaki işçi sayısı ülkemizde oldukça düşüktür. Türkiye’de TİS kapsamında yer alan işçi sayısı ücretli çalışanlar içerisinde % 4'lere düşmektedir. Tablo 2.1.’de bu durum net bir şekilde belirtilmektedir.

Tablo 2.1: TİS Kapsamında Yer Alan İşçi Sayıları - (2013)

YIL	Toplam Ücretli ve Maaşlı	TİS Kapsamındaki İşçi Sayısı	Sendikalaşma Oranları	Toplam Sendika Üyesi
2001	10.057.000	1.010.563	10,05	
2002	10.625.000	1.007.305	9,48	
2003	10.707.000	957.418	8,94	1.472.687
2004	11.344.000	919.462	8,11	1.361.612
2005	11.436.000	933.734	8,16	1.411.047
2006	12.028.000	902.345	7,50	1.358.766
2007	12.534.000	831.334	6,63	1.277.259
2008	12.937.000	750.018	5,80	1.135.429
2009	12.770.000	748.398	5,86	1.113.006
2010	13.762.000	805.524	5,85	1.189.316
2011	14.876.000	802.470	5,39	1.224.204
2012	15.619.000	709.222	4,54	1.089.959

Kaynak: Veriler TÜİK’ten alınmıştır. Yöntem Aziz Çelik ve Kuvvet Lordoğlu Tarafından düzenlenmiştir.

Tablodan da görüleceği üzere 2001 yılında 10 milyon olan ücretli ve maaşlı çalışanlar arasında TİS kapsamında yer alan çalışanların oranı % 10'larda olurken; 12 yıllık dönemde ücretli ve maaşlı çalışanların sayısı 16 milyona yaklaşırken, TİS kapsamında yer alan çalışanların oranı % 4'lere kadar düşmüştür. TİS kapsamında yer alan çalışanların sayısı ayrıca 1 milyondan 700 bine kadar düşmüştür. Bu vahim tablo göstermektedir ki çalışanlar arasında sendikalaşma oranı düşmekle kalmamış aynı zamanda TİS kapsamında yer alan işçi sayısı da oldukça düşmüştür. Bu tablo,

²⁹<http://haber.sol.org.tr/sonuncu-kavga/sendikalaşma-orani-dibe-vurdu-haberi-77277>(Erişim Tarihi : 05. 05 .2014).

ayrıca özel sektörde çalışanların sendikalaşma oranları ile sınırlandırıldığında oranın % 3'lere kadar düştüğü görülmektedir.

Türkiye üzerinden bir değerlendirme yapmak gerekir ise sendikalar neden güç kaybediyor? Bu soruya cevap vermek gerekir. Çünkü sendikalaşma oranlarında yaşanan bu düşüş açıklanmaya muhtaçtır. 12 Eylül Darbesi sonrası yıllardaki oranlardan bile düşük seviyelerde olan bu oran son 50 yılın en düşük seviyesinde seyretmektedir. Sendikal hak ve özgürlükler sadece son dönemde değil Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün tarihi boyunca hak ve özgürlükler alanının “üvey evladı” gibi olmuştur. Özellikle çalışanların toplu hakları³⁰ bazen tümüyle yasaklandı, yasaklanmadığı dönemlerde ise kâğıt üzerinde kalmıştır. Sendikal hakların Türkiye tarihinin önemli bir bölümünde sistemli olarak yok sayıldığı ve tanınmadığı görülmektedir. İstihdamın değişen yapısı, özelleştirmeler, esnek ve güvencesiz çalışma biçimleri, sosyal politika alanının daraltılması ve piyasalaştırılması gibi birçok etmen sendikalaşma oranlarını düşürmüştür. Geçmişin kamu ve büyük ölçekli sanayi işçilerine göre oluşmuş sendikalar, işçi sınıfında yaşanan bu dönüşümü kucaklamakta zorlanmıştır. İşçi sınıfında yaşanan bu dönüşüm (sektörel, kültürel, cinsiyet vb. açıdan) sendikalar tarafından iyi algılanıp buna yönelik bir örgütlenme yapılmamıştır. İşçi sınıfı köklü ve hızlı dönüşümler yaşarken sendikalar çok daha yavaş değişmekte ve bu değişime adeta direnmektedir. Güvencesizlik, esnek çalışma ve standart olmayan çalışma biçimleri yaygınlaşırken sendikalar bu süreci doğru okuyup oraya yönelememiştir. Taşeron işçilik yaygınlaşırken sendikalar bu alanlarda örgütlenememektedirler (Çelik, 2015: 167). Kiralık işçilik, taşeron çalışma, işçi simsarlığı giderek yaygınlaşırken, iş mevzuatında yapılan değişikliklere sendikalar bu duruma seyirci kalmaktadır. Kısaca çalışma yaşamında hukuksal ve sosyal güvencenin zayıflaması, neo-liberal ekonomi politikalarının yaygınlaşması, güvencesiz ve kuralsız çalışma hayatının yaygınlaşması işçi sınıfının sendikalaşmasındaki en büyük engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Sendikalar ise tüm bu yaşananlara yeterli bir tepki verememektedirler. Verilmeyen bu tepki sendikalaşma oranlarındaki vahim tabloyu açıklamaya yetmektedir.

³⁰ Sendikalaşma, toplu pazarlık, grev, toplu iş sözleşmesi...

2.3.7. Alt-İşverenlik-Taşeronlaşma

Taşeron iş ilişkisi, çalışma yaşamında giderek yaygınlaşan ve tercih edilen bir çalışma/çalıştırma biçimidir. Ücretlerin düşük seviyelerde tutulduğu, örgütsüz ve kuralsız bir çalışma yaşamının sağlandığı ve işverenlerin yasal yükümlülüklerden kurtulduğu bir çalışma biçimi olduğu için işverenlerin en çok başvurduğu yöntem taşeron iş ilişkisidir. Bu sebeple hem kamu sektöründe hem de özel sektörde giderek yaygınlık kazanmaktadır. Öyle ki kimi sektörlerde neredeyse tek tercih edilen çalıştırma biçimi haline gelmiştir. Türkiye’de taşeron ilişkisinin iş hukuku alanına girmesi, 3008 sayılı İş Kanun’un yürürlüğe girdiği 1936 yılına kadar uzansa da, endüstride taşeron uygulamalarının yaygınlaşması 1980’li yıllardan sonra olmuştur (Şafak, 2004: 111) . Türkiye’de taşeronluk özellikle 2000’li yıllarda gündemimizde daha fazla yer almaya başlamıştır. Söz konusu uygulama zaten inşaat sektöründe yaygın olarak görülüyordu. Hatta inşaat sektöründe hâkim çalışma biçimi taşerona iş vermek şeklinde gerçekleşmekteydi.³¹ 4857 sayılı İş Yasası, alt işveren-asıl işveren ilişkisinin koşullarını daha ayrıntılı bir biçimde düzenlemiş, bu konuda bazı sınırlama ve yasaklar öngörmüştür (Güzel, 2010: 17). 4857 Sayılı İş Kanun’unun 2. maddesinde “Bir işverenden, işyerinde yürüttüğü mal ve hizmetlerin üretimine ilişkin yardımcı işlerde veya asıl işin bir bölümünde işletmenin ve işin gereği ile teknolojik nedenlerle uzmanlık gerektiren işlerde iş alan ve bu iş için görevlendirdiği işçilerini sadece bu işyerinde aldığı işte çalıştıran diğer işveren ile iş aldığı işveren arasında kurulan ilişkiye asıl işveren-alt işveren ilişkisi denir”. Taşeron iş ilişkisinin resmi olarak tanımlaması bu şekildedir. Resmi hukuksal tanımlamaların dışında Türkiye’de taşeron çalışma ve boyutları üzerinde durmak gerekir. Giderek yaygınlaşan bu çalışma biçimi, çalışanların sömürülmesi, güvencesizleştirilmesi, örgütsüzleştirilmesi açısından oldukça vahim sonuçlar doğurmaktadır. Türkiye ekonomisi 1980’li yıllardan bu yana adım adım geliştirilen neo-liberal projenin uluslararası yeni iş bölümüne koşut olarak, sanayisinde dışa bağımlı, işgücü piyasalarında ise parçalanmış, enformelleştirilmiş ve kayıt dışılığa itilmiş istihdam biçimleriyle küresel ekonominin bir ucuz emek ve finansal kumarhane merkezi olmaya itilmiştir (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011: 56).

³¹ Çevrimiçi: <http://www.kesk.org.tr/2014/03/21/f-serkan-ongel-taseronlasmanin-boyutlari/> (erişim tarihi:05.04.2014).

Taşeron firmalarda despotik bir emek kontrol rejimi hüküm sürmektedir³²; çünkü taşeron emekçiler baskıyı var eden yüksek iş değiştirme hızı, düşük ücretler, ağır çalışma koşulları, ciddi sosyal hak kayıpları, sosyal güvencesizlik ve işçi sağlığı ve iş güvenliğinin olmaması ile karşı karşıyadırlar. Dolayısıyla, küresel kapitalizmde, hem merkez hem de çevre ülkelerde, taşeron emekçiler, sabit süreli sözleşmeler olmadan, çeşitli görevler yapacak biçimde esnek ve sürekli mekan değiştirecek şekilde hareketli hale gelip güvencesiz bir konuma itilmişlerdir. Bu koşullar despotik emek rejimi koşullarıdır (Yücesan, Özdemir, 2010: 42). Taşeron çalışma biçiminin en temel özelliği, sosyal güvencesizlik ve düşük ücretlerdir. Bu sebeple işverenlerce tercih edilmektedir. Aynı zamanda işçilerin birlikte hareket edebilme ve örgütlenme haklarının gaspına neden olmaktadır. Taşeron çalışma, bir despotik emek kontrol rejimidir; çünkü taşeron emekçiler mekânsal ve kurumsal olarak parçalanmıştır. Bu mekânsal ve kurumsal parçalanma, emekçilerin despotik emek rejiminin koşullarına karşı ortak bir direniş ve mücadele geliştirebilmesinin önünde engeldir. Dolayısıyla, despotik emek rejimlerinin baskıcı yanına yönelik “direniş” noktaları da parçalanmıştır (Yücesan, Özdemir, 2010: 43). Baskının egemen olduğu bu emek biçimi (Yücesan, Özdemir, 2010: 41) tarafından despotik emek rejimi olarak tanımlanır. Baskının rızaya üstün geldiği taşeronlaşma ya da taşeron çalışma, kapitaliste istediği gibi işe alma ve işten çıkarma, istediği sürelerde çalıştırma, ücretleri asgari seviyede tutma gibi birçok imkân sağlar. Marx’ın piyasa despotizmi olarak tanımladığı böyle bir durum, sermayenin emek üzerindeki mutlak hâkimiyetine de işaret eder (Gün, 2013: 65). Yadsınamayacak diğer bir gerçek ise, alt işveren işçilerinin yeterli hukuki güvenceye sahip olmayan, bir anlamda emeğin sömürüldüğü bir çalışma ilişkileri düzeninin parçaları konumuna sokulmalarıdır. Çünkü alt işveren işçileri sendikal haklardan yoksun olarak ve çoğu kez asgari ücretle çalıştırılmaktadırlar. Bunun sonucu olarak, işyerlerinde aynı veya benzeri işi yapan işçiler, iki farklı hukuki statü içinde sokulmuş olmaktadır.

Kapitalist iş sürecinde gerçekleşen dönüşüm, günümüz emek süreçlerini büyük oranda yeniden biçimlendiren önemli bir kavramı işaret etmektedir: Esneklik. Esneklik kavramı, üretim sisteminde yeni bir aşama olarak görülen ve kendisini

³² Despotik emek rejimleri, baskının rızaya üstün geldiği rejimlerdir. Despotik emek rejimleri, piyasanın anarşik yapısına tabidir. Piyasanın anarşik yapısı, kapitaliste istediği gibi işe alıp çıkarma ve istediği sürelerde çalıştırma imkanı sağlamaktadır (Yücesan, Özdemir, 2010: 41).

kapitalist sistem içerisinde yeni bir paradigma olarak sunan post-fordist rejimin anahtarıdır. Bir üretim sistemi olarak tabir edilen esnekliğin en önemli unsurlarından birisi ise taşeronlaşmadır (Öngen, 1995: 283-286). Taşeron uygulamasının temel motifi maliyetlerin özellikle de işgücü maliyetinin düşürülmesidir. Bu sistem, çalışma ilişkilerini güvensizleştiren, sendikasız ve toplu sözleşmesiz ve hatta iş yasası dışında işçi çalıştırmanın bir aracı haline gelmiş durumdadır. Geçmişte istisna olan taşeron/alt işveren uygulaması günümüzde yaygın bir istihdam biçimi haline geldi. 1980'li yıllarla birlikte bütün dünyada taşeronlaşma sermayenin yeni uluslararası stratejisi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu strateji genel olarak iş ilişkilerinin, çalışma sisteminin esnekleştirilmesi, kuralsızlaştırılması olarak da adlandırılmakta.³³

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın raporuna göre, Türkiye'de alt işverende çalışan işçi sayısı, kamuda 585 bin 788 ve özel sektörde 419 bin 466 olmak üzere toplam 1 milyon 5 bin 254'dir. Verilere göre, taşeron işçiliğin en yaygın olduğu sektörler 417 bin 442 kişi ile (kamu) temizlik ve 318 bin 87 kişi ile (özel) inşaat sektörleri olmaktadır. Hizmet alımının en yaygın olduğu kamu kurumları, yüzde 36 ile belediyeler, yüzde 14 ile KİT'ler ve yüzde 4 ile yükseköğretim kurumları gelmektedir³⁴. Ayrıca bahsedilen raporda; işçiler, ücretlerini tam ve düzenli alamamakta, kamu makamlarının, alt işverene verdiği belirli işler dışında, alt işverenin işçisinin ücretini ödeyip ödemediğini kontrol etme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Özel sektör işverenlerinin ise kontrol yükümlülüğü ihtiyaridir. Raporda dikkat çeken bir diğer husus ise; iş sözleşmelerinin bir yıldan az sürede yapılması sonucu, işçiler kıdem tazminatlarını ya hiç alamamakta ya da uzun uğraşlar sonucu hukuksal yollara başvurarak almaktadırlar. Raporda örgütlenme açısından da temel vurgular bulunmaktadır. Alt işverenlik (taşeron çalışma) uygulaması kapsamında çalışan işçilerin, örgütlenmeleri, birlikte hareket etmeleri ve kendi işverenleri ile toplu iş sözleşmesi akdetmeleri önünde yasal hiçbir engel yoktur. Ancak taşeron çalışma uygulaması yapısı gereği örgütlenmeyi ve toplu iş sözleşmesinden yararlanmayı zorlaştırmakta hatta imkânsızlaştırmaktadır. İş cinayetleri ile sıkça gündeme gelen madencilik sektöründe ise durum daha da

³³<http://t24.com.tr/yazarlar/aziz-celik/10-soruda-taseron-dosyasi-taseron-cumhuriyeti -mujdesi.6522>

³⁴<http://www.csgb.gov.tr/csgbPortal/csgb.portal?page=haber&id=basin491>

sıkıntılı bir noktadadır. TÜİK verilerine göre sektörde tüm çalışanların sayısı 2012 yılı için 113 bindir. SGK verilerinde ise sektörde kamu için çalışan ücretli sayısı 16 bin olarak görülmektedir. Buna karşın 2009 yılında madencilikle ilgili kurumlarda çalışan taşeron işçilerin sayısı yaklaşık 9 bin olarak belirtilmektedir. Bakanlık bünyesindeki kurumlarda taşeron işçi sayısındaki artış dikkate alındığında durumun yaygınlığı daha açık olarak görülmektedir. Taşeronlaşma sürecinin sonuçları çalışma sürelerinden, yıllık ücretli izin hakkının, kıdem tazminatı hakkının uygulanmamasından, iş cinayetlerinin yaygınlaşmasına kadar uzanan geniş bir alanda kendini göstermektedir. Taşeronluk gibi güvencesiz ve esnek çalışma biçimlerinin ortadan kaldırılması temel mücadele alanlarından biri olarak görülmelidir³⁵. Taşeron çalışma konusunda son sözü Çalışma ve Sosyal Güvenlik eski bakanına bırakalım: Bakan Çelik;

*“Çalışma saati 12, izin yok, örgütlenme yok, tazminat yok. Kölelik gibi bir yaklaşım var, bunu Çalışma Bakanı olarak söylüyorum. Bu konuyu gündemimize aldık. Taşeron olarak çalışanların hakları, çalışma saatlerinden izinlerine örgütlenmeye kadar neler yapılabileceği konusunda ben değil, biz karar vereceğiz. Düzenlemeye mutlaka kavuşturacağız”*³⁶ dedi. Taşeron çalışma üretimin önemli bir parçası olmaktadır. Ayrıca en önemli paydalarından birisidir. Meselenin kendisine dair yürütülecek tartışma ise sadece üretimin parçalanması değil, örgütlülüğün dağıtılması ve kazanılmış hakların gaspı olarak görülmeli ve böyle ele alınmalıdır. Sonuç olarak taşeronlaşma ve esnek çalışma biçimleri gerek özel sektör gerekse kamu sektöründe hâkim istihdam biçimi haline getirilmeye çalışılmaktadır. Sermaye açısından emek maliyetlerini aşağıya çekerek kâr oranlarını arttırma (sömürüyü arttırma), devlet açısından ise mali disiplin adı altında emeği disiplin altına alma amacı taşıyan bu uygulamalar, çalışma koşullarının kötüleşmesine neden olmaktadır.

2.3.8. Kayıt Dışı İstihdam

Çalışma yaşamındaki eşitsizlikler bağlamında önemle incelenmesi gereken alanlardan biri olan kayıt dışı istihdam, çoğunlukla ücret dışı destek

³⁵<http://www.kesk.org.tr/content-serkan-ongel-taseronlasmnin-boyutlari>

³⁶<http://www.csqb.gov.tr/csqbPortal/csqb.portal?page=haber&id=basin244>

mekanizmalarının hiç olmadığı ya da kayıtlı istihdama göre çok daha kısıtlı kaldığı bir istihdam türüne işaret etmektedir. Bu çalışmanın temel konusu olarak çalışanların yoksullaşmasının de temel nedenlerinden biri olan kayıt dışı istihdam, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerinde önemli bir problemdir. Çalıştığı dönemde yani referans döneminde yaptığı işten kaynaklı herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadan yapılan çalışma kayıt dışı çalışma olarak tanımlanmaktadır. Kayıt dışı çalışma sosyal güvenceye ya da resmi olarak herhangi bir yere kayıtlı olmadan yapılan bir çalışmadır. Aynı zamanda enformel ekonomi olarak da adlandırılmaktadır. Oldukça farklı nedenleri olmakla birlikte; enformel ekonomi ve dolayısıyla enformel istihdam her şeyden önce ekonomik büyümeye dayanmaktadır.

Ayrıca teknolojik gelişmeler, artan işsizlik oranları, nüfus artışı, göç ve küresel ekonomik yapılanma kayıt dışı istihdamı teşvik etmektedir. TÜİK kayıt dışı istihdamı; ‘referans haftasında yaptığı işten dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanlardır’ olarak tanımlamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde istihdam yaratma olanaklarının sınırlı olması, çoğunlukla düşük eğitim seviyesine sahip olan ve kayıtlı sektörde istihdam edilmeyen işgücünün; piyasaya giriş ve çıkışının kolay olduğu, herhangi bir eğitim ya da uzmanlık gerektirmeyen, büyük miktarda sermayeye ihtiyaç duyulmayan, kurumsallaşmamış evde çalışma, fason üretim, işportacılık, simitçilik, pazarcılık, su satıcılığı gibi işlerin yapıldığı enformel sektörde istihdamına neden olmaktadır.³⁷

1980’li yıllardan günümüze kadar uygulanan neoliberal politikalar ve küreselleşme, toplumsal yapıda, çalışma ve işgücü üzerinde bazı temel dönüşümlere yol açmıştır. Bu süreçte yeni iş ve meslek alanları yanında; kayıt dışı çalışma gibi standart dışı çalışma biçimleri de artarak daha görünür hale gelmiştir. Kayıt dışılık, toplumdaki esnek çalışma zemininde görece düşük ücret, güvencesizlik ve uygun olmayan koşullarda çalışma anlamına gelmektedir. Bu yapısal değişikliklerden en fazla ve olumsuz etkilenenler ise yoksul, kadın, çocuk ve vasıfsız işgücü gibi toplumdaki dezavantajlı gruplardır (İpek, 2014: 1). Kayıt dışı istihdam, yarattığı çalışma koşulları ile aynı zamanda var olan yoksulluğu artırıcı etkiye de sahiptir. Kayıt dışılık, ekonomik anlamda toplumsal kutuplaşmaya neden olurken, artan

³⁷ DPT,8.Beş Yıllık Kalkınma Planı Kayıt-dışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 2001.

toplumsal kutuplaşma, toplumsal tabakalaşma özelliklerini de değiştirmekte, bir tarafta yüksek gelirli profesyonel yönetici, düzenli işi olan formel sektör çalışanları, diğer yanda düzensiz ve düşük gelirli geçici işlerde kayıt dışı çalışanlar yer almaktadır. Böylece kentlerde orta gelir grupları kaybolurken, kutuplaşma giderek büyümektedir (Açıklan, 2007: 52).

Aşağıda TÜİK verilerinden alınmış oranlara göre, Türkiye’de 2000’li yılların başında çalışanların yarısından fazlası kayıt dışı çalışmaktadır. On dört yılın sonunda önemli azalmalar meydana gelmesine rağmen kayıt dışı çalışma hala yeterli bir seviyeye inmemiştir. Kayıt dışı istihdam demek daha düşük ücretlerde çalışmaya da razı olmak demektir. Ayrıca kayıt dışı istihdamın olduğu alanlarda sendikalaşma oranlarının da çok düşük olduğu bilinen bir gerçekliktir. Kayıt dışı istihdamın bu kadar yoğun olduğu Türkiye’de buna bağlı olarak yoksulluk oranlarının da artması beklenen bir durumdur.

Tablo 2.2: Kayıt Dışı İstihdam Oranı- 2013 (%)

Yıllar	Kayıtlı Değil	Kayıtlı	Toplam	Oran
2000	11.050	10.531	21.581	51,2
2001	11.439	10.086	21.524	53,1
2002	11.133	10.221	21.354	52,1
2003	10.943	10.204	21.147	51,7
2004	9.844	9.788	19.632	50,1
2005	9.666	10.401	20.066	48,2
2006	9.593	10.830	20.423	47,0
2007	9.423	11.315	20.738	45,4
2008	9.220	11.974	21.194	43,5
2009	9.328	11.949	21.277	43,8
2010	9.772	12.822	22.594	43,3
2011	10.139	13.971	24.110	42,1
2012	9.686	15.134	24.821	39,0
2013	9.379	16.145	25.524	36,7

Kaynak: TÜİK 2013 İşgücü istatistikleri veri tabanı

Bu sebeplerle kayıt dışı istihdam edilenler, yoksulluk riski en yüksek gruplar arasında yer almaktadırlar. Herhangi bir sosyal güvenlik kapsamında çalışmayan kayıt dışı istihdam Türkiye işgücü piyasasının 2000’li yıllar boyunca vazgeçilmez ögesi olmuştur. 2000-2005 arası dönemde kayıtlı çalışanların sayısı kayıt dışı çalışanların sayısından azdır. 2008 ekonomik kriz ve durgunluk döneminden 2011 yılına kadar geçen süre incelendiğinde de kayıt dışı istihdamın arttığı görülmektedir. Türkiye’de en son yayınlanan hane halkı işgücü anketi sonuçlarına göre; herhangi bir

sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanların oranı 2014 yılı Eylül döneminde %35,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran tarım sektöründe %83,9 iken, tarım dışı sektörlerde %22,5 olmuştur.³⁸ Tarım sektörünün mevsimlik işlere dayanıyor olması, sosyal güvenceden yoksun ve kayıt dışı olması bu sektörde çalışanların düşük ücretlerde ve güvencesiz çalıştıkları anlamına gelmektedir. Bu sebeple bu sektörde çalışanların yoksulluk oranlarının daha yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye’de enformel istihdamının yaygın olduğu bilinmekle birlikte bu istihdamın boyutlarını, özü itibariyle düzenlenmemiş/kayıt dışı olması nedeniyle kesin olarak belirlemek mümkün değildir (Suğur vd., 2010: 94). Bununla birlikte resmi istatistiklere göre Türkiye’de çalışan bireylerin işteki durumları itibariyle yoksulluk oranlarına bakıldığında yevmiyeli çalışan işçilerin ve ücretsiz aile işçilerinin yoksulluk oranlarının çok yüksek olduğu gözlenecektir. Kayıt dışılık, ülke ekonomilerinde gelir kayıplarına yol açarken, yığınların, sosyal güvencesiz, kötü koşullarda ve düşük ücretler karşılığında kaygan bir zeminde çalışmasını beraberinde getirmektedir. Kayıtlı istihdam içinde yer almak, bireye düzenli bir gelir, sağlık hizmetlerinden yararlanma ve emeklilik gibi olanaklar sunarak, yoksulluğun derinleşmesini önlerken, kayıt dışılık, gelir dağılımı ve sosyal güvenliğe erişim açısından eşitsizlik yaratan bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu eşitsizlik, toplumdaki dezavantajlı grupları, kadın, çocuk ve vasıfsız işgücünü daha fazla etkileyerek, yoksulluğu derinleştirmektedir. Kişilerin sağlık, sosyal güvence, örgütlenme gibi temel haklardan yoksun kalmaları ise, kendilerini dışlanmış hissettikleri ve toplumsal aidiyet duygularının zayıfladığı bir sürece neden olarak, toplumsal kutuplaşmaları arttırıcı bir rol oynamaktadır (Açıkalın, 2007: 181).

2.3.9. Sosyal Politika Yaklaşımında Dönüşüm

Yoksulluk, gayet tabii, tarihin her döneminde ve bütün toplumlarda görülen bir sorundur. Ama tarımın çözüldüğü, nüfusun çoğunluğunun şehirlerde yaşadığı, akrabalık ilişkilerinin ve diğer enformel nitelikli kişisel ilişkilerin bireye sağladığı desteğin azaldığı modern toplumlarda, bu olgunun niteliği de değişmektedir. Sosyal

³⁸ TÜİK, Hane halkı İşgücü Anketi, Eylül 2014.

politikanın en temel sorusu da bu toplumlarda ortaya çıkmaktadır: Yaşlılık, hastalık, engellilik gibi durumlar yüzünden veya iş bulamadığı için hayatını çalışarak kazanamayan ya da kazancı asgari geçim düzeyinin altında kalan insana ne olur? Bugün, toplumların en gaddarında bile, iktidarın bu soru karşısında kayıtsız kalması mümkün değildir. Bu yüzden de, dünyanın her yerinde, gelişmiş ve gelişmekte olan, zengin ve yoksul, bütün ülkelerde bazı sosyal yardım politikalarının uygulandığı görülmektedir.³⁹ (Sosyal politika, toplumu oluşturan bireylerin sosyal ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelik faaliyetlerde bulunan disiplinler arası bir bilim dalıdır. Bu özelliği ile sosyal politika ekonomi, sosyoloji, felsefe, hukuk ve siyaset bilimi ile yakın bir ilişki içindedir. Sosyal politika genel olarak, ekonomik bakımdan güçsüz kesimleri korumaya yönelik ve devlet tarafından alınan bir önlemler bütünü olarak da tanımlanabilir (Tokol, 2000: 1). Sosyal politikalar büyük ölçüde devlete ait politikalarlardır. Dolayısıyla sosyal devlet olmanın bir sonucu olarak ele alınmalıdır. Bir yandan devletin toplumsal sınıflar ve çıkarlar arasında uzlaşma sağlama ihtiyacı ve arayışıyla ilgiliyken, öte yandan devletin daha geniş alanda sosyal eşitlik ve adalet sağlama yükümlülüğünden doğar (Koray, 2007: 27). Sosyal politika bu hali ile bugünkü düzeyde sosyal diyalog misyonu taşımaktadır. Bu bağlamda sosyal politika sosyal sorunlara çözüm getirerek işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki sınıf çelişkilerini azaltarak toplum düzenini korumayı amaçlar (Güven,2009: 11).

Sosyal politika doğası gereği çalışanları ve ailelerini korumaya yöneliktir. Ancak, sosyal politika salt çalışanların yararına değil, aynı zamanda toplumun tamamının korunması için de kurum, kural ve usuller içermektedir (Erdut, 2004: 36). Sosyal politika olgusu sanayi devrimi ile yakından ilgilidir. Başlarda işçi sınıfını sanayileşmenin getirdiği sefalet ve yoksunluğa karşı koruma amacı belirgindir. Sonradan işlev alanı farklı grup ve toplumsal katmanlara doğru genişlemiştir. 18. yüzyılda ortaya çıkıp üretim sürecinde ve toplumsal yapıda oldukça fazla değişikliğe yol açan sanayileşme olgusu ve kapitalist ekonomik sistem, sosyal politika uygulamalarının başlıca nedenidir (Koray; Topçuoğlu, 1995: 5). Sosyal politikanın gelişim seyri, sosyal devlet anlayışı, siyasi gelişmeler gibi etmenlerin yanında öngörülebilir bir ekonomik gelişmeyle de bağlantılıdır. 1970'lerden sonra ekonomik büyümenin yavaşlaması ile gelişmiş ülkelerde sosyal önlemlerin kısıtlanması

³⁹ Çevrimiçi: <http://bianet.org/bianet/toplum/161266-yoksullarin-vatandasligi>.

yönünde bir eğilim ortaya çıkmıştır. Devletin ekonomik ve sosyal yaşamdaki rolünü azaltmayı amaçlayan neoliberal politikalar geçmişten günümüze sosyal politika önlemleri açısından çeşitli olumsuzluklar ve sorunlara neden olmaktadır (Tokol, 2000: 7-8). Refah Devleti ve sosyal devlet anlayışının hâkim olduğu dönemlerde sosyal politika önemli işlevler üstlenmiştir. Bu işlevlerine paralel olarak sosyal politika uygulamaları da önemli oranda artmış ve yaygınlık kazanmıştır. Ancak özellikle son yirmi yılda yaşanan neo-liberal dönüşüm sosyal devletin ve buna bağlı olarak sosyal politikaların kapsamını daraltmış, sosyal politika alanında önemli dönüşümlere neden olmuştur. 1980'lerden sonra yaşanan bu dönüşüm, sosyal devlet harcamalarını ve buna bağlı olarak sosyal politika uygulamalarını yüksek maliyeti nedeniyle bir yük olarak görmüş ve sorgulamaya başlamıştır. Böylece, sosyal politika uygulamalarından vazgeçilerek sosyal devleti küçültmeye yönelik bir süreç başlamıştır. Yaşanan bu neo-liberal dönüşüm ekonomik olarak kısmen ilerleme sağlasa da sosyal politika ve sosyal güvence anlamında gerilemeye neden olmaktadır. Günümüzün egemen ideolojisi neoliberalizmin genel olarak devlet anlayışı ve politikalarını epeyce değiştirdiği bilinmekle birlikte, en etkili olduğu alanın sosyal politika olduğunu söylemek de yanlış olmaz. Bu etkilerin sosyal politikayı tarihsel ve toplumsal kökenleriyle epeyce çelişkili bir noktaya doğru ittiğini de söylemek doğru olur (Koray, 2007: 31).

Yeni yaklaşım gereği, sosyal politika, rekabetçi piyasanın kimi olumsuz sonuçlarıyla mücadele etme sınırlarına çekilerek, dolaylı yoldan piyasanın rekabet ve etkinlik stratejileri ile uyumu esas alan ve nüfusun yaş, cinsiyet, ırk, dini-etnik azınlık, beden engellilik, göçmenlik gibi özelliklerinden dolayı piyasa fırsatlarından yararlanamayan kesimlerini “yeniden piyasa ortamına kazandırmayı” hedefleyen bir politika yönelimi ile donatılmıştır. Ağırlık merkezine ücretli istihdama konu olanları değil, piyasa dışına düşmüş en muhtaç nüfus kesimlerini alan yeni sosyal politika paradigması, sosyal korumaya en fazla ihtiyaç duyan bu grupların “sosyal sermaye”lerini, onları yeniden piyasa aktörleri haline getirmek amacıyla geliştirmeyi hedeflemektedir (Nakiboğlu, 2004: 86). Böylece sosyal politika disiplini, toplumu rekabetçi piyasanın bir uzantısı ve hatta uzvu gibi yönetme amacının temel araçlarından biri konumuna getirilmek istenmektedir. Daha önceki uygulamanın toplumsal bütünleşmeyi hedefleyen yönelimi yerini “piyasanın rekabet ve etkinlik”

stratejileriyle uyuma bırakmıştır. Neo-liberal sosyal politika uygulamalarında geleneksel sosyal politika disiplininin sıfatı (sosyal) korunurken sureti (sosyalın politik formu) değişmekte, “sıfat suretten kopmaktadır”. Bu yüzden neoliberal yoksullukla mücadele politika unsurlarının başına “sosyal” nitelemesinin yerleştirilmesi açık bir çelişki olarak nitelendirilmektedir (Özüğurlu, 2003: 62). Neo-liberal sosyal politika üç temel özelliğe sahiptir. Bunlar: özelleştirme, hedef belirleme ve yerinden yönetimdir (Şenkal, 2011: 153). Özelleştirme kamu hizmeti düşüncesinden vazgeçmeyi ve kâr elde etme amacını taşıyan bir işin ikamesini içerir. Sosyal hizmetlerin özelleştirilmesi sosyal eşitsizliklere yol açar; çünkü onlara sadece zengin mali grupların gücü yetebilir. Ayrıca az gelişmiş ülkeler için özelleştirme işsizlik demektir. Özelleştirme kamu kuruluşlarını yeniden yapılandırmak için önemli olabilir fakat insanları kamu teşebbüslerinden verimsiz işlerden çıkarıp işsiz bırakmak bir ülkenin gelirini arttırmaz, işçilerin refah düzeyini ise, hiç arttırmaz (Stiglitz, 2002: 79). Neo-liberal sosyal politikanın ikinci özelliği de hedef kitlesinin belirlenmesidir. Bu hedef kitle olabildiğince toplumun genelini ele almalıdır. Sosyal politikanın gerçek anlamda işlevini yerine getirmesi için toplumun geneline yayılan ve genelini kapsayan politikalar içermesi gerekmektedir. Ancak neo-liberal dönüşüm bu kapsamı daraltmış, bu daraltma sosyal politika fonlarının daraltılması yoluyla olmuştur.

Son olarak, Türkiye’de son dönemde sosyal politikalara damgasını vuran başka bir gerçeklik daha vardır. AKP döneminin uluslararası ekonomik ortamlarla eklemlendiği bağlam ‘modern sosyal politika’ anlayışının çıkış noktası ve arkasındaki güçlerin unutulması, bunun yerine geleneksel ahlaki zorunluluklarla ilişkilendirilmesi yönünde bir ideolojik çerçeve dayatmakta ve bu ideolojik çerçeve içinde ise, sosyal politikanın anlamı ve işlevi tahrip olmaktadır (Koray, 2007: 22). Burada klientelizm kavramını kullanmakta fayda var. Klientelizm kavramı kimi zaman himaye etme, koruma ve patronaj gibi kavramlarla aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır. Kavram kimi kullanım farklılıklarına rağmen, genel olarak, ‘siyasal otoritenin dağıtım ölçütlerine göre sunulan birtakım hizmetler (sosyal yardımlar) ya da mallar karşılığında, siyasal destek talebinde bulunma’ (Stokes, 2007: 2) süreçlerini ve ilişkilerini kapsayan bir durumun ifadesidir. Siyasi otoritenin destek toplama amacıyla, kamu kaynaklarını kullanarak, bazı toplumsal kesimlere

yönelmesidir. AKP, bunu yaparken de İslamcı cemaatler üzerinden hareket edip büyük bir siyasi alan yaratmaktadır. Bu durum bir taraftan devletin sosyal refah sorumluluklarından geri çekilmesine neden olurken-ki istenen de bu- diğer taraftan ise piyasa yanlısı dinsel hareketlerin gelişimini sağlamaktadır. Piyasa yanlısı hareketlerin iki işlevi vardır. Bunlardan ilki çalışan sınıfları sınıf gerçeğinden uzaklaştırmak ve arındırmak iken, diğeri yeni bir sosyal yardım sistemini kurumsallaştırarak, sermayenin emek üzerinde yeni bir hegemonya kurmasını sağlamak⁴⁰. Bu kurumsal çerçeve içinde, sadece merkezi hükümetten transferler değil, aynı zamanda başta İslamcı vakıf ve dernekler olmak üzere sivil toplum örgütlerinden transferlerde çok büyük ölçüde artmıştır (Kutlu, 2014: 193).Sonuç olarak Türkiye’de sosyal politika alanına damgasını vuran gerçeklik, İslamcı ve neo-liberal olması ve bunu da sosyal yardımlar vasıtasıyla cemaatler üzerinden gerçekleştirmesidir. Bitirmeden, Türkiye’nin son dönem sosyal politikasında önemli oranda muhafazakâr bir ideolojinin yansımalarını da görmek mümkündür. Son yıllarda Türkiye’de tahsis edilen neo-liberal, neo-muhafazakâr sosyal politika rejimi kadınların toplumsal rolünü giderek artan bir şekilde aile içinde konumlandırmaktadır (Dedeoğlu, 2015: 7). Bu bağlamda sosyal politika ile toplumsal cinsiyet ilişkisi de irdelenmelidir.

Çalışanların yoksullaşmasının elbette çok farklı nedenleri olacaktır. Her ülkenin kendi özgül koşulları sebebiyle de ülkeler arasında da çalışanların yoksullaşmasının nedenleri farklılaşacaktır. Bu sebeple her ülkede farklı bir çalışan yoksul profili çıkması beklenmektedir. Tez çalışmasında, Türkiye’ye özgü nedenler üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu nedenler, elde edilen veriler doğrultusunda derlenerek Türkiye çalışanlarının yoksulluk profilleri çıkarılmıştır.

⁴⁰ Tugal (2009)’ın ileri sürdüğü gibi, Türkiye’de İslamcı Hareketi “sistem karşıtı” saymak, tartışmaya fazlasıyla açıktır. Türkiye’de kapitalist devlet, İslamı sosyalist “tehdit” e karşı bir savunma stratejisi olarak araçsallaştırmış, Eylül 1980 darbesinden sonra İslamcı hareketlerin kurumsal temellerinin gelişmesine fiilen katkıda bulunmuştur (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2015: 182).

**Acıkmıştı,
Sigortalı işçi...
Ve oturup bileklerini kesti,
Sıcak olur diye hastane yemekleri⁴¹.**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇALIŞAN YOKSULLARIN PROFİLİ

Bu bölümde, çalışan yoksullara ilişkin elde edilen veriler sunulmuştur. Ancak, çalışan yoksulların profilini açıklamadan önce çalışan yoksulların profilinin nasıl elde edildiğinden söz edilmiştir.

3.1. ÇALIŞAN YOKSULLARIN PROFİLİ

Bu çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerinde ağırlıklı olarak literatür taramasına bağlı kalınmıştır. ‘Yoksulluk’ ve ‘çalışan yoksullar’ alanında yapılmış olan çalışmalar eleştirel bir şekilde incelenmiştir. Özellikle yoksulluk olgusunun basit bir gelir ve tüketim sorunu gibi algılanmaması gerektiğine, yoksulluğun yapısal bir sorun olduğu gerçeğine vurgu yapılmıştır.

3.1.1. Çalışmanın Yöntemi

Türkiye’de yoksulluk yazını incelendiğinde başta TÜİK olmak üzere birçok kurum ve kuruluşun yoksulluk çalışması yaptığı bilinmektedir. Ayrıca bunların yanında büyük konfederasyonlar ile bunlara bağlı sendikalarda yoksulluk ile ilgili çalışmalar yapmaktadır. Bunların en önemlilerinden birisi Türk-İş’tir. Türkiye’nin en büyük işçi konfederasyonu olan Türk-İş, 1987’den bu yana, yaklaşık olarak 29 yıldır yoksulluk araştırmaları yapmaktadır. Bu araştırmaların sonuçları aylık olarak yayınlanmakta olup, alanında yapılmış en kapsamlı çalışmalar olması bakımından da çok önemli bir yerde durmaktadır. Gerek akademik alandan gerekse bilimsel alandan, yöntemine ve yoksulluk sınırı çizgisine herhangi bir itirazın yapılmış

⁴¹ Nazım Hikmet Ran.

olmaması bu araştırmaların doğruluk ve gerçeklik payının da artmasını sağlamaktadır. Türk-İş bu çalışmalarında, dört kişilik bir ailenin açlık sınırını hesaplariken bilimsel olarak belirlenmiş beslenme kalıbını temel almaktadır. Anılan beslenme kalıbı, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Teknolojisi Yüksek Okulu'ndan sağlanmaktadır. Günlük kalori ihtiyaının hesabında, hem yetişkin kişiler hem de genç ve ocuk nüfus dikkate alınmaktadır. Buna göre yetişkin erkek için 3500, yetişkin kadın için 2300, 15-19 yaş grubundaki erkek ocuk için 3200 ve 4-6 yaş grubundaki ocuk için 1600 kalorilik liste temel alınmiştır. Türk-İş yukarıda özetlediğimiz yöntemle açlık sınırını hesapladığı gibi 4 kişilik ailenin yoksulluk sınırını hesaplamakta ve kamuoyuna açıklamaktadır. Buna göre yoksulluk sınırı beslenme dışındaki zorunlu ihtiyaçları da kapsamaktadır. Gıda harcamaları ile birlikte giyim, konut (kira, elektrik, su, yakıt), ulaşım, eğitim, sağlık ve benzeri ihtiyaçlar da eklenerek yoksulluk sınırı tespit edilmektedir.

Genel olarak bilimsel verilere dayandırılmış olması, uzun bir geçmişinin olması, kurumsallaşmış olması ve son olarak herhangi bir itiraza konu olmaması Türk-İş'in yoksulluk çalışmalarını önemli kılan etmenlerdir. Türk-İş'in dışında yoksullukla ilgili çalışma yapan diğer bir konfederasyon ise DİSK'tir. Ancak çalışmalarını düzenli aralıklarla yapmaması ve uzun bir geçmişe sahip olmaması sebebiyle eksik kalmaktadır. Yine de Türk-İş'in hesaplamış olduğu yoksulluk sınırlarına benzer sonuçlar elde ettiğini de belirtmek gerekir. Örneğin 2012 yılı Mart ayında DİSK; 4 kişilik bir aile için açlık sınırını 1047, yoksulluk sınırını ise 3.312 TL olarak hesaplariken; Türk-İş; 4 kişilik bir aile için açlık sınırını 954, yoksulluk sınırını ise 3.108 TL olarak hesaplamıştır. Kısaca, Türk-İş'in yoksulluk araştırmaları yukarıda sıralanan sebeplerden dolayı daha güvenilir ve geçerlidir. Bu nedenle, bu çalışmada Türk-İş'in yoksulluk araştırmalarından yararlanılmıştır.

Bu alışma sadece dört kişilik ailelerin yoksulluk sınırını analiz etmemekte, Türkiye'deki tüm aileleri kapsamaktadır.

Aile Büyüklüğü	Konfederasyon	Yoksulluk Sınırı
1	Kamu-Sen	1692,6 TL
4	Türk-İş	3089,0 TL

Türk-iş, 4 kişilik ailenin yoksulluk sınırını 2012 yılı için 3089 TL olarak belirlemiştir. Anılan yıl için Türk-İş, tek kişilik ailenin yoksulluk sınırına dair herhangi bir veri üretmemiştir. Bu nedenle 2012 yılı için tek kişilik ailenin yoksulluk sınırı olarak Türkiye Kamu-Sen'in saptadığı **1692,6** TL temel alınmıştır. Dört kişilik aile için **3089** TL olan yoksulluk sınırı ile tek kişilik ailenin yoksulluk sınırı olarak saptanan **1692,6** TL arasındaki fark 1396,4 TL'dir. Bu tutarı 3'e böldüğümüzde, dört kişilik aile ile tek kişilik aile arasındaki nüfus farkını veren 3 kişinin her birine düşen gelir payını hesaplamış olmaktadır. Söz konusu pay **465,5** TL'dir (1396,4 / 3). Tek kişilik ailenin yoksulluk sınırını teşkil eden **1692,6** TL'ye **465,5** TL eklendiğinde, iki kişilik ailenin yoksulluk sınırı olarak 2158 TL'ye ulaşmakta; bu rakama yine **465,5** TL eklendiğinde ise üç kişilik ailenin yoksulluk sınırı olarak 2623,5 TL'ye ulaşmaktadır. Üç kişilik aile ile dört kişilik aile arasındaki nüfus farkı bir kişi olduğuna göre, 2623,5 TL'ye yine **465,5** TL eklediğimizde Türk-İş'in dört kişilik aile için tespit ettiği yoksulluk sınırına, yani **3089** TL 'ye ulaşmış oluruz. Aynı yöntem, hane halkı sayısı dörtten fazla olan aileler için de kullanılmıştır. Örneğin beş kişilik ailenin yoksulluk sınırını hesaplarken 3089'a **465,5** TL ekleyerek 3554,5 TL'ye; on kişilik ailenin yoksulluk sınırını hesaplarken ise, dört ve on kişilik aileler arasındaki nüfus farkı olan 6 kişinin her biri için **465,5**'er TL ekleyerek 5881,9 TL'ye ulaşılmıştır [$3.089 + (6*465,5)$]. Bu yöntemle oluşturduğumuz tablo aşağıdadır:

Aile Nüfusu	Yoksulluk Sınırı	Aile Nüfusu	Yoksulluk Sınırı
1 kişi	1.692,6 (Kamu-Sen)	16 kişi	8.674,7
2 kişi	2.158,0	17 kişi	9.140,2
3 kişi	2.623,5	18 kişi	9.605,7
4 kişi	3.089,0 (Türk-İş)	19 kişi	10.071,2
5 kişi	3.554,5	20 kişi	10.536,6
6 kişi	4.020,0	21 kişi	11.002,1
7 kişi	4.485,4	22 kişi	11.467,6
8 kişi	4.950,9	23 kişi	11.933,1
9 kişi	5.416,4	24 kişi	12.398,5

10 kişi	5.881,9	25 kişi	12.864,0
11 kişi	6.347,3	26 kişi	13.329,5
12 kişi	6.812,8	27 kişi	13.795,0
13 kişi	7.278,3	28 kişi	14.260,4
14 kişi	7.743,8	29 kişi	14.725,9
15 kişi	8.209,2	30 kişi	15.191,4

TÜİK 2012 hane halkı bütçe anketini SPSS ortamında analiz ederken yukarıda belirttiğimiz yoksulluk sınırlarını baz aldık. Datayı, tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Fatih Güngör ile operasyonel hale getirdik ve ayrıntılı teknik analizleri birlikte yaptık.

3.1.2. İşteki Durumuna Göre Çalışan Yoksullar

Son yirmi yılda Türkiye’de emek politikalarının temel iki ayağı olduğu söylenebilir: Bunlar, güvencesizleştirme ve piyasalaştırmadır. Güvencesizlik, emek politikaları üretilirken çok boyutlu ve bu boyutların birbirini etkilediği bir alan olarak şekillenmektedir. Güvencesizlik genel olarak; iş güvencesizliği, istihdam biçimlerinin güvencesizliği, sosyal güvencesizlik ve gelir güvencesizliği olarak karşımıza çıkmaktadır. İş güvencesizliği, çalışırken sürekli işten çıkarılma riski altında olma ve gelecek konusunda güvende olmama durumudur. Türkiye’de çalışanların önemli bir bölümünün iş güvencesinden yoksun olduğu bilinmektedir. Türkiye’nin çalışan yoksulları, güvencesiz istihdam, tek çalışanlı ve çok çocuklu hane yapısı altında yaşamlarını sürdürmektedir. Türkiye’nin çalışan yoksullarına geçmeden önce, Türkiye işgücü piyasasına göz atmak gerekmektedir. 2015 yılı Aralık ayı itibari ile 26 milyon 448 bin çalışanın 17 milyon 948 binini ücretli veya yevmiyeli grubunda çalışanlar oluşturmaktadır⁴². Bu oran istihdamın neredeyse % 70’ini oluşturmaktadır. Ücretli veya yevmiyeli çalışanların 12 milyon 788 bini erkek, 5 milyon 160 bini ise kadındır. Çalışanların 1 milyon 178 bini işverenlerden, 4 milyon 527 bini kendi hesabına çalışanlardan, 2 milyon 795 bini ise ücretsiz aile işçilerinden oluşmaktadır. Ücretsiz aile işçilerinde kadınların, kendi hesabına

⁴² TÜİK, 2015 İşgücü İstatistikleri Sonucu- Aralık 2015

çalışanlarda da erkek çalışanların sayısı fazla iken, işverenlerin ise neredeyse tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Ekonomik faaliyetlerine göre çalışanların 5 milyonu tarımda, 5 milyon 311 bini sanayi de, 1 milyon 878 bini inşaatta, geri kalan 14 milyon 256 bin çalışan ise hizmet sektöründe istihdam edilmektedir.

Türkiye bu oranlar ile büyük oranda ücretliler toplumuna dönüşmüş durumda. Çalışan yoksullara işteki durumlarına göre bakıldığında sırasıyla ücretli veya yevmiyeli çalışanlar arasında % 68,7, işverenlerde % 39,4, kendi hesabına çalışanlar arasında % 83 ve son olarak ücretsiz aile işçileri arasında ise % 87,5 olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu çalışma kapsamında işverenlerin yoksulluk oranı ele alınmamıştır. İşverenlerin önemli bir bölümü zaten yoksul olmadıkları ve bizatihi yoksulluğun kaynağı oldukları için burada işverenlere yer verilmemiştir. Tablo 3.1.'de ücretli veya yevmiyeli, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçilerinin yoksulluk oranları verilmiştir. İlk dikkat çeken oran Türkiye ücretli veya yevmiyeli çalışanlarının yoksulluk oranıdır. Türkiye işgücü piyasasının en aktif bölümünü oluşturan bu grupta yoksulluk oranı çok yüksek çıkmıştır. Bu durumun çok temel sebepleri olmakla birlikte en temel sebebinin yapısal birtakım sorunlar olduğunu belirtmek gerekir. Düşük ücretler, kamusal harcamaların azalması, esnek ve güvencesiz bir çalışma hayatının varlığı, yaratılan işlerin insan onuruna uygun olmayan işlerden oluşması, kısa süreli işler olması, sendikasız, örgütsüz, güçsüz ve dağınık bir işçi sınıfının varlığı, kentlerin ucuz işgücü mekânlarına dönmesi, kontrolsüz ve düzensiz göç, kayıt dışı istihdam (azalma yaşansa da hâlâ yeterli düzeyde değil), kırdan yaşanan dönüşüme paralel olarak kırdan kente olan göç⁴³, özelleştirmeler, kiralık işçilik ve özel istihdam büroları gibi işçi simsarlığı yapan mekanizmaların yaygınlaşması, hayat pahalılığının artması, uzun çalışma saatleri, işsizlik oranlarının artması, gelir dağılımındaki adaletsizlik⁴⁴ ve son olarak son 20 yılda yaşanan muhafazakârlaşma ile birlikte hak arama bilinci yerine biat etme, işverene minnet, tevekkül⁴⁵ gibi birçok gelişme genel olarak çalışanların en başta da

⁴³TÜİK ,2015 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre Türkiye toplam nüfusunun % 92'si il ve ilçe merkezlerinde, % 8'i ise belde ve köylerde yaşamaktadır.

⁴⁴TÜİK 2014 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarına göre toplumun en zengin %20'sinin gelirinin en yoksul %20'sinin gelirine oranı şeklinde hesaplanan P80/P20 oranı 7,7 olarak belirlendi.

⁴⁵ Bu konuda Yasin Durak'ın Konya Organize Sanayi Sitesi'ndeki işçi-işveren ilişkileri örneğinde yaptığı araştırma, bu temel sorular etrafında bir tartışma örüyor. Dindarlık, işçilerin ve patronların üretim sürecine bakışlarını ve karşılıklı konumlanmalarını nasıl etkiliyor? Dinsel sosyalleşme, emek sürecinde tahakküm ilişkilerine ve politik hegemonyaya elverişli bir zemin oluşturuyor mu? Dindar

ücretli ve yevmiyeli çalışanların yoksullaşmasının nedenleri arasında gösterilebilir. Çalışanların yoksullaşmasına yol açan etmenler, TÜİK tarafından kamuoyuna açıklanan istatistikî verileri analiz etmek suretiyle de tespit edilebilir.

Tablo 3.1. İşteki Durumuna Göre Çalışan Yoksullar - (2012)

Yoksul/Değil	Ücretli veya Yevmiyeli	Kendi Hesabına Çalışanlar	Ücretsiz Aile İşçileri	Toplam
Yoksul Değil (%)	5.468.518 % 31,3	874.462 % 16,3	431.521 %12,4	6.774.501
Yoksul %	12.029.800 %68,7	4.477.829 % 83,7	3.035.908 %87,6	19.543.537
Toplam (%)	17.498.318 % 100	5.352.291 % 100	3.467.429 % 100	26.318.038 % 100

Kaynak: 2012 TÜİK Hane Halkı Bütçe Anketi Sonuçları analiz edilerek tarafımızca hesaplanmıştır. Yöntemine ilişkin bilgiler çalışmanın yöntem kısmında ayrıntılı bir biçimde açıklanmıştır.

3.1.2.1. Ücretli veya Yevmiyeliler

İlk önce ücretli veya yevmiyelilere ilişkin verileri ele alalım. Türkiye’de Aralık 2015 itibari ile kayıt dışı istihdam oranı % 32,1, ücretsiz aile işçilerinde ise bu oran % 89 gibi çok yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. Aynı dönemde işgücüne katılma oranı % 50,9’dur. Bu oran kadınlarda çok daha düşük bir seviyede % 31, 2’de gerçekleşti⁴⁶. Aynı oran, 27 üyeli Avrupa Birliği ülkelerinde % 69,2 iken,

muhafazakârlık ekseninde sağlanan “ütopik uzlaşmayı” ve enformel ilişki ağları sistemini gözler önüne seriyor mu? Ayrıca, hayırsever devlet, insancıl burjuvazi ve minnettar çalışan sınıflar üçlüsü üzerine kurulan bu yapı, sadece çalışan sınıflarda edilgenliğe yol açmaz; aynı zamanda işçi sınıfının örgütlerini ve diğer muhalif güçleri sisteme içermeye çalışır (BSB., 2015: 182).

⁴⁶ Dünya Bankası 2013 yılsonu verilerine göre 183 ülke arasında sıralama yaptı. Dünya Bankasının sıralamasında Türkiye 183 ülke arasında 168. Sırada yer aldı. Yani 183 ülkeden sadece 15 tanesinde bu oran Türkiye’den daha düşük.

erkeklerde % 75, kadınlarda ise % 63,5'tir⁴⁷. Yine aynı dönemde istihdam oranı % 45,4 oldu. Bu oran 2014 yılı için Avrupa Birliği Ülkelerinde % 64,9' dur⁴⁸.

Ocak 2016 sendika istatistiklerine göre Türkiye'de sendikalaşma oranı % 10 gibi çok düşük bir seviyede gerçekleşmiştir. Bu oran toplu iş sözleşmesinden faydalanan işçiler için % 4'lere kadar düşmektedir. Bu durum işçi sınıfının önemli bir bölümünün sendikasız ve örgütsüz olduğunu göstermektedir. 12 milyon 600 bin işçinin sadece 1 milyon 500 bini sendika üyesidir. Oysa Avrupa Birliği ülkelerinde durum tam tersidir. Toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi oranı sendikalı işçi oranının çok üzerindedir. AB 25 ülkelerinde sendikalaşma oranı yüzde 20-25 bandında iken, toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi oranı yüzde 70'lere yaklaşmaktadır. Örneğin Fransa'da yüzde 9 civarında sendika üyeliği söz konusu iken, toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçi oranı yüzde 90 civarındadır.⁴⁹ Memurların sendikalaşma oranlarında durum biraz değişmektedir. Çünkü iş güvencesi ve kamuda çalışma sayesinde sendikalaşma oranları daha yüksek seviyededir. Ayrıca sarı sendika olarak nitelendirilen ve çoğunlukla iktidar ile ortak hareket eden sendikaların varlığı da sendikalaşma oranını yüksek tutmaktadır.

Türkiye'de yaygın bir çalıştırma biçimi olan taşeron çalışmadan da bahsetmek gerekir. Taşeron çalışma güvencesiz çalışmanın en meşru zeminini oluşturmaktadır. Türkiye'de kamuda 650 bin özelde 550 bin olmak üzere 1 milyondan fazla taşeron işçisi istihdam edilmektedir. 27 üyeli AB ülkelerinde ise 4,5 milyon taşeron işçi çalıştırılmaktadır. Bu oran bile Türkiye'deki taşeron çalışmanın boyutlarını gözler önüne sermektedir. Taşeron istihdamının yaygın olduğu çalışma alanlarında sendikalaşma oranları da çok düşüktür. Türkiye de iş cinayetlerinin yoğun yaşandığı alanların başında inşaat ve maden gelirken, buralarda çalıştırılan işçilerin ağırlıklı bir bölümünü taşeron çalışanlar oluşturmaktadır. Taşeron sisteminin diğer belirgin özelliğinin ise ücretlerin düzenli ve tam ödenmemesidir. Genel olarak taşeron çalışma ve diğer esnek çalışma biçimleri hâkim istihdam biçimleri haline getirilmeye çalışılmaktadır. Bu durum Türkiye işgücü piyasasının güvencesiz ve esnek

⁴⁷ Çevrimiçi: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7240293/3-26042016-AP-EN.pdf/2be72dc1-dcbd-4beb-bad2-42c3ab792e62>

⁴⁸ Çevrimiçi: (http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Employment_statistics)

⁴⁹ Çevrimiçi:(<http://t24.com.tr/yazarlar/aziz-celik/sendikalasma-gercekten-artiyor-mu,11132>)

istihdam biçimlerine mahkûm edilmesine sebep olmakta; çalışanların giderek daha fazla sömürülmesine ve yoksullaşmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de Aralık 2015 itibari ile işsizlik oranı % 10,8’dir. İşsizliğin, çalışanların başta ücretleri olmak üzere kazanılmış olan hakları üzerinde çok ciddi bir baskı unsuru olduğu bilinmektedir. Özellikle ücretler üzerinde oluşturmuş olduğu baskı çalışanların yoksullaşmasında önemli bir etkidir. Bir ülkede işsizlik oranı yüksek ise çalışanların ücretlerinin de düşük olması beklenen bir durumdur. Ayrıca kişiler işsiz ve bir güvenceleri yok ise zaten yoksuldurlar. İşsizlik oranları yüksek ise kayıt dışı çalışmanın da yaygın olacağı bilinen bir gerçektir. Kayıt dışı çalışmanın yaygınlaşması beraberinde yoksulluğu da getirecektir. Kayıt dışı çalışmanın yanında işsizlik oranlarının yüksek çıktığı bir ülkede sendikalaşma oranları da düşük çıkacaktır. Sendikalaşma oranlarının düşük çıkması, çalışanların işverenlere karşı güvencesiz ve güçsüz olmasına neden olmakta ve beraberinde yoksullaşmalarına neden olmaktadır. Herhangi bir ücret gelirin olmuyışı kişinin aynı zamanda yoksul olması anlamına da gelir. İşsizlik oranları genç ve eğitilmiş nüfusta çok daha yüksek çıkmaktadır. TÜİK, bu kişileri uzun süreli kronik işsizler olsalar dahi “son dört hafta içinde iş arama kanallarından herhangi birini kullanmamış olanlar” olarak kodlayıp işgücüne dâhil olmayan nüfus içerisinde saymaktadır. İş bulma ümidi olmayanları da dikkate alarak işsizlik oranı yeniden hesaplandığında, Türkiye’de gerçek işsizlik oranlarının % 50 ile % 100 artış göstereceğini hatırlatmak gerekir. Burada DİSK’in geniş tanımlı işsizlik oranlarından bahsetmekte fayda vardır. Geniş tanımlı işsizlik: “Klasik dar tanım kapsamında yer alan işsizler yanında, iş bulma ümidini kaybeden işsizleri, iş aramayan ancak çalışmaya hazır olan işsizleri, mevsimlik ve zamana bağlı eksik çalışanları kapsayan alternatif işsizlik” tanımıdır⁵⁰. Bu tanıma uygun işsizlik hesaplamalarında Türkiye’de işsiz sayısının 6 buçuk milyona çıktığını görmekteyiz. Yine, eğitilmiş ve genç nüfustaki işsiz oranlarına da dikkat çekmek gerekir. DİSK’in 2016 yılı için yapmış olduğu bir araştırmanın sonucuna göre; yükseköğretim mezunlarının işsizlik artış eğilimi ürkütücü boyuttadır. Şubat 2016’da yükseköğretim mezunu işsiz sayısı 669 bine ulaşmış durumdadır. Şubat 2014’ten bu yana tam 181 bin üniversite mezunu işsiz ordusuna katıldı. Yükseköğretim işsiz

⁵⁰ DİSK, TÜİK’in 2015 Şubat ayına ilişkin yayınlamış olduğu işsizlik oranını eleştirel bir biçimde ele alarak geniş tanımlı işsizlik oranının % 20’lere ulaştığını belirtmektedir. Ayrıca geniş tanımlı işsiz sayısının ise 6,5 milyona yaklaştığını söylemektedir.

sayısı son iki yılda % 35 oranında artış eğilimi gösterdi. Bu sebeple işsizliğin ücretli veya yevmiyeli çalışanlar açısından önemli bir baskı aracı olduğunu belirtmek gerekir. Bu baskı en çok ücretler üzerinden kendini hissettirmektedir. Düşük ücretlerle çalışan ücretli veya yevmiyeliler bu sebeplerle yoksullaşmaktadır.

Türkiye’de son yıllarda yaşanan neo-liberal dönüşüme paralel olarak sosyal harcamalarda azalma yaşanmış, kamusal olması gereken bu alanlar piyasalaştırılıp, özelleştirilmiştir. Özellikle 1980 sonrası dönemde yoğun bir şekilde uygulama alanı bulan neo-liberal politikaların temel tezlerinden birisi kamu harcamalarında azalmaya gidilerek devletin küçülmesidir. Neo-liberal politikaların en önemli ekonomik amaçları; devletin küçültülmesi, özelleştirmelerin gerçekleştirilmesi ve bunun sonucunda oldukça değerli olan birtakım kamusal alanların özelleştirilerek, gerçek değerlerinin altında kamusal üretim alanlarından çıkartılmasıdır (Uçkaç, 2010:427). Sosyal koruma harcamalarının yapısının ülkeden ülkeye farklılık göstermesi doğaldır. Türkiye’de sosyal koruma harcamalarının GSMH içindeki payı incelendiğinde, son yıllarda % 17 civarında olduğu izlenecektir. Bu oran, diğer Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça düşük kalmaktadır. Örneğin, Fransa ve İsveç gibi Avrupa ülkelerinde bu oran % 25 ile % 30 arasında değişirken OECD ülkelerinin ortalaması % 19,3’tür.⁵¹

Bu veriler, ücretli veya yevmiyeli çalışanların yoksullaşmasının nedenlerini yeterli bir şekilde açıklamaktadır. Her bir veri çalışanların yoksullaşmasının ayrı bir nedenini oluşturmaktadır.

3.1.2.2. Ücretsiz Aile İşçileri

Tabloda dikkat çeken ikinci grup ise çalışan yoksulluk oranının (% 87,6) en yüksek olduğu ücretsiz aile işçileridir. Bu grupta çalışanların yoksulluk nedenlerini daha yakından incelemek gerekir. Aralık 2015 işgücü istatistiklerinin sonucuna göre Türkiye’de ortalama 26 milyon çalışanın yaklaşık 2 milyon 800 bini ücretsiz aile

⁵¹ Çevrimiçi: www.unicef.org.tr/tr/content/detail/52. adresinden alındı.(erişim tarihi:04.05.2015).

işçisi statüsünde çalışmaktadır.⁵² Bunların 2 milyondan fazlasını kadınlar oluşturmaktadır. Aşağıdaki tabloda Türkiye’de işteki durumuna göre çalışanların kayıt dışı istihdam oranları verilmiştir. Dikkat edilecek olursa tabloda en yüksek kayıt dışı istihdam oranı ücretsiz aile işçilerinde görülmektedir. Tabloya göre ücretsiz aile işçilerinde kayıt dışı istihdam oranı % 89,9’dur. Bu orana bakarak, ücretsiz aile işçilerinin yoksulluk oranının yüksek çıkmasının önemli bir sebebinin, kayıt dışı istihdam olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Tablo 3.2. İşteki Duruma Göre Kayıt Dışı Oranı - (2015) (%)

İşteki Durum	Kayıtlı	Kayıt Dışı	Toplam	Kayıt Dışı Oranı (%)
Ücretli veya Yevmiyeli	14.558	3.269	17.827	18,3
Kendi Hesabına Çalışanlar	1.784	2.684	4.468	60,1
Ücretsiz Aile İşçisi	318	2.832	3.150	89,9

Kaynak: TÜİK, 2015 İşgücü İstatistikleri

Tabloda dikkat çeken noktalardan biri ücretli veya yevmiyeli çalışanlar arasında kayıt dışı istihdam oranlarının düşük çıkmasıdır. Türkiye’de, 2008 krizi sonrası işsizliğe karşı alınan önlemlerden biri aktif istihdam politikalarını devreye koyarak istihdam yaratılmasıdır. Bu bağlamda yaratılan işler kısmen kayıtlı olsalar dahi ücret yönünden düşük, güvencesiz ve kısa süreli işlerdir. Bu bağlamda İş-Kur’un toplum yararına çalıştırma ve istihdamı teşvik adı altında yaratmış olduğu işlere bakmak gerekir. 2014 yılı sonu itibariyle İş-Kur istihdamı teşvik kapsamında 300 bine yakın kişiyi işe yerleştirmiştir. Ancak bu işlerin ağırlıklı olarak 6 aylık kısa vadeli işlerden oluştuğu da bilinen bir gerçektir⁵³. Peki, ücretsiz aile işçilerinin

⁵² Başka bir sonuç ise kadınların emekliliği ile ilgilidir. Tabloya göre 3 milyon 700 bin emeklinin sadece 700 bini kadındır. Bu durum kadınların çalışma hayatında kalış sürelerinin düşük olduğunu, güvencesiz işlerde çalıştığını göstermesi açısından dikkate alınmalıdır.

⁵³ İşsizlik oranında geçtiğimiz yılın aynı ayına göre görece azalış, kayıtlı işsizlerin çalışma hayatından uzak kalmaması amacıyla uygulamaya sokulan Toplum Yararına Çalışma Programı kapsamındaki kişilerin sayısındaki devasa artıştan kaynaklandı. Geçtiğimiz yılın aynı döneminde bu kapsamda çalıştırılan işsiz sayısı 10 kat artarak 28 binden 300 bine yükseldi. Bu kişiler hakları söz konusu olduğunda işçi kapsamında değerlendirilmiyor ve en temel haklardan yoksun bırakılıyor. Bu kişiler en güvencesizler kapsamında yer alıyor. Programın amacı da “istihdamında zorluk çekilen işsizlerin çalışma alışkanlık ve disiplininden uzaklaşmalarını engellenmesi” olarak ortaya konuluyor. Buna karşın işsizlik verilerinde bu kişiler “çalışan” kategorisinde değerlendiriliyor (DISK-AR 2015 Kasım Araştırması Raporu)

yoksulluk oranlarının yüksek çıkmasının tek sebebi kayıt dışı çalışma mıdır? Elbette sadece bu neden yeterli değildir.

Tablo 3.3. Çalışma Şekli Bakımından Çalışanların Durumu - (2015) (%)

İşteki Durum	Tam Zamanlı	Kısmi süreli	Toplam	Kısmi sürelilerin Oranı
Ücretli veya Yevmiyeli	16.981	846	17.827	4,7
Kendi Hesabına Çalışanlar	3.579	889	4.468	19,9
Ücretsiz Aile İşçisi	2.004	1.146	3.150	36,4

Kaynak: TÜİK, 2015 İşgücü İstatistikleri

Yukarıdaki tabloda ücretsiz aile işçilerinin kısmi süreli çalışma oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kısmi süreli çalışmak demek aynı zamanda tam zamanlı çalışanlara oranla daha düşük gelir elde etmek demektir. Yani, tam zamanlı gelir elde etmek yerine daha çok kısmi süreli, çalıştığı süreler kadar gelir elde etmek demektir. Doğal olarak tam zamanlı çalışanlara oranla elde etmiş oldukları gelir de düşeceğinden tam zamanlı çalışanlara göre daha yoksul olacaklardır. Bu durum aynı zamanda kısmi süreli çalışanlar açısından başta kıdem tazminatı olmak üzere birçok sosyal hak ve güvenceden yoksun olmak anlamına da gelmektedir. Bu sonuca göre diyebiliriz ki ücretsiz aile işçilerinin yoksul olmalarının diğer bir nedeni de kısmi süreli çalışmadır.

Ayrıca başka bir istatistiğin sonucuna göre ücretsiz aile işçilerinin önemli bir bölümü küçük ölçekli işletmelerde çalışmaktadır. 10 ve daha az çalışanı olan işletmelerde çalışan ücretsiz aile işçilerinin oranı % 99,4'tür. Aşağıdaki tabloda bu durum net bir şekilde gösterilmiştir. Tabloda dikkat çeken nokta kendi hesabına çalışanların tamamının küçük ölçekli işletmelerde çalışıyor olmasıdır. Ücretli veya yevmiyeliler de bu oran % 35'tir. Şunu belirtmek gerekir ki, küçük ölçekli işletmelerde çalışan sayısı az olduğu için, örgütlenme, sendikalaşma oranları düşük olacağından çalışanlar işverenlere karşı güçsüzdürler. Bu sebeple gerek ücretler konusunda gerekse diğer sosyal haklar konusunda çok daha kötü koşullara razı olmak zorundadırlar. Ücretlerin düşük olması, çalışanların yoksullaşması demektir.

Tablo 3.4. 10 ve Daha Az İşçi Çalıştıran İşletmelere Göre İşteki Durum - (2015) (%)

İşteki Durumu	10 ve daha az işçi	Toplam	10 ve daha az işçi (%)
Ücretli veya Yevmiyeli	6.315	17.827	35,4
Kendi Hesabına Çalışanlar	4.467	4.468	100,0
Ücretsiz Aile İşçisi	3.131	3.150	99,4

Kaynak: TÜİK, 2015 İşgücü İstatistikleri

Başka bir tabloda ise çalışanların eğitim durumlarını inceleyip, eğitim ile yoksulluk arasındaki bağı irdelemeye çalıştık. İlerleyen bölümlerde ayrı bir başlıkta değerlendirdiğimiz için sadece ücretsiz aile işçilerindeki eğitim durumlarını ele almak istedik. Buna göre ücretsiz aile işçilerinin önemli bir bölümü okuma-yazma bilmeyenler ile ilkokul seviyesinde eğitime sahip olanlardan oluşmaktadır. Bu durum yapılan işlere ve ücrete de yansımaktadır. Ücretsiz aile işçilerinin eğitim seviyelerinin düşük olması daha düşük nitelikte işlerde veyahut nitelik gerektirmeyen işlerde çalışmalarına neden olmaktadır. Bu durum ücretsiz aile işçilerinin daha az kazanmalarına ve doğal olarak yoksullaşmalarına yol açmaktadır. Ayrıca eğitim seviyesi arttıkça ücretsiz aile işçisi ve kendi hesabına çalışanların istihdam edilme oranları da düşmektedir. Oysa bu durum ücretli veya yevmiyeli çalışanlarda tam tersidir. Aslında TÜİK'in yapmış olduğu çalışmada daha farklı eğitim düzeyleri olmasına rağmen (meslek lisesi, ticaret lisesi, 2 veya 3 yıllık meslek yüksekokulu) burada konumuzun dağılmaması için bu eğitim düzeylerine yer vermedik. Bu sebeple tabloda bazı kategorilerde sayılar farklı çıkmıştır.

Tablo 3.5. Eğitim Durumuna Göre Çalışanlar - (2015)

İşteki Durumu	Okuma Yazma Bilmeyen	İlkokul	İlköğretim	Ortaokul	Genel Lise	Yüksek Öğretim	Toplam
Ücretli veya Yevmiyeli	302.00	4.494	2.020	1.513	1.947	4.951	15.227
Kendi Hesabına Çalışanlar	243.000	2.564	155	434	322	246	3.964
Ücretsiz Aile İşçisi	507.000	1.272	468	230	179	93	2.749

Kaynak: TÜİK, 2015 İşgücü İstatistikleri

Çalışanların, cinsiyet açısından incelendiği tabloya da bakalım. Tabloya göre ücretsiz aile işçilerinin % 72,5'i kadın çalışanlardan oluşmaktadır. İleriki bölümlerde

de anlattığımız üzere Türkiye’de kadın çalışanların önemli bir bölümü kayıt dışı, esnek ve güvencesiz işlerde çalışmaktadır. Bu durum istihdamın yapısında da karşımıza çıkmaktadır. Kadın çalışanların en az çalıştığı grup ise kendi hesabına çalışanlar arasındadır.

Tablo 3.6. Cinsiyet Açısından Kadın Çalışanların İstihdamdaki Oranı- (2015) (%)

İşteki Durumu	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)
Ücretli veya Yevmiyeli	12.857	4.971	17.828	27,9
Kendi Hesabına	3.760	707	4.467	15,8
Ücretsiz Aile İşçisi	865	2.286	3.151	72,5

Kaynak: TÜİK, 2015 İşgücü İstatistikleri

Ücretsiz aile işçilerinin fiilen çalıştıkları işyerlerinde mal ve hizmet üretirken yarattıkları ve aile gelirine yansıttıkları katma değer, ailelerinin toplam gelirinin yoksulluk sınırının üzerine çıkmasını sağlamadığı içindir ki yoksulluk ücretsiz aile işçilerinde son derece yüksektir. Genel bir değerlendirme yaparsak; ücretsiz aile işçileri ağırlıklı olarak kadın çalışanlardan, eğitim seviyeleri düşük, nitelik itibariyle daha düşük işlerde, kayıt dışı, kısmi süreli ve son olarak küçük ölçekli işletmelerde çalışmaktadır. Bu özellikleri sebebiyle de yoksuldurlar denilebilir.

3.1.2.3. Kendi Hesabına Çalışanlar

Kendi hesabına çalışanlar arasında yoksulluk oranlarına baktığımızda karşımıza % 83,7 gibi oldukça yüksek bir yoksulluk oranı çıkmaktadır. Kendi hesabına çalışanlar istihdamın önemli bir bölümünü oluşturmaktadırlar. Türkiye çalışanlarının içerisinde 26 milyonun 4,5 milyonunu kendi hesabına çalışanlar oluşturmaktadır. Bu oran % 17’dir. Burada da karşımıza cinsiyetçi bir sonuç çıkmaktadır. Kendi hesabına çalışan 4,5 milyon çalışanın 3,8 milyonu erkek çalışanlardan 700 bini kadın çalışanlardan oluşmaktadır. Ücretli veya yevmiyeli çalışanlardan sonra Türkiye çalışanlarının ikinci büyük kümesini oluşturduklarından yoksulluk oranlarının yüksek çıkması irdelenmesi gereken bir durumdur. Bu durumu yine TÜİK 2015 Aralık İşgücü İstatistiklerine göre açıklayabiliriz. Bu istatistiklere göre kendi hesabına çalışan 4,5 milyon kişinin 2 milyon 200 bininin tarımda, geri

kalan 2 milyon 300 bininin ise tarım dışı sektörlerde çalıştığı görülmektedir. Tarımda çalışanlarda kayıt dışı istihdam oranı % 69,8 iken tarım dışı sektörlerde bu oran % 52'dir. İşgücü istatistiğinin sonucuna cinsiyet açısından baktığımızda, tarımda kendi hesabına çalışan kadınlar arasında kayıt dışı istihdamın % 96, tarım dışı sektörde ise % 78 olduğu görülmektedir. Bu oranlara bakarak kendi hesabına çalışanlarda yoksul olanlar ağırlıklı olarak kayıt dışı çalışanlardan oluşuyor diyebiliriz. Yukarıda ücretsiz aile işçilerinin yoksulluk nedenlerini açıklarken kullandığımız veriler kendi hesabına çalışanlar için de geçerlidir. Tablolardan ulaştığımız verilerin sonuçları bakımından ele alındığında, ücretsiz aile işçileri ile benzer sonuçlara ulaşılmaktadır. Bu bakımdan diyebiliriz ki Türkiye'de kendi hesabına çalışanların yoksullaşmasının nedenleri; kayıt dışı çalışma, kısmi süreli çalışma, neredeyse tamamının 10 veya daha az işçi çalıştırılan işletmelerde çalışması ve son olarak eğitim oranlarının çok düşük olması olarak gösterilebilir.

3.1.3. Hane Halkı Yapısı Bakımından Çalışan Yoksullar

Daha önce de belirttiğimiz gibi 'çalışan yoksul' istihdam ile hane halkı özelliklerinin türevidir. Ailedeki çocuk ve bağımlı sayısı, çalışan sayısı, ailenin toplam geliri bu açıdan önemli göstergelerdir. Bu sebeple çocuk sayısının çok olduğu veya bağımlı sayısının fazla olduğu ailelerde yüksek ücret alan bir çalışan, yoksul olabileceği gibi; ailede bağımlı sayısının ve çocuk sayısının az olduğu veya hiç olmadığı, aile bütçesine birden fazla gelirin girdiği bir ailede düşük ücret alan çalışan, yoksul olmayabilir. Çalışan kişinin şahsi geliri, onun yoksulluk riski taşımamasına yol açabilecekken, hane özellikleri yoksulluk riski yaratabilir. Öte yandan çalışan kişi yoksulluk riski taşıırken, hane özellikleri onu yoksulluk durumunun dışına taşıyabilir (Erdoğan; Kutlu, 2014: 72).

Türkiye'de çalışan yoksulların hane halkı özelliklerine ilişkin veri bulmak çok zordur. TÜİK 'in yoksulluk çalışmalarında kullanmış olduğu yoksulluk ile hane halkı arasındaki ilişkiyi gösteren tablo başlıca veri kaynağıdır. Bu tabloya göre Türkiye'de hane halkı büyüdükçe yoksulluk oranı da artmaktadır. Ayrıca, kurum yapmış olduğu yoksulluk çalışmalarında hane halkı büyüklüklerini 1-2, 3-4, 5-6, 7 ve üstü şeklinde gruplandırarak vermektedir. TÜİK 'in 2014 yılı verilerine göre Türkiye'de ortalama

hane halkı büyüklüğü 3,6 kişi, hane sayısı ise 21 milyondur. Ayrıca bu çalışmanın sonucuna göre çocuklu çiftlerden oluşan hanelerin oranı tüm hanelerin % 53'üne denk gelmektedir. Yani hanelerin yarısından fazlası çocuklu çiftlerden oluşmaktadır. Tek kişilik hane halklarının toplam içindeki oranı ise % 8,9'dur. Aile yapılarının incelendiği bu çalışmada Türkiye'de yoksulluk sınırının altında yaşayan hane halklarının oranı % 22,4'tür. İki yetişkinli ve üç ya da daha fazla bağımlı çocuğu⁵⁴ olan hane halklarının yoksulluk oranı ise % 49,6'dır. Bizim elde ettiğimiz sonuçlara göre de hane halkı büyüdükçe yoksulluk oranı artmaktadır. Tablo 3.7.'de bu durumu net bir şekilde görmekteyiz. Hemen belirtmek gerekir ki, her hane halkının yoksulluk sınır çizgisi o hane halkının sayısına paralel bir şekilde belirlenmiştir. Yani hane halkının sayısına göre ayrı bir yoksulluk sınır çizgisi belirlenmiştir. Bu durum yöntem kısmında açıklandığı için burada yeniden ele alınmayacaktır.

Tablo 3.7. Hane Halkı Sayısı Bakımından Çalışan Yoksullar - (2012)

Yoksul Değil/ Yoksul	Hane Halkı Büyüklüğü	Ücretli veya Yevmiyeli	Kendi Hesabına Çalışanlar	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam
YOKSUL DEĞİL	1	230.726 % 61,9	25.408 % 19,6	0	260.220
	2	1.022.566 % 51,6	189.657 % 19,5	79.363 % 16,8	1.408.878
	3	1.831.415 % 40,7	258.527 % 23,1	100.643 % 16,9	2.379.964
	4	1.625.209 % 30,7	200.974 % 16,8	114.614 % 19,3	2.173.596
	5	471.379 % 18,2	871.22 % 11,2	43.093 % 8,6	662.256
	6	212.982 % 15,6	53.620 % 10,4	35.379 % 8,0	323.171
	7+	74.240 % 5,3	59.153 % 9,2	58.429 % 6,8	205.306
	Toplam	5.468.517	874.461	431.521	7.413.391

⁵⁴ TÜİK, bağımlı çocuğu; 25 yaşından küçük olup ekonomik açıdan pasif ve ebeveynlerinden en az biri ile yaşayan kişiler olarak tanımlanmaktadır.

YOKSUL	1	141.853 % 38,1	104.089 % 80,4	0	250.987
	2	957.672 % 48,4	783.123 % 80,5	393.036 % 83,2	2.172.557
	3	2.664.464 % 59,3	862.090 % 76,9	496.247 % 83,1	4.113.237
	4	3.669.097 % 69,3	997.228 % 83,2	478.887 % 80,7	5.282.667
	5	2.115.754 % 81,8	689.672 % 88,8	456.083 % 91,4	3.331.478
	6	1.154.268 % 84,4	459.717 % 89,6	405.349 % 92	2.052.984
	7+	1.326.692 % 94,7	581.912 % 90,8	806.306 % 93,2	2.755.148
	Toplam	12.029.800	4.477.831	3.035.908	19.959.058

Kaynak: Bkz. Sayfa 80, Tablo 3.1.

3.1.4. Sektörel Özelliklere Göre Çalışan Yoksullar

Tablo 3.8.'de sektörel özelliklere göre en yüksek yoksulluk oranı tarım, ormancılık ve balıkçılık sektöründe çalışanlarda görülmektedir. Türkiye'de istihdam oranlarına bakıldığında tarımın hala önemli bir yer kapladığı görülmektedir⁵⁵. Son yıllarda bilinçli bir şekilde düşürülmesine rağmen tarım sektörü istihdamdaki yerini ve büyüklüğünü korumaktadır. Ancak kırdan yaşanan yapısal dönüşüm tarımsal üretimde ve buna bağlı olarak tarımsal istihdamda önemli değişimlere neden olmuştur. Ayrıca kırsal nüfusun neredeyse % 8'e düştüğü bir ülkede tarımsal üretimin ve buna bağlı olarak istihdamın düşüş yaşayacağı söylenebilir. Türkiye de tarımsal üretimin ağırlıklı bir bölümü hala geleneksel bir tarzda yürütülmektedir. Toprağının önemli bir bölümü parçalanmış, küçük yoksul ve çoğunlukla topraksız köylülerden oluşmaktadır. Yine bu bağlamda tarımda çalışan nüfusun önemli bir bölümü ücretsiz aile işçisi olarak güvencesiz bir şekilde çalışmaktadır.

⁵⁵ Türkiye de Aralık 2015 itibariyle 5 milyondan fazla kişi tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Aynı tarihler içerisinde hizmet sektöründe 13 milyon, inşaat sektöründe neredeyse 2 milyon, sanayi de ise yine 5 milyondan fazla kişi istihdam edilmektedir.(TÜİK Aralık 2015 İşgücü Anketi sonuçları)

Tablo 3.8. Sektörel Özelliklere Göre Çalışan Yoksullar - (2012)

Sektör	Yoksul/Yoksul Değil	Ücretli veya Yevmiyeli	Kendi Hesabına Çalışan	Ücretsiz Aile İşçisi
İnşaat	Yoksul Değil (%)	220.965 % 13,4	63.509 % 24,7	13.543 % 54,2
	Yoksul (%)	1.425.867 % 86,6	193.791 % 75,3	11.463 % 45,8
İmalat Sanayi	Yoksul Değil (%)	833.028 % 20,1	48.771 % 11,5	45.327 % 45,1
	Yoksul (%)	3.312.184 % 79,9	376.654 % 88,5	55.115 % 54,9
Toptan Perakende Ticaret	Yoksul Değil (%)	616.648 % 26,8	193.008 % 22,9	60.847 % 24,8
	Yoksul (%)	1.686.51 % 73,2	651.415 % 77,1	184.708 % 75,2
Eğitim	Yoksul Değil (%)	938.526 % 71,1	0	0
	Yoksul (%)	380.751 % 28,9	0	0
Tarım Ormancılık ve Balıkçılık	Yoksul Değil (%)	38.790 % 5,9	302.992 % 10,3	264.587 % 8,9
	Yoksul (%)	620.915 % 94,1	2.630.045 % 89,7	2.694.121 % 91,1
Konaklama ve Yiyecek Hizmetleri	Yoksul Değil (%)	225.39 % 26,6	100.393 % 33,8	2.394 % 24,00
	Yoksul (%)	621.612 % 73,4	196.849 % 66,2	7.584 % 76,00
Madencilik ve Taş Ocağı	Yoksul Değil (%)	43.438 % 25,8	0	0
	Yoksul (%)	124.987 % 74,2	0	0
Kamu Yönetimi ve Savunma	Yoksul Değil (%)	795.150 % 54,8	0	0
	Yoksul (%)	656.564 % 45,2	0	0
Ulaştırma ve Depolama	Yoksul Değil (%)	214.210 % 22,6	28.009 % 17,4	14.729 % 20,8
	Yoksul (%)	735.374 % 77,4	133.307 % 82,6	56.069 % 79,2
İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmetler	Yoksul Değil (%)	564.975 % 58,8	6.671 % 100	2.521 % 100
	Yoksul (%)	395.803 % 41,2		

Kaynak: Bkz. Sayfa 80, Tablo 3.1.

Türkiye’de kırsal kesimde yoksulluğun derinliği, şiddeti ve yoğunluğu daha yüksek olmakla birlikte, hane halkı reisinin kendi hesabına çalıştığı hanelerde yoksulluk oranı daha yüksektir. Yine benzer bir şekilde tarım nüfusunun önemli bir bölümü geniş ailelerden oluşmaktadır. Bu durum tarımsal üretimde ucuz işgücü bulmak açısından bir avantaj iken; hane halklarının refah seviyeleri için önemli bir dezavantajdır. Balıkçılık sektöründe çalışanlar içinde aynı şeyleri söylemek mümkündür. Özellikle sektörün mevsimsel olması ve belirli bir formel piyasasının olmaması, bu sektörde çalışanların güvencesiz ve çoğunlukla kayıt dışı çalışması sektörün en önemli problemlerinden bazılarıdır.

Tablo 3.8.’e göre çalışan yoksulluğun en yüksek olduğu ikinci sektör inşaat sektörüdür. İnşaat sektöründe ücretli veya yevmiyeli çalışan yoksulluğu oranı % 86,6’dır. İnşaat sektöründeki bu yoksulluğun önemli nedenleri vardır. Bu sektörde işler ağırlıklı olarak düşük ücretlerle ve mevsimsel koşullara göre yapılmaktadır. Ayrıca, taşeronlaşmanın en yüksek olduğu sektörlerin başında yine inşaat sektörü gelir. İnşaat sektörü, taşeron vasıtasıyla yürütülen işlerde uzun vardiyalarda, güvencesiz ve örgütsüz çalışma koşullarının yaygın olduğu bir sektördür. Ayrıca yine iş kazalarının en yoğun yaşandığı sektörlerin başında inşaat sektörü gelmektedir⁵⁶. İnşaat sektörü Türkiye ekonomisinin son yıllardaki lokomotifini olarak ön plana çıkmakta, istihdamın da önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Aralık 2015 itibarıyla Türkiye işgücünün % 7,5’u inşaat sektöründe istihdam edilmektedir. Yani 26 milyon çalışanın 2 milyonuna yakını inşaat sektöründe çalışmaktadır. 2004’te inşaatçı çalışanların sayısı 1 milyon iken 2014’te 2 milyona yaklaşmış bulunmaktadır. Buralardaki yoksulluk oranının % 86 olması bu alanda istihdam edilenlerin neredeyse tamamının yoksul olması demektir. Yine, Türkiye’de sendikalaşma oranlarının en düşük olduğu sektör inşaat sektörüdür. 2016 Ocak sendikalaşma istatistiklerine göre 1 milyon 604 bin inşaat işçisinin sadece 42 bini sendikalı. Bu oran % 2,5’ ile Türkiye’de sendikalaşma oranının en düşük olduğu sektördür.

⁵⁶ İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisinin 2016 Mart ayı raporuna göre Mart ayında 157 iş cinayeti yaşanmış, 2016 yılı için geride kalan 3 ayda 415 işçi hayatını kaybetmiştir. Aynı rapor yaşanan iş cinayetlerinin 34’ünün tarımda, 33’ünün de inşaat ve yapı işlerinde yaşandığını belirtmektedir. Bu sonuçlara göre iş cinayetinin en çok yaşandığı ikinci sektör inşaat sektörüdür.

Tablo 3.9. Ekonomik Faaliyete Göre Kayıt Dışı İstihdam Oranı - (2015) (%)

Sektör	Kayıtlı	Kayıt Dışı	Toplam	Kayıt Dışı Oranı(%)
Tarım	1.033	4.451	5.484	81,2
Sanayi	4.312	1.020	5.332	19,1
İnşaat	1.233	681	1.914	35,6
Hizmet	11.106	2.786	13.892	20,1

Kaynak: TÜİK, 2015 İşgücü Anketi

Tablodan 3.9.'dan da anlaşılacağı üzere tarım ve ormancılık sektörü ile inşaat sektöründe kayıt dışı istihdam hâla çok yüksektir. Özellikle tarımda kayıt dışı istihdam oranının yüksek çıkması bu sektörde çalışanlarının önemli bir bölümünün yoksullaşmasına neden olmaktadır. Sektörün güvencesiz, örgütsüz ve mevsimsel olması sebebiyle ücretlerin düşük olduğu söylenebilir. Her türlü istismara ve sömürüye açık olan inşaat sektörünün çalışanları ağırlıklı olarak kalifiye olmayan, fiziksel güce dayalı, düşük seviyede eğitilmiş veya eğitimsiz, çoğunlukla da zaten yoksul olan bir kesimden oluşmaktadır.

Bu tablolara bakıp olumlu yorum yapacağımız tek sektör ise eğitim sektörüdür. Eğitim alanında ücretli veya yevmiyeli çalışanlarda yoksulluk oranı % 29 ile tablonun en düşük yoksulluk değerlerine sahiptir. Bu sektörde çalışan yoksullar ise, ağırlıklı olarak dersanelerde çalıştırılan ve çoğunlukla bir güvenceye sahip olmayan öğretmenlerdir. Yine eğitim alanında olup da taşeron olarak çalışan hizmetliler de bu kapsamda ele alınabilir. Bu bağlamda değerlendirilebilecek bir diğer sektör ise insan sağlığı ve sosyal hizmetler sektörüdür. Bu sektörde çalışanların yoksulluk oranlarının da görece olarak düşük olduğu ve Türkiye ücretli veya yevmiyeli çalışanlarının yoksulluk oranlarının epeyce altında olduğu görülmektedir. Doktorlar, hemşireler ve diğer tıp alanında çalışanların oluşturduğu bu sektörün yoksulluk oranlarının düşük çıkmasının en temel sebebi ücretlerin yüksek olmasıdır denilebilir.

Yoksulluk oranlarının yüksek çıktığı diğer sektör ise madencilik sektörüdür. Bu sektör son dönemde yaşanan iş cinayetleri ile adından sıkça söz ettirmiştir. Başta Manisa/Soma'da yaşanan ve 301 madencinin ölümü ile sonuçlanan iş cinayeti sektörün çalışma koşullarını tekrardan gündeme getirmiştir. Sektörün karşılaştığı en

büyük sorun taşeron sistemidir. Özellikle son 8 yılda Türkiye'nin gelişmesinin önündeki engelin kamu kuruluşları olduğu, devletin küçültülmesi ve kamunun faaliyet alanının daraltılması ile ülke sorunlarının çözülebileceği söylemi hız kazanmıştır. Bu söylemin madencilik sektörüne yansımaları, “kamu madencilik kuruluşlarının kapatılması, özelleştirilmesi ile özel sektöre devredilmesi ya da en azından kamu kuruluşlarının yapmakla sorumlu oldukları işlerin özel şirketlere gördürülmesi” şeklinde olmuştur. Ancak bu güne kadar, madencilik sektöründe özelleştirme ve özelleştirmeye yönelik olarak yapılan rodövens⁵⁷ ve benzeri çalışmaların hiçbirisinden olumlu bir sonuç alınamamış, madencilik sektörü giderek küçülmüş, buna karşın sektördeki iş kazaları artmıştır.⁵⁸ Benzer sonuçlara sendikalaşma oranlarında da karşılaşmaktayız. Sektörde çalışanların sayısı ortalama 182 bin iken sendikalı çalışan sayısı sadece 37 bindir.⁵⁹ Yani bu oran yaklaşık olarak % 20'dir. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) TÜİK istatistiklerine dayanarak yapmış olduğu çalışmada kömür ve linyit madenlerinde çalışanların % 4,2'sinin çocuk olduğunu belirtmiştir. Bu rapora göre sadece kömür ve linyit madenlerinde 2 bin 76 çocuk çalışmaktadır. Bu çocukların çoğu 15-19 yaşlarında. Madende çalışan çocukların % 85,5'i kayıt dışı, ellerine geçen gelir ise ayda 226 liradır.⁶⁰

Kamu yönetimi ve savunma meslek gruplarında yoksulluk oranları nispeten düşük çıkmıştır. Güvenlikçi bir devlet anlayışının hâkim olduğu ülkemizde, bu meslek grubunda olan çalışanların yoksulluk oranları da doğal olarak düşük çıkmaktadır. Savunma sanayine harcanan ve bütçeden neredeyse en yüksek payı alan Savunma Bakanlığı'nın 2016 bütçesi de önceki yıllara oranla arttırılmıştır.⁶¹ Son

⁵⁷Rodövens sistemi, devletin madeni kiraya vermesi ve karşılığında madendeki üretimi belirli bir fiyat üzerinden satın alması şeklinde yürüyor. Türkiye Taşkömürü Kurumu'nun 80'li yılların sonunda bazı sahalarda başlattığı uygulama, 2004'te Maden Yasası'nda yapılan değişiklikle yasal dayanağa kavuşuyor. Ancak rodövensçinin hedefi, rezervi en düşük maliyetle aramak ve işletmek olduğu için, üretim zorlaması ile çalışanları ve işletmenin güvenliğini tehlikeye atabiliyor.

⁵⁸TMMOB/MadencilikSektörüvePolitikalarıRaporu-Mart2011, Çevrimiçi: (http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/6b4f48fe09a313b_ek.pdf?tipi=5).

⁵⁹2016 Ocak sendikalaşma istatistikleri

⁶⁰ TEPAV-MAYIS 2014 Madencilik Sektörü; Çocuk İşçiler, Hukuk ve İstatistikler adlı raporu çevrimiçi:(http://www.tepav.org.tr/upload/files/1400833078-0_Madencilik_Sektörü_Cocuk_Işçiler_Hukuk_ve_İstatistikler.pdf)

⁶¹ Buna göre MİT bütçesi 1.1 milyar liradan 1.6 milyar liraya, Milli Savunma Bakanlığı bütçesi 22 milyar liradan 26 milyar liraya, emniyet bütçesi 17 milyar liradan 21 milyar liraya çıkacak. Tasarıya göre Diyanet bütçesi de 5.6 milyar TL'den 6.4 milyar liraya çıkarak İçişleri ve Sağlık Bakanlıklarını geride bırakacak.

olarak ulaştırma ve depolama sektöründe çalışanların yoksulluk oranlarına baktığımızda ise Türkiye ücretli veya yevmiyeli çalışanlarının yoksulluk oranlarından daha yüksek bir yoksulluk oranı ile karşılaşmaktadır. O halde Türkiye'nin çalışan yoksulları ücretli veya yevmiyeli çalışanlar arasında sektörel olarak; tarım ve ormancılık, inşaat, madencilik, ulaştırma depolama, konaklama, toptan perakende ve imalat sanayinde çalışanlardan oluşmaktadır. Diğer çalışma gruplarında değişiklik arz etmektedir. Eğitim, kamu yönetimi, insan sağlığı ve sosyal hizmetlerde çalışan ücretli veya yevmiyelilerin yoksulluk oranları, Türkiye ücretli veya yevmiyeli çalışanların yoksulluk oranının altında bulunmaktadır.

3.1.5. Cinsiyet Durumlarına Göre Çalışan Yoksullar

Erkek egemen bir üretim sistemi olan kapitalizm toplumsal cinsiyete göre şekillenmiş bir istihdam biçimi ortaya çıkarmıştır. Toplumdaki sosyoekonomik yapıdan da beslenen ve etkilenen bu bakış açısı, kadını erkekten daha güçsüz bir konuma getirerek istihdamda kadın işi, erkek işi ayırımına yol açmaktadır. Bu bakış açısının bir sonucu olarak kadın-erkek eşitsizliği karşımıza çıkmaktadır. Kadınların yaptıkları işler ile erkeklerin yaptıkları işler, onların toplumsal cinsiyet rolleri ile eşleştirilmekte ve muhafazakâr politik yapı ile de pekiştirilmektedir. Benzer bir şekilde kadınların istihdama katılmalarını olumsuz anlamda etkileyen diğer faktör ise esnek ve kayıt dışı çalışmadır. Kayıt dışı çalışma ile birlikte değerlendirildiğinde kadınların genellikle yoksulluk riski yüksek olan sektörlerde, kısmi süreli, sosyal güvencesi bulunmayan, geçici işlerde çalışmaları, çalışma yaşamında sıklıkla ayrımcılığa maruz kalmaları, aile içi sorumlulukları nedeniyle kariyerlerini tamamlayamamaları gibi faktörler neden olmaktadır (Dedeoğlu, 2000; Erdut, 2005; Toksöz, 2007; Yaman Öztürk,2012).

Tablo 3.10.'da cinsiyete göre yoksulluk oranları verilmiştir. Çalışan yoksullara cinsiyet açısından bakıldığında, genel olarak kadın çalışanlar arasında yoksulluk oranının, erkek çalışanlara oranla daha yüksek olması beklenir. Ancak tablodan da anlaşılacağı üzere ücretli veya yevmiyeli çalışanlar arasında bu durumun tersi bir

sonuç çıkmıştır. Ücretli veya yevmiyeli çalışan kadınların yoksulluk oranı % 55,8 iken, aynı konumdaki erkek çalışanların yoksulluk oranı % 73,8'dir. Erkeklerde ücretli veya yevmiyeli çalışanlar açısından yoksulluk oranları, kadın çalışanların yoksulluk oranlarından daha yüksektir. Ayrıca ücretli veya yevmiyeli çalışanlar açısından değerlendirecek olursak, erkek çalışanların yoksulluk oranı, Türkiye ücretli veya yevmiyeli çalışanlarının yoksulluk ortalamasının üzerinde iken, kadın çalışanlarda bu oran ortalamasının altındadır. Ancak diğer iki grupta hem kadın çalışanlar, hem erkek çalışanlar için yoksulluk oranları ya Türkiye ortalamasının üstünde yada bu ortalama ile çok yakın bir seviyededir. Kadın ve erkek çalışanların ücretsiz aile işçisi kategorisindeki yoksulluk oranları Türkiye ortalaması ile aynı paraleldedir. Kadın çalışanlar % 89,1 oranında yoksul iken erkek çalışanlar % 82,5 oranında yoksuldur. Kendi hesabına çalışanlar içerisinde kadın ve erkek çalışanların yoksulluk oranları eşit çıkmıştır. Kadın ve erkek çalışanların yoksulluk oranı kendi hesabına çalışanlar grubunda % 83,2 oranında çıkmıştır. Ancak kendi hesabına çalışan erkeklerin sayısı kadın çalışanların dört katından bile fazladır.

Tablo 3.10 . Cinsiyet Durumlarına Göre Çalışan Yoksullar - (2012)

Cinsiyet	Yoksul/ Değil	Ücretli veya Yevmiyeli Çalışanlar	Kendi Hesabına Çalışan	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam
Erkek	Yoksul Değil %	3.313.482 % 26,2	732.973 % 16,8	144.319 % 17,5	4.190.774
	Yoksul %	9.313.038 % 73,8	3.618.169 % 83,2	682.060 % 82,5	13.613.267
	Toplam %	12.626.520 % 100	4.351.142 % 100	826.379 % 100	17.804.041 % 100
Kadın	Yoksul Değil %	2.155.036 % 44,2	141.490 % 16,8	287.202 %10,9	2.583.728
	Yoksul %	2.716.762 % 55,8	859.660 % 83,2	2.353.847 %89,1	5.930.269
	Toplam %	4.871.798 % 100	1.001.150 % 100	2.641.049 % 100	8.513.997 % 100

Kaynak: Bkz. Sayfa 80, Tablo 3.1.

Kadın çalışanların en yüksek yoksulluk oranına, ücretsiz aile işçilerinde rastlanılmaktadır. Oran olarak ücretsiz aile işlerinde çalışanlar arasında cinsiyet

açısından büyük bir fark olmamakla birlikte sayısal değer olarak çok büyük bir fark vardır. Tablo 3.6.'da da görüleceği üzere 3 milyonu aşan ücretsiz aile işçisinin 2 buçuk milyondan fazlası yani % 72,5'i kadınlardan oluşmaktadır. Tablodan ulaştığımız başka bir sonuç ise; kendi hesabına çalışanlar kategorisinde erkek çalışanların yoğunluğudur. 5 milyondan fazla kendi hesabına çalışanın 4 milyonu aşkın bir kısmını erkek çalışanlar oluşturmaktadır. Yani kendi hesabına çalışanların % 81'i erkek çalışanlardır.

Kadın çalışanların, ücretli veya yevmiyeli çalışanlar arasında erkek çalışanlardan daha az yoksul olmalarının sebeplerini açıklamak gerekir. Türkiye koşullarında, ücretli veya yevmiyeli çalışan kadınların büyük çoğunluğunun, birden fazla çalışana olan ailelerde yaşadığı bilinmektedir. Bir başka ifadeyle Türkiye'de aileye gelir getiren ferdin tek başına kadından ibaret olduğu ailelerin oranı son derece düşüktür. Ücretli veya yevmiyeli çalışan kadınlar açısından yaygın olan aile tipi, kadının yanı sıra aileden bir başka ferdin, çoğunlukla kocasının da çalıştığı “çok çalışanlı” aile tipidir. Ücretli veya yevmiyeli çalışan kadınların aldıkları ücret, yukarıda açıkladığımız sebeplerle erkeklerin ücretine göre daha düşük olmasına rağmen, toplam aile bütçesinin yoksulluk sınır çizgisinin üzerine çıkmasına yol açabilmektedir. Örneğin, ücretli veya yevmiyeli kadının aylık gelirinin asgari ücret düzeyinde olduğunu (1.300 TL) varsayalım. Tek başına değerlendirildiğinde, söz konusu kadının ücreti son derece düşüktür. Ancak bu örnekte aileye gelir getiren ikinci bir kişinin (örneğin eşinin) geliri ile kadının aldığı asgari ücretin toplamı aile gelirini oluşturmaktadır. İkinci kişinin aylık gelirinin faraza 2.500 TL olması halinde, ailenin toplam geliri $2.500+1300=3.800$ TL'ye, yani yoksulluk sınır çizgisinin (3.089 TL) üzerine çıkmaktadır. Dolayısıyla, çoğu örnekte, ücretli veya yevmiyeli çalışan kadın, görece olarak çok daha düşük bir ücret almasına rağmen yoksul kategorisi içerisinde yer almamaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye çalışan yoksullarını cinsiyet açısından ele aldığımızda karşımıza şu sonuçlar çıkmaktadır. Ücretli veya yevmiyeli çalışanlar açısından erkek çalışanlar, kadın çalışanlara oranla daha yoksul çıkarken, ücretsiz aile işçilerinde kadın çalışanlar daha yoksul, kendi hesabına çalışanlar açısından ise çalışan yoksulluğu oranları kadın-erkek arasında eşit çıkmıştır.

3.1.6. Çalışma Şekline Göre Çalışan Yoksullar

Her ülkede çalışma yaşamının ağırlıklı olarak ayrıntılı kurallarla belirlendiği, bu kuralların önemli bir bölümünün işçilerin daha doğru bir ifade ile çalışanların lehine olduğu bilinen bir gerçektir. Ancak belirtmek gerekir ki bu piyasanın kendi kuralları çerçevesinde belirlenmiş bir durum değil; aksine çalışanların kazanmış oldukları ve uğruna uzun süre mücadele ettikleri kazanımlar sonucu elde edilmiş bir durumdur. Yani piyasanın insafına göre şekillenmiş ve kapitalist sistemin işçilere sunduğu bir lütuf değildir. Tam zamanlı, kayıtlı, güvenceli, yüksek ücretli ve örgütlü çalışma hayatı yerini giderek kısmi süreli, esnek, kayıt dışı, geçici ve taşeron çalışmaya bırakmaktadır. Çalışma hayatında ortaya çıkan değişikliklerin, sadece istihdam düzeylerinde düşüslere neden olmadığı aynı zamanda taşeronlaşma, kısmi süreli ve düzensiz işlerin yaygınlaşması, kayıt dışı istihdamın artması gibi bir dizi olguya yol açtığı da bilinmektedir. Türkiye’de yaygın olmadığı için kısmi süreli veya part-time çalışmaya ilişkin veriler çok azdır. Toplam istihdam içerisinde kısmi süreli çalışanların oranına bakıldığında, 1995-2014 yılları arasında tüm ülkelerde genel itibariyle bir artış eğiliminin görüldüğü söylenebilir. Danimarka’da bu oran % 21,4’ten % 24,6’ya; Hollanda’da % 37,6’dan % 49,7’ye; Almanya’da % 16’dan % 26,5’e; İspanya’da % 7,2’den % 15,8’e; Birleşik Krallıkta % 23,2’den % 25,3’e ve Türkiye’de ise 2008 yılında % 8,7’den 2014 yılında %11’e bir yükseliş söz konusudur. Türkiye’ye ilişkin bu veri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde ülkemizde toplam istihdam içerisinde kısmi süreli çalışanların oranının AB ortalamasının oldukça gerisinde olduğu görülmektedir (Güler, 2015: 166).

Tablo 3.11.’de Türkiye’de çalışma şekline göre çalışanların yoksulluk oranları verilmiştir. Türkiye’de yaygın olmamakla birlikte kısmi süreli çalışma önem kazanmaya başlamıştır. Son 20 yıldır Türkiye ekonomisinin geçirmiş olduğu değişim kiralık işçilik, özel istihdam büroları, taşeron çalışma gibi yeni istihdam biçimleri yaratmıştır. Bunlardan bir tanesi de kısmi süreli çalışma yani bir diğer deyişle esnek çalışmadır. Özellikle işgücü maliyetlerinin düşürülmesi, örgütsüz, kıdem tazminatı, dağınık ve kullan at mantığı üzerine şekillenmiş bir işgücü piyasasının yaratılmaya

çalışıldığı gözlemlenmektedir. Bu durum yasal düzenlemeler ile de güvence altına alınmıştır.

Tablo 3.11. Çalışma Şekline Göre Çalışan Yoksullar - (2012)

Çalışma Şekli	Yoksul/Değil %	Ücretli Yevmiyeli Çalışanlar	Kendi Hesabına Çalışan	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam
	Yoksul Değil %	5.201.789 % 31,6	758.142 % 17,0	326.709 % 14,3	6.286.640
Tam Zamanlı	Yoksul %	11.235.034 % 68,4	3.704.371 % 83,0	1.960.829 % 85,7	16.900.234
	Toplam %	16.436.823 % 100	4.462.513 % 100	2.287.538 % 100	23.186.874 % 100
	Yoksul Değil %	266.728 % 25,1	116.320 % 13,1	104.812 % 8,9	487.860
Kısmi Süreli	Yoksul %	794.766 % 74,9	773.459 % 86,9	1.075.079 % 91,1	2.643.304
	Toplam %	1.061.494 % 100	889.779 % 100	1.179.891 % 100	3.131.164 % 100

Kaynak: Bkz. Sayfa 80, Tablo 3.1.

Tabloda dikkat çeken bazı noktaları ele almak gerekir. Çalışanlar ağırlıklı olarak tam zamanlı çalışanlardan oluşmaktadır. Türkiye çalışanlarının önemli bir bölümünü oluşturan ücretli ve yevmiyeli grupta da bu durum geçerlidir. Ücretli ve yevmiyeli çalışanlarda, tam zamanlı çalışanlar arasında yoksulluk oranı, kısmi süreli çalışanların yoksulluk oranından daha düşük çıkmıştır. Tam zamanlı çalışmada işler daha düzenli ve formel bir şekilde yürütülürken; kısmi süreli işlerde ücretlerin düzenli bir şekilde ödenmemesi, işlerin önemli bir bölümünün mevsimlik yapılması ve daha çok formel olmayan, kayıt dışı işlerden oluşması bu duruma etki eden faktörlerdir. Elde edilen gelirin düzensiz ve yeterli bir miktarda olmaması yevmiyeli ve kısmi süreli çalışanlar açısından çok büyük bir yoksulluk riski taşımaktadır. Ayrıca kısmi süreli işlerde ödenen ücret, tam zamanlı işlerde ödenen ücretin altında olacağından kısmi süreli çalışanların gelirinin düşüklüğüne bağlı olarak yoksulluk

oranları daha yüksek çıkacaktır. Ücretsiz aile işçileri ve kendi hesabına çalışanlar arasında, tam zamanlı ve kısmi süreli çalışanların yoksulluk oranlarında büyük bir fark bulunmamakla birlikte, kısmi süreli çalışanlar arasında yoksulluk oranı daha yüksek çıkmıştır. Tablodan çıkarılacak en net sonuç bütün istihdam kategorilerinde kısmi süreli çalışanlar, tam zamanlı çalışanlara göre daha yoksuldur. Bu sebeple Türkiye'nin çalışan yoksullarını çalışma şekillerine göre ele aldığımızda kısmi süreli çalışanların daha yoksul olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Son olarak belirtmek gerekir ki tam zamanlı çalışanlar arasında da yoksulluk oranı ciddi oranlardadır.

3.1.7. Sigortalılık Durumuna Göre çalışan Yoksullar

2011 yılında TRT-1 ekranlarında Leyla ile Mecnun adlı bir dizi yayınlanıyordu. Bu dizinin sürekli işsiz olan bir İsmail ağabeyi vardı. İsmail ağabeyin işsiz kalmasının en önemli nedeni işleri beğenmemesiydi. Gittiği her iş görüşmesinde işin sigortasının olup olmadığını soran İsmail ağabey sigortasız hiçbir işte çalışmazdı. Onca yoksulluğuna ve sokakta yaşıyor olmasına rağmen sigortalı iş bulana kadar işsiz bir şekilde gezdi. Birgün sigortalı bir iş bulduğunda kendisini dört katlı bir apartmandan aşağı attı. Çünkü sigortalıların ölmeyeceğini düşünüyordu İsmail ağabey. Ve ölmedi İsmail ağabey, muhtemelen dizinin yönetmeni de böyle bir mesaj vermek istiyordu, çünkü dizi sıklıkla sosyal mesaj veriyordu.

Çalışanlar için sigortalı bir iş ücretten sonraki en önemli çalışma nedenidir denilebilir. Çalışanların sosyal güvenceye sahip olarak çalıştıkları işlerde veya güvenceli oldukları sektörlerde yoksulluk oranlarının da kısmen daha düşük olması beklenmektedir. Aşağıda bu durumun ele alındığı bir tabloya yer verilmiştir. Tabloda, yaygın kanaate uygun sonuçlar ile karşılaşılmıştır. Ücretli veya yevmiyeli çalışanlar arasında SGK'lı olarak çalışanların yoksulluk oranı yüksek, ancak Türkiye ücretli veya yevmiyeli çalışanlarının yoksulluk ortalamasının altında çıkmıştır. 15 milyondan fazla SGK'lı, ücretli veya yevmiyeli çalışanın 10 milyona yakını yoksuldur. Bu kategoride en yüksek yoksulluk oranı ücretsiz aile işçilerinde görülmektedir. 2 milyon ücretsiz aile işçisinin ise 1 milyon 750 bini yoksul çıkmıştır.

Tablo 3.12. Sigortalılık Durumuna Göre Çalışan Yoksullar - (2012)

Sigortalılık Durumu	Yoksul Değil/Yoksul	Ücretli veya Yevmiyeli	Kendi Hesabına Çalışan	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam
SGK	Yoksul Değil (%)	5.257.047 % 34,7	774.377 % 20,7	361.057 % 17,1	6.392.481
	Yoksul (%)	9.882.345 % 65,3	2.968.033 % 79,3	1.753.559 % 82,9	14.603.937
Özel Sağlık Sigortası	Yoksul Değil (%)	45.980 % 48,4	14.172 % 28,1	9.760 % 36,2	69.912
	Yoksul (%)	48.922 % 51,6	36.301 % 71,9	17.203 % 63,8	102.426
İsteğe Bağlı Sigorta	Yoksul Değil (%)	8.336 % 8,4	8.999 % 5,3	10.252 % 8,7	27.587
	Yoksul (%)	91.125 % 91,6	160.892 % 94,7	107.917 % 91,3	359.934
Yeşil Kart	Yoksul Değil (%)	16.262 % 1,5	3.237 % 0,5	3.844 % 0,6	23.343
	Yoksul (%)	1.064.179 % 98,5	676.678 % 99,5	634.266 % 99,4	2.375.123
Yok	Yoksul Değil (%)	96.311 % 9,4	73.677 % 10,7	46.608 % 8,3	216.596
	Yoksul (%)	928.857 % 90,6	617.970 % 89,3	511.684 % 91,7	2.058.511

Kaynak: Bkz. Sayfa 80, Tablo 3.1.

Ücretli ve yevmiyeli çalışanlarda SGK'lı olarak çalışanların % 65'i yoksuldur. Kendi hesabına çalışanlar arasında ise bu oran neredeyse % 80'dir. Burada dikkat çeken nokta ücretsiz aile işçilerinde sigortalı çalışmanın varlığıdır. Ancak, yine de en yüksek yoksulluk oranına (% 82,9) bu grupta rastlanmaktadır.

Ücretli veya yevmiyeli çalışanlarda, özel sağlık sigortasına bağlı olarak çalışanların yoksulluk oranı % 51,6 çıkmıştır. Bu oran, Türkiye ücretli veya yevmiyeli çalışanların yoksulluk oranının da altında bir düzeydedir. Ücretsiz aile işçileri ve kendi hesabına çalışanlar kategorisinde, isteğe bağlı sigortalı olarak çalışanların yoksulluk oranı ücretli veya yevmiyeli çalışanlara oranla yüksektir. Ücretsiz aile işçilerinde % 71,9, kendi hesabına çalışanlarda ise % 63,8'dir. İki kategorideki yoksulluk oranı Türkiye ortalamasının altındadır. Tam gün

çalışmadıkları, zorunlu sigorta kapsamı dışında kaldıkları, ay içerisinde 30 günden az çalışıp, herhangi bir sigortaya tabi olmadan çalıştıkları için yoksulluk oranları çok yüksek çıkmıştır.

Türkiye'nin en yoksullarını oluşturan yeşil kartlı grupta tahmin edildiği üzere yoksulluk oranları çok yüksek seviyededir. Ücretli veya yevmiyeli çalışanlar arasında yoksulluk oranı ve yeşil kartlı çalışanların sayısının fazla olması dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Yeşil kart başvuru şartlarından biri herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmamaktır. Bu durumda bu grupta çalışanların hepsi güvencesiz çalışıyor diyebiliriz. Yoksul olmalarının sebebi de yine bu güvencesiz çalışma biçimidir. Ayrıca diğer bir başvuru şartı da hane gelirinin 1475 sayılı İş Kanununa göre belirlenen asgari ücretin vergi ve sosyal sigorta primi dışındaki miktarının 1/3'ünden az olması gerekmektedir. Bu durumda zaten başvuranların hepsi yoksulluk sınırının altında kalan yurttaşlardır. Yeşil kartlıların, en yüksek yoksulluk oranlarına (% 99,5) kendi hesabına çalışanlar kategorisinde rastlamaktayız. Yeşil kartlıların en yüksek yoksulluk oranına sahip olduğu (% 99,4) ikinci çalışan grubu ise ücretsiz aile işçileridir. Yeşil kart, sigortasız yoksulların belirli bir hastalık ve kaza riskine karşı kendilerini güvenceye aldıkları tek sosyal güvence sistemidir. Yeşil kart uygulamasının ilk yıllarında bu uygulamaya başvuranların % 74'ü (yaklaşık 2 milyon kişi) bu düzenlemenin kapsamına girmiştir. Ardından yeşil kartlı sayısı sürekli yükselmiştir. Özellikle 2001 krizi sonrası yoksulluğun giderek artması ve yoğunlaşmasıyla Yeşil Kart'a başvuru sayısı da bir o kadar yoğunlaşmış ve artmıştır. 2002 yılı başlarında Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü verilerine göre Yeşil Kartlı yoksul sayısı 13 milyona ulaşmıştır (Metin, 2011:192). Herhangi bir sigorta sistemine bağlı olmadan çalışanlar arasında da yoksulluk oranları çok yüksek çıkmıştır. Bütün çalışma gruplarında Türkiye ortalamasının üstünde bir yoksulluk oranı gözlemlenmektedir. Sonuç olarak, Türkiye'nin çalışan yoksulları sigortalılık bakımından ele alındığında; yeşil kartlı çalışanlar ile sigortası bulunmayanların çok daha fazla yoksul oldukları, diğer sigortalılık gruplarında ise işteki duruma göre değişiklik arz ettiği söylenebilir.

3.1.8. Yaş Gruplarına Göre Çalışan Yoksullar

Bu alanda yapılmış çalışmaların sayısının sınırlı olması sebebiyle, yaş ile yoksulluk arasında bağ kurmak oldukça zordur. Yaş itibariyle değerlendirildiğinde genellikle çocuk ve genç yaşlarda çalışanların yoksul olması beklenen bir durumdur. Çünkü gerek yaptıkları işlerin niteliği, gerekse tecrübesiz ve örgütsüz oluşları düşünüldüğünde genç ve çocuk yaşta çalışanların yoksul olacağı bir gerçektir. Çünkü işverenlere karşı güçsüz ve savunmasızdırlar. Yine aynı şekilde gençlik bir yandan güvencesizlik, bir yandan da geleceksizlik baskısı altındadır. Güvencesizlik çok boyutlu olmaktadır. İstihdam güvencesizliği, gelir güvencesizliği ve sosyal güvencesizlik. Genç ve çocuk işçiler çalışma hayatına girdikleri andan itibaren bu güvencesizliklerin bütünü ile karşılaşmaktalar. Genellikle işlere yeni girmeleri sebebiyle düşük ücretle ve kayıt dışı çalışmaktadırlar. Ayrıca daha genç yaşta çalışma hayatına girdikleri düşünüldüğünde yoksul ailelerden geldikleri ve bu sebeple çalıştıkları da başka bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Bu sebeple yoksulluk içinde büyüyen çocukların yetişkinliklerinde de yoksul olma riskleri çok yüksektir.

Tablo 3.13.'te belirli yaş aralıklarında çalışanların yoksulluk oranları verilmiştir. İlk karşılaştığımız sonuç, yukarıda da bahsettiğimiz üzere genç ve çocuk yaşlarda çalışanların, yoksulluk oranları çok daha yüksektir. Çalışanlar genç ve çocuk yaşlarda çalışmaya başladıklarında savunmasız ve çoğunlukla güvencesiz çalıştıkları için yoksuldurlar. Ücretli veya yevmiyeli çalışanların 15-24 yaş aralığındaki yoksulluk oranı % 80'dir. Bu yaş aralığında ücretsiz aile işçilerinde yoksulluk oranı % 88 iken, kendi hesabına çalışanlarda bu oran % 79'dur.

İkinci yaş aralığında yoksulluk oranlarının düştüğüne tanık olmaktayız. 25-34 yaş aralığı, genellikle çalışma hayatına girilen bir yaş aralığıdır. Bu yaş aralığı, kişilerin eğitimini tamamladıkları, evlendikleri, aile kurdukları ve çoğunlukla da işe girdikleri bir yaş aralığıdır. Bu sebeple yoksulluk oranı 15-24 yaş aralığına oranla daha düşüktür.

Tablo 3.13. Yaş Gruplarına Göre Çalışan Yoksullar - (2012)

Yaş Grupları	Yoksul Değil/Yoksul	Ücretli veya Yevmiyeli	Kendi Hesabına Çalışanlar	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam
15-24	Yoksul Değil (%)	637.050 % 20	34.387 % 21	86.971 % 12	758.408
	Yoksul (%)	2.553.609 % 80	129.302 % 79	651.416 % 88	3.334.327
25-34	Yoksul Değil (%)	2.192.199 % 35	136.991 % 16	95.515 % 13	2.424.705
	Yoksul (%)	3.976.852 % 65	742.820 % 84	618.268 % 87	5.337.940
35-44	Yoksul Değil (%)	1.519.782 % 31	167.960 % 13	61.784 % 9,5	1.749.526
	Yoksul (%)	3.350.937 % 69	1.147.533 % 87	590.002 % 90,5	5.088.472
45-54	Yoksul Değil (%)	876.010 % 51	281.597 % 20	103.640 % 15	1.261.247
	Yoksul (%)	839.943 % 49	1.089.526 % 80	564.346 % 85	2.493.815
55-64	Yoksul Değil (%)	222.503 % 35	170.569 % 17	65.659 % 14	458.731
	Yoksul (%)	404.697 % 65	827.798 % 83	402.156 % 86	1.634.633
65 ve üstü	Yoksul Değil (%)	20.973 % 18	82.957 % 13,3	21.004 % 9,1	149.681
	Yoksul (%)	95.680 % 82	540.850 % 86,7	209.720 % 90,9	852.128

Kaynak: Bkz. Sayfa 80, Tablo 3.1.

Ayrıca mevcut aile yapılarını da ele aldığımızda genellikle kadın ve erkeğin çalıştığı çocuk sayısının az olduğu veya hiç olmadığı bir yaş aralığı olması sebebiyle de yoksulluk oranı düşük çıkmıştır.

35-44 yaş aralığında yoksulluk oranının yükselmeye başladığını görmekteyiz. Bir önceki yaş aralığına göre çok yüksek olmasa da, Türkiye ortalamasının üstünde bir yoksulluk oranı çıkmıştır. Ücretli veya yevmiyeli çalışanlarda yoksulluk oranı % 69 iken, ücretsiz aile işçilerinde % 90,5 kendi hesabına çalışanlara arasında ise % 87'dir. Bu durum mevcut aile yapısına bağlı olarak değişmektedir. Bu yaş aralığında hane halkı sayısının arttığı, buna bağlı olarak bağımlı sayısının da arttığı bir aralıktır. Bu sebeple hane halkı gelirin yetersiz kalmasına bağlı olarak yoksulluk oranı

artmaktadır. Ücretli veya yevmiyeli çalışanlar arasında en düşük yoksulluk oranına 45-54 yaş aralığında çalışanlarda rastlanmaktadır. Çalışanların elde etmiş oldukları gelirlerin artmasına bağlı olarak yoksulluk oranlarında bir düşüş söz konusudur. Hane halklarında bağımlı sayısının azalması, ailedeki çocukların çalışma hayatına girmesi, gelir elde etmeye başlaması da yoksulluk oranını düşüren diğer etkindir. Ücretli veya yevmiyeli çalışanlarda % 49, kendi hesabına çalışanlarda % 80 ve son olarak ücretsiz aile işçilerinde ise % 85'tir.

55-64 yaş aralığında yoksulluk oranı yeniden artmaya başlamıştır. Ancak hala Türkiye ücretli veya yevmiyeli çalışanların yoksulluk ortalamasının altındadır. Ücretli veya yevmiyeli çalışanlarda % 65, kendi hesabına çalışanlarda % 83, ücretsiz aile işçilerinde ise % 86'dır. Son olarak 65 yaş ve üstündeki yoksulluk oranlarına da bakılacak olursa, ücretli veya yevmiyeli çalışanlarda yoksulluk oranı % 82 ile bu kategoride yer alan çalışanlar arasındaki en yüksek yoksulluk oranına sahip olduğu görülmektedir. Yine bu yaş aralığında ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlarda da yoksulluk oranı(%90) çok yüksektir. Kendi hesabına çalışanlarda ise % 86,7'dir. Bu yaş aralığındaki yoksulluk oranlarının yüksek çıkmasının önemli bir sebebinin düşük emeklilik aylığı olduğu söylenebilir. Çalışanlar emekli olduklarında çok düşük emekli aylıkları aldıkları için emeklilik sonrası da çalışma hayatı içinde kalmaktadırlar. Ayrıca güçlü sosyal koruma mekanizmalarının olmayışı bu yaşlarda kişileri çalışmaya zorlamaktadır. Genel olarak yaş aralığı bakımından Türkiye'nin çalışan yoksulları, aile yapısına göre değişiklik arz etmektedir. Orta yaş aralıklarında yoksulluk oranları daha düşük iken, 15-24 yaş aralığı ile 65 yaş ve üstü çalışanların daha yoksul oldukları söylenebilir.

3.1.9. Eğitim Durumuna Göre Çalışan Yoksullar

Bu bölümde yoksulluk ile eğitim arasındaki ilişki ele alınmıştır. Ortalama her birey eğitim alarak çok daha iyi yaşam koşullarına sahip olmak ister. Esasında eğitimin temel amaçlarından birisi de budur; yani iyi bir eğitim alarak, nitelikli bir iş sahibi olmak, daha iyi bir gelir elde etmek ve yoksul olmamak. Genel kanı eğitim seviyesi arttıkça yoksulluğun azalacağı yönündedir. Burada karşımıza

kültürelci/bireyci yoksulluk yaklaşımının genel tezleri çerçevesinde bir sonuç çıkmış olabilir. Ancak bu yanıltıcı olabilir çünkü eğitimin ne türden bir iş imkânı sağladığı, yoksulluk sınırının ne kadar üzerinde bir gelir sunduğu, çalışan yoksulların haneleri ile birlikte değerlendirilmesi gerektiği, ailede diğer bireylerin çalışıp çalışmadıkları, hane halkı sayısı ve benzeri diğer faktörler dikkate alınmalıdır. Bu tablolara bakarak bir değerlendirme yaptığımız takdirde eğitim seviyesi ile yoksulluk arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Eğitim seviyesi arttıkça yoksulluk azalmakta, eğitim seviyesi azaldıkça yoksulluk artmaktadır.

En yüksek yoksulluk oranı okur-yazar olmayan çalışanlarda görülmektedir. Bütün istihdam gruplarında % 95 ve üzerinde bir yoksulluk oranı gözlemlenmektedir. İlkokul eğitimi seviyesine sahip olan çalışanlarda yoksulluk oranı okur-yazar olmayan gruplara göre daha düşük olsa da Türkiye çalışanlarının yoksulluk ortalamasının epeyce üzerinde görünmektedir. Türkiye ücretli veya yevmiyeli çalışanlarında görülen % 68, 7'lik yoksulluk oranına kıyasla oldukça yüksek bir yoksulluk oranı gözlemlenmektedir. İlk ve ortaokul eğitimi düzeyinde olan çalışanlarda yoksulluk oranları birbirine yakın bir oranda çıkmıştır. Lise düzeyinde eğitim seviyesine sahip çalışanlarda yoksulluk oranları biraz daha düşük çıkmış, ancak yine de Türkiye ortalamasının üzerinde seyir etmiştir. Yoksulluk lise üstü eğitim seviyesinde çalışanlarda giderek azalan bir seviyede gerçekleşmiştir. Özellikle lisans ve yüksek lisans eğitime sahip çalışanlarda yoksulluk çok daha düşük oranlardadır.

Tablo 3.14.'e göre, çalışanların eğitim seviyeleri arttıkça yoksulluk oranları düşmektedir. Ancak dikkat edilmesi gereken nokta oransal olarak evet eğitim ile paralel bir şekilde azalan yoksulluk oranı vardır. Ancak çalışanların önemli bir bölümünün eğitim seviyesi çok düşük. Sayısal olarak çalışanların neredeyse yarısı ilk ve ortaokul mezunudur. Çalışanların yine önemli bir kısmı okur-yazar olmayanlardan oluşmaktadır. Oransal olarak yoksulluk oranının en az olduğu eğitim grubu yüksek lisans ve doktora kategorisinde yer alanlardır. Fakat sayı olarak çalışanların çok az kısmını temsil etmektedirler. Okur-yazar olmayanların sayısı ile yüksek lisans-doktora mezunu olanların sayısı neredeyse eşittir. Ama yoksulluk oranları çok farklıdır.

Tablo 3.14. Eğitim Durumuna Göre Çalışan Yoksullar - (2012)

Eğitim Durumu	Yoksul Değil/Yoksul	Ücretli veya Yevmiyeli	Kendi Hesabına Çalışan	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam
Okur-Yazar Değil	Yoksul Değil (%)	16.253 % 4,7	11.682 % 2,9	34.645 % 5	64.580
	Yoksul (%)	329.064 % 95,3	390.857 % 97,1	654.459 % 95	1.374.038
İlkokul	Yoksul Değil (%)	545.038 % 11,4	410.369 % 13,9	183.842 %12,5	1.139.249
	Yoksul (%)	4.217.162 % 88,6	2.551.508 % 86,1	1.281.683 % 87,5	8.050.353
Ortaokul	Yoksul Değil (%)	228.156 % 16,5	65.405 % 11,6	13.641 % 12,5	306.202
	Yoksul (%)	1.155.770 % 83,5	500.512 % 88,4	95.150 %87,5	1.751.432
Lise	Yoksul Değil (%)	627.484 % 27,8	119.937 % 29,1	43.415 % 27,5	790.836
	Yoksul (%)	1.629.218 % 72,2	291.568 % 70,9	114.698 %72,5	2.035.484
2-3 Yıllık Yüksekokul veya Fakülte	Yoksul Değil (%)	683.741 % 52	22.361 % 31,2	20.424 % 34,5	726.526
	Yoksul (%)	631.924 %48	49.338 % 68,8	38.844 % 65,5	720.106
Lisans	Yoksul Değil (%)	2.066.802 % 80,6	94.568 % 63,6	26.987 % 47,2	2.188.357
	Yoksul (%)	498.588 % 19,4	54.223 % 36,4	30.155 %52,8	582.966
Yüksek Lisans-Doktora	Yoksul Değil (%)	383.766 % 92,9	7.195 % 71	3.662 % 100	394.623
	Yoksul (%)	29.214 % 7,1	2.936 % 29		

Kaynak: Bkz. Sayfa 80, Tablo 3.1.

En yüksek yoksulluk oranına % 95 ile okur-yazar olmayanlar sahipken; en az yoksulluk oranına % 7'lik bir oran ile yüksek lisans ve doktora mezunları sahiptir. Aslında Türkiye'nin çalışan yoksullarının önemli bir bölümü eğitimsiz veyahut az eğitilmiş çalışanlardan oluşmaktadır denilebilir. Özellikle ilköğretim ve ortaokul mezunu kategorisinde yer alan çalışanların yoksulluk oranı çok yüksek ve aynı zamanda

sayısal olarak çalışan yoksulların neredeyse yarısı yine bu grupta yer alan çalışanlardan oluşmaktadır.

Eğitim ile çalışma/yoksulluk arasındaki ilişki esasında çokça tartışılan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca daha en başından neden kimileri daha fazla eğitim alabiliyorken, diğer başkaları neden daha az eğitim alıyor sorusunu sormak gerekmektedir. Çünkü tabloya bakıldığında çalışanların çok az bir kısmı yükseköğretim mezunudur. Bu durum çalışanlar arasında küçük ve mutlu bir azınlığın oluşmasına neden olmaktadır. Ancak yoksulluk sorununun hala dünyanın önemli bir sorunu olduğu gerçeği ve Türkiye’de işsizlik oranlarının en yüksek olduğu genç ve eğitilmiş grupları düşündüğümüzde bu çokta gerçekçi bir durum gibi gözükmemektedir. Örneğin 2015 işgücü istatistikleri⁶² sonucuna göre yükseköğretim mezunlarında işsizlik oranı % 11 olarak gerçekleşmiş iken okuma-yazma bilmeyenlerde bu oran % 5,3 gibi çok düşük bir oranda kalmıştır. Ayrıca bu istatistiklerden çıkan çarpıcı bir başka sonuç ise; iş ve yönetim alanında yükseköğretim veya fakülte mezunu olanlarda işsizlik oranı çok daha yüksek çıkmaktadır. Eğitim ile yoksulluk ilişkisini başka bir açıdan ele almak gerekir. Türkiye’de eğitim sistemini iki yönden değerlendirelim. Kaliteli ve iyi eğitim ile daha düşük nitelikte ve kalitede eğitim. Türkiye eğitim sisteminin mevcut hali ile üniversite veya meslek yükseköğretilerinde okumak kolaydır. Yani hem üniversiteye girmek, hem de okumak kolay ve çoğunlukla ucuzdur. Ancak daha iyi ve daha kaliteli okullarda eğitim almak biraz daha zordur. Buna rağmen mevcut yapı herkesin okumasına imkân sunacak bir seviyededir diyebiliriz. Bu durumun iki önemli sonucu bulunmaktadır. Kaliteli eğitim alanların çok daha iyi işler bulup çok daha iyi gelir elde edecekleri bir gerçektir. Ancak daha düşük nitelikte eğitim alanların çok daha düşük nitelikte işlerde çalışıp, daha düşük gelir elde edeceği de bir gerçektir. Mevcut tablo bize eğitimin kalitesi açısından bir sonuç doğurmaktadır. Örneğin daha düşük nitelikte eğitimin alındığı işlerde çalışanların çoğunlukla eğitim aşamalarından sonra işsiz kaldıkları, ailelerine yük oldukları ve bu sebeple de yoksul oldukları bilinen bir gerçektir. Oysa daha nitelikli eğitim alanların yüksek ve üst düzey işlerde çalışarak çok daha yüksek gelir elde ettikleri bilinmektedir. Bu sebeple eğitim ile yoksulluk arasındaki ilişki basit bir ilişkiden ziyade daha karmaşık bir ilişkidir. Bu sonuç

⁶²<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21569>

yoksulluk ile eğitim arasındaki ilişki de esas noktanın sadece eğitim olmadığını, sorunun çok daha farklı olduğunu göstermektedir. Genel olarak eğitim açısından Türkiye’de çalışan yoksullara baktığımızda eğitim seviyesi düşük olanların yoksulluk oranları daha yüksek iken, eğitim seviyesinin yükselmesine bağlı olarak yoksulluk oranları da düşmektedir. Yani Türkiye’nin çalışan yoksullarının önemli bir bölümü eğitimsiz veya yarı eğitilmiş çalışanlardan oluşmaktadır. Ancak yeniden belirtmek gerekir ki bu durum doğrudan eğitim ile açıklanabilir mi? Yapılan işlerin, kullanılan teknolojinin, kapitalist piyasanın işverenlerin düşük ücretli çalıştırma ve işgücü maliyetlerini düşürme politikaları bu durumda etkili midir?

3.1.10. Meslek Gruplarına Göre Çalışan Yoksullar

Bir önceki tabloda yoksulluk ile eğitim arasındaki ilişki incelenirken elde edilen sonuca göre, kaliteli eğitim almış yüksek öğretim mezunu çalışanlar arasında yoksulluk oranının daha düşük olduğu ifade edilmişti. Bu bağlamda, değerlendirdiğimizde eğitimin sunmuş olduğu nitelik ile bireylerin yapmış oldukları işler arasında doğrudan bir bağ kurulabilir. Yüksek ve iyi eğitim almış bireylerin daha iyi ve yüksek ücretli işlerde çalışması doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Yani eğitimin seviyesi ve kalitesi arttıkça yapılan işin getirisi de artmakta bunun sonucu olarak da kişiler çok daha yüksek maaş/ücret/gelir elde etmektedirler. Aşağıdaki tabloda söylediklerimize benzer sonuçlar elde ettik. Yönetmel ve profesyonel mesleklerle uğraşan bireylerin yoksulluk oranları çok düşük iken, daha düşük seviyede ve nitelikte işlerle uğraşanların yoksulluk oranları çok daha yüksek çıkmaktadır. Ele alınan meslek gruplarından üçü Türkiye çalışanlarının yoksulluk ortalamasının üzerinde bir yoksulluk oranına sahipken, geri kalan diğer üç meslek grubunda ise yoksulluk oranı Türkiye ortalamasının altında çıkmıştır. Kanun yapıcılar (milletvekilleri) ve üst düzey yöneticiler grubunda yer alan ücretli veya yevmiyeli olarak çalışanlarına yoksulluk oranı çok düşük seviyelerdedir. Bunu sağlayan en önemli faktör ücretlerin yüksek olmasıdır. Ayrıca bu grupta yer alan çalışanlarda hane halkı sayısının da az olması beklenen bir durumdur. Yine bu grupta hane halkında bağımlı sayısı az ve hanede yaşayan diğer bireylerin çoğunlukla eğitilmiş oldukları bilinen bir gerçektir. Bu sebeple de hem haneye giren gelir seviyesi

yüksek, hem de birden fazla gelirin girme ihtimali yüksek olacağından yoksulluk oranının da düşük çıkması beklenen bir sonuçtur.

Tablo 3.15. Meslek Gruplarına Göre Çalışan Yoksullar - (2012)

Meslek	Yoksul Değil/Yoksul	Ücretli veya Yevmiyeli	Kendi Hesabına Çalışan	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam
Kanun Yapıcılar, Üst Düzey Yöneticiler	Yoksul Değil (%)	517.549 % 74,2	94.776 % 27,2	1.178 % 100	613.503
	Yoksul (%)	180.102 % 25,8	254.243 % 72,8		434.345
Profesyonel Meslek Mensupları	Yoksul Değil (%)	1.675.781 % 79,9	54.449 % 69,1	1.831 % 100	1.732.061
	Yoksul (%)	422.800 % 20,1	24.368 % 30,9		447.168
Büro ve Müşteri Hizmetlerinde Çalışanlar	Yoksul Değil (%)	684.423 % 46,9	2.039 % 51,6	13.857 % 57,6	700.319
	Yoksul (%)	775.670 % 53,1	1.911 % 48,4	10.205 % 42,4	787.786
Hizmet ve Satış Elemanları	Yoksul Değil (%)	834.578 % 23,8	153.718 % 22	76.978 % 24,9	1.065.274
	Yoksul (%)	2.679.200 % 76,2	545.974 % 78	232.686 % 75,1	3.457.860
Sanatkârlar ve İlgili İşlerde Çalışanlar	Yoksul Değil (%)	359.456 % 12,6	103.758 % 14,3	32.115 % 34,2	495.329
	Yoksul (%)	2.493.332 % 87,4	621.209 % 85,7	61.787 % 65,8	3.176.328
Nitelik Gerektirmeyen İşlerde Çalışanlar	Yoksul Değil (%)	257.856 % 8,6	19.208 % 11,4	34.339 % 8,8	311.403
	Yoksul (%)	2.729.745 % 91,4	149.184 % 88,6	354.572 % 91,2	3.233.501

Kaynak: Bkz. Sayfa 80, Tablo 3.1.

İkinci meslek grubu ise profesyonel meslek gruplarıdır. Bu grupta çalışanlar içerisinde de yoksulluk oranı eğitim ve niteliğe bağlı olarak düşük seviyededir. Bu grupta çalışanların yoksulluk oranı ücretli veya yevmiyeliler arasında % 20, kendi hesabına çalışanlar arasında % 30 iken, ücretsiz aile işçilerinin tamamında ise yoksulluğa rastlanılmamıştır. Mesleklerin niteliği açısından aşağıya doğru indikçe yoksulluk oranlarında bir artış görülmektedir.

Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışanların yoksulluk oranları diğer iki mesleğe oranla biraz daha yüksektir. Ücretli veya yevmiyeli çalışanlar arasında yoksulluk

oranı % 53 seviyesine yükselirken, kendi hesabına çalışanlar ile ücretsiz aile işçilerinde bu oran % 40'lardadır. Hizmet ve satış elemanları meslekleri içerisinde ücretli veya yevmiyeli çalışanlar arasında yoksulluk oranı ciddi bir biçimde yükselerek % 76'lara çıkmıştır. Yukarıdan aşağı geldiğimizde kilit nokta hizmet ve satış elemanlarıdır diyebiliriz. 3,5 milyon hizmet ve satış elemanının % 76'sı yani 2 milyon 600 bini yoksul. Bu oran kendi hesabına çalışanlarda % 78, ücretsiz aile işçilerinde ise % 75'tir. Yoksulluk oranlarının bu kadar yüksek çıkmasının temel sebebi bu mesleği yapanların önemli bir bölümünün asgari ücret almalarıdır. Mağazada satış danışmanları, market kasiyerleri, reyon düzenleyiciler bu grupta yer alan başlıca çalışanlardır. Uzun mesailer, sendikası, örgütsüz ve güvencesiz bir çalışma hayatı, çalışanlarının önemli bir bölümünün genç ve yarı eğitilmiş olması, kısmi süreli çalışmanın varlığı, özel sektörde yaygın olması bu meslekte çalışanların yoksul olma sebepleri arasında gösterilebilir.

Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar grubunda ücretli veya yevmiyeliler arasında yoksulluk oranı yine çok yüksektir. Çalışanların çok küçük bir grubunun yoksul olmadığı bu meslekte işler daha çok küçük dükkânlarda çok az sayıda işçi ile sürdürülmektedir. Örneğin, berberler, onların yanında çalışan çıraklar, ayakkabı tamircileri, halı ve kilim dokumacıları ile buralarda çalışanlar gibi. Son olarak hiçbir nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanların yoksulluk oranlarını incelendiğinde bu grupta çalışanların nitelik ve beceri bakımından daha düşük bir profilde olmaları onların yoksulluk oranlarını yükseltecektir. Temel eğitim ve beceriden yoksun olan bu gruplarda yoksulluk oranı sırasıyla ücretli veya yevmiyeli çalışanlar arasında % 91,4, kendi hesabına çalışanlarda % 88,6, ücretsiz aile işçisi olarak çalışanlarda ise % 91,2'dir. Bu mesleği yapan çalışanlarda yoksulluk oranı Türkiye çalışanlarının yoksulluk ortalamasının üzerindedir. Kısaca, Türkiye'de meslek açısından çalışan yoksullar daha çok nitelik ve beceri gerektirmeyen daha düşük profilli işlerde çalışanlar arasında görülmektedir. Nitelik gerektirmeyen işler ile hizmet ve satış elemanları, Türkiye'nin çalışan yoksul oranının en yüksek olduğu meslekler olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca diğer bütün alanlarda görüldüğü üzere meslekler açısından da ücretli veya yevmiyeli çalışanlar arasında yoksulluk oranları hep yüksek çıkmıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Türkiye çalışanları ağırlıklı olarak ücretli veya yevmiyelilerden oluşmaktadır. Aileleri ile birlikte değerlendirildiğinde Türkiye toplumunun neredeyse % 70'i ücretliler veya yevmiyelilerden oluşmaktadır. Yani Türkiye büyük bir ücretliler toplumuna dönüşmüş durumdadır. Ücretsiz aile işçisi ve kendi hesabına çalışan gruplarda bir azalma söz konusudur. Bu duruma 1980 sonrası dönemde Türkiye'nin içine girmiş olduğu sosyoekonomik dönüşümün neden olduğunu belirtmek gerekir. Önceki bölümlerde irdelediğimiz bu dönüşüm istihdamın yapısında ciddi değişikliklere neden olurken, başka sonuçların ortaya çıkmasını da beraberinde getirmiştir. Bu sonuçların başında, başta ücretli veya yevmiyeliler olmak üzere bütün çalışanların yoksullaşması gelmektedir. Elde edilen bulgular bu durumu doğrulamaktadır. Türkiye ücretli veya yevmiyelilerinin yoksulluk oranı % 68,7'dir. Diğer kategorilerde yaygın kanaate uygun sonuçlar elde edilmiş olsa da, Türkiye ücretli veya yevmiyelilerin yoksulluk oranı, düşünülenin aksine çok yüksektir. Çalışmamızın en özgün yanlarından birinin, bu saptama olduğunu belirtmek gerekir. Türkiye'de 1980 sonrası dönemde yaşanan ve tezde ayrı ayrı başlıklar halinde ele alınmış olan ekonomik, siyasal ve toplumsal gelişmeler ekseninde değerlendirildiğinde, çalışmamızın bu temel bulgusunun hiç de "sürpriz" olmadığı söylenebilir. Daha açık bir ifadeyle, Türkiye'de diğer çalışan kesimlerin yanı sıra ücretli veya yevmiyeli çalışanları da dramatik boyutlarda yoksullaştıran etkenler, ne deprem, kuraklık, sel vb. "mücbir" sebeplerden, ne de küresel kriz gibi "dışsal" gelişmelerden kaynaklanmaktadır: söz konusu yoksulluk, aşağıda ana hatlarıyla özetlendiği üzere, hükümetlerin gayet bilinçli siyasal tercihlerinden, ısrarla ve fütursuzca hayata geçirilen neo-liberal ekonomi politikalarından, sendikal hakların uluslararası normlarıyla bağdaşmayan hukuksal düzenlemelerden kaynaklanmaktadır.

Türkiye işgücü piyasasının en önemli sorunu kayıt dışı çalışmadır. Ücretli veya yevmiyelilerin kayıt dışı istihdam oranı kısmen azalmış olsa da ücretsiz aile işçileri ile kendi hesabına çalışanlar arasında hâlâ yaygın bir şekilde kayıt dışı çalışma söz konusudur.

İşgücü piyasası toplumsal cinsiyet açısından ciddi bir eşitsizlik üretmektedir. Kadın çalışanların çoğunluğunun kayıt dışı istihdam edildiği, düşük nitelik gerektiren, “esnek” ve güvencesiz işlerde, düşük ücretlerle çalıştırıldığı görülmektedir.

1980’lerden sonra izlenen neo-liberal politikalar sonucunda yeni istihdam biçimleri ortaya çıkmaya başlamış ve güvencesizlik çalışma yaşamının temel belirleyicisi olmuştur. Güvencesizlik; işgücü piyasasında dağınık, parçalanmış ve çok farklı istihdam biçimlerinin yaygınlaşması ile paralel bir seyir izlemiştir. İşsizliğin de giderek arttığı bu süreç, hâlihazırda bir işte çalışanları, “beterin beteri” diyebileceğimiz türden “alternatif” işlere ya da işsiz kalmaya mahkûm etmektedir. İşverenler tarafından bir tehdit aracı olarak kullanılan bu koşullar, aynı zamanda ücretlerin de düşürülmesine ve çalışanların daha da yoksullaşmasına zemin hazırlamaktadır.

Kırda yaşanan yapısal dönüşüm ile Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde yaşanan şiddet ortamı şehirlerin merkez ve çeperlerine yoğun bir göçe sebep olmakta, bu göç kentte işgücü arzının çok büyük boyutlarda artmasına yol açmakta olup, çalışanlar üzerinde ciddi bir baskı oluşturmaktadır. Bu baskı en çok ücretler üzerinde hissedilmektedir. Düşük ücretlerle çalışmaya zorlanan çalışanlar, yoksullaşmaktadırlar.

Sosyal politikaların içeriğinin daraltılması ve/veya adım adım tasfiye edilmesi birçok toplumsal kesimi etkilemekle birlikte özellikle çalışanları etkilemiştir. Sosyal korumanın azalması çalışanlar için büyük riskler getirmekte, bu risklerin en büyüğünü ise yoksulluk oluşturmaktadır.

Çalışanların kazanılmış hakları ve en başta da iş güvenceleri büyük tehdit altındadır. Bu tehdit sadece özel sektör emekçilerini değil kamu emekçilerini de ciddi bir biçimde etkilemektedir. Kamuda taşeron çalışma yaygınlaşmakta ve son çıkan yeni yasalar ile neredeyse yaygın çalıştırma biçimi olarak kabul edilmektedir. Kamuda taşeron çalışanların sayısı 750 bini geçmiş bulunmaktadır. Taşeron çalışma, güvenceli çalışma biçimlerinin üzerinde çok ciddi bir baskı oluşturarak, çalışanların sendikalaşması başta olmak üzere kazanılmış birçok hakkın gasp edilmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır.

Bu duruma ilaveten, son 20 yılda emekçi sınıfları muhafazakârlaştırmak yönünde sistematik bir çabanın sarf edildiği ve buna bağlı olarak hak arama bilincinin yerini itaate bıraktığı görülmektedir. Muhafazakârlaşmanın önemli bir sonucu olarak grevsiz, sendikasız, örgütsüz ve toplu iş sözleşmesiz bir çalışma hayatı karşımıza çıkmaktadır. Yine benzer bir biçimde muhafazakâr, gerici ve işbirlikçi sendikacılık yaygınlaşmakta ve güçlenmektedir.

İstihdamın yapısında meydana gelen değişikliklere bağlı olarak, insan onuruna uygun işlerin giderek azalması, çalışanlar için önemli tehditler barındırmaktadır. Bu tehditlerin başında esnek, güvencesiz, kuralsız, taşeron çalışma biçimleri gelmektedir. Bu çalışma biçimleri ile paralel bir şekilde her yıl binlerce iş kazası yaşanmakta ve bu kazalar sonucu binlerce işçi hayatını kaybetmektedir. Türkiye’de sadece 2015 yılında 1730 işçi iş cinayetleri sonucu yaşamını yitirmiştir. Türkiye ekonomisi özellikle son 10 yılda kelimenin gerçek anlamında “can alıcı” bir şekilde büyürken, on binlerce emekçi bu “başarının” kurbanları olarak yaşamlarını yitirmiştir.

Bütün bu gelişmelerin, farklı bir yoksulluk türü olarak ‘çalışan yoksullar’ kitlesini karşımıza çıkarmış olması hiç de şaşırtıcı değildir. Çalışan yoksulluğu, yoksulları istihdamın dışında kalan bireylerle sınırlandıran alışlagelmiş tanımların ve yaklaşımların günümüz koşullarında yetersizliğini ortaya çıkarmakta; daha açık bir ifadeyle “yoksulluktan kurtulmak için çalışmak gerekir” yaygın kabulünün geçersiz olduğunu göstermektedir.

Son söz olarak, bu çalışmayı bitirmek üzereyken TBMM’den geçen özel istihdam büroları ve kiralık işçilik düzenlemesi de yukarıda tartıştığımız koşullar kapsamında ele alınmalıdır. Kayıt dışı çalışmanın hayli yüksek, sendikalaşma oranlarının çok düşük, kuralsız ve güvencesiz çalışmanın adeta bir norm olduğu Türkiye gibi bir ülkede, kiralık işçilik ve özel istihdam bürolarının, çalışma hayatını daha da tahrip edeceği ve çalışanları savunmasız ve geleceksiz bırakacağı aşikârdır. Ne yazık ki, Türkiye emek cephesinden tüm bu saldırılara karşı yeterli ve güçlü bir tepki verilememiştir. Bu sebeple, bu düzenlemelerin sonucu olarak çalışanları çok daha zor günlerin beklediğini belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA

- AÇIKALIN, N. (2007). Enformel Sektör ve Yoksulluk: Kentsel İşgücü Pazarı Üzerine Etkileri İstanbul ve Gaziantep Örnekleri, *Sosyo-Ekonomi Dergisi* (2), 43-62.
- AÇIKGÖZ, R-YUSUFOĞLU, Ö. (2012). Türkiye'de Yoksulluk Olgusu ve Toplumsal Yansımaları, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 76-117.
- AKDEMİR, S. (2000). Küreselleşme Sürecinde İstikrar ve Yapısal Uyum Programları. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- AKPINAR, T. (2010). Türkiye' ye Yönelik Kaçak İşgücü Göçü. *Ankara Üniversitesi SBF. Dergisi*, 65.
- AKSAN, G. (2012). Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27),9.
- AKTAN, C. C.- VURAL, İ. Y. (2002). Makroekonomik Politikalar, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk. *Hak-İş Konfederasyonu Yayınları*.
- ALTAN, Ö. Z. (2004). *Sosyal Politika*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- ARPACIOĞLU, Ö.-YILDIRIM, M. (2011). Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi. *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 60-76.
- BAHÇE, S.- KÖSE, A. H. (2009). Yoksulluk Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek, *Praksis Dergisi*,(19), 385-419.
- BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER. (2011). *Ücretli Emek ve Sermaye Derinleşen Küresel Kriz ve Türkiye'ye Yansımaları*. İstanbul: Yordam Kitap.
- BAĞIMSIZ SOSYAL BİLİMCİLER. (2015). *AKP'li Yıllarda Emegın Durumu*. İstanbul: Yordam Kitap.
- BAŞKAYA, F. (2004). Kapitalizm ve Yoksulluk. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 19(1), 10-12.

- BAYHAN, V. (1997). Türkiyede İç Göçler ve Anomik Kentleşme. *Toplum ve Göç Dergisi*, 178-194.
- BENACH, J.-MUNTANER, C. (2007). www.jech.bmj.com. 05 04, 2014 tarihinde,<http://jech.bmj.com/content/61/4/276.extract>:
<http://jech.bmj.com/content/61/4/276.extract> adresinden alındı.
- BİLDİRİCİ, Z. (2011). Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele ve Türkiyenin Uyum Sürecindeki Yeni Uygulamaları. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- BORATAV, K. (2005). *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- BORATAV, K. (2006). *Türkiye İktisat Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- BUĞRA, A. (2005). *Yoksulluk ve Sosyal Haklar*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu/ Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği İçin Hazırlanan Danışman Raporu.
- BUĞRA, A. (2010). *Sınıftan Sınıfa Fabrika Dışında Çalışma Manzaraları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BUĞRA, A. (2011). Bir Politika Sorunu Olarak Yoksulluk Cumhuriyet Halk Partisi. *Görüş Dergisi*, 54-58.
- BUĞRA, A. (2011). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BUĞRA, A.-KEYDER, Ç. (2007). *Bir Temel Hak Olarak Vatandaşlık Gelirine Doğru*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- CASAS, R. P.-LATA, M. (2004). *Working Poor in The European Union, European Foundation for the improvement of Living and Working Conditions*. Dublin.
- CHEN, M.,-VANEK, J.,- LUND, F.,- HEİNTZ, J., -JHABVALA, R. ve BONNER, C. (2005). "Progress of the World's Women 2005: Women, Work and Poverty". UNIFEM (United Nations Development Fund For Women).

- CHOSSODOVSKY, M. (1999). *Yoksulluğun Küreselleşmesi*. İstanbul: Çivi Yazıları Yayınları.
- CORDONNIER, L. (2014). *Garibanlara Merhamet Yok*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÇEKEN, H.-ÖKTEN, Ş.-ATEŞOĞLU, L. (2008). Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Küreselleşme ve Yoksulluk. *Cumhuriyet Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 9(2),79-95.
- ÇELİK, A. (2007). Eğreti Emek-Parçalanmış Sınıf. *Birikim Dergisi*(217), 1-12.
- ÇELİK, A.(2015). AKP Döneminde Sendikal Haklar: Sendikasız-Grevsiz Kaynaşmış Bir kitleyiz.M. Koray ,-A.Çelik İçinde, Himmet, Fıtrat, Piyasa, AKP Döneminde Sosyal Politika(s. 157-195). İstanbul: İletişim Yayınları.
- DEDEOĞLU, S. (2000). Toplumsal Cinsiyet Rollerini Açısından Türkiye'de Aile ve Kadın Emegi. *Toplum ve Bilim*(86), 139-170.
- DEDEOĞLU, S. (2010). Endüstriyel Üretimde Kadın ve Göçmen Emegi: Ataerkillik ve Enformel Emek. S. Dedeoğlu,- M. Yaman Öztürk içinde, *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emegi/Türkiye Örneği* (s. 249-276). İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı..
- DEDEOĞLU, S.,-ELVEREN,A, Y.(2015). 2000'ler Türkiye'sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet, Ankara: İmge Kitabevi.
- DİNÇOFLAZ, J. (2009). *Kentteki Kadının Yoksulluğu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün Kadın Yoksulluğuyla Mücadele Politikaları*. Ankara: T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.
- EĞİTİM-SEN. (2014). *Kamu Kaynaklarının Özel Okullara Aaktarma Girişimleri ve Eğitim Yöneticilerinin Tasfiye Planı ile Eğitim Sistemi Yeni Bir Kaosun İçine Atılıyor Bildirgesi*. Ankara: Eğitim-Sen.
- ENSARİ, S., 2010, *TUİK'in Yoksulluk Analizleri Üzerine*, Maliye Finans Yazıları, Sayı:87.
- ERDOĞAN, N. (2009). *Yoksulluk Halleri*. Ankara: İletişim Yayınları.

- ERDOĞDU, S. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Sendikacılık*. Ankara: İmge Kitabevi.
- ERDOĞDU, S.,- KUTLU, D. (2014). Dünyada ve Türkiye’de Çalışan Yoksulluğu: İşgücü Piyasası ve Sosyal Koruma Politikaları Bağlamında Bir Değerlendirme. *Calisma ve Toplum Dergisi*, 41(2).
- ERDUT, T. (2005). İşgücü Piyasasında Enformelleşme ve Kadın İşgücü. *Çalışma ve Toplum Dergisi* (3), 11-49.
- ERDUT, Z. (2004). Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 11-37.
- ERDUT, Z. (2007). Enformel İstihdamın Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Etkileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*.
- GORZ, A. (2001). *Yaşadığımız Sefalet*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GOUVERNER, J. (2007). *Kapitalist Ekonominin Temelleri, Çağdaş kapitalizmin Marksist Ekonomik Tahline Giriş*. (F. BAŞKAYA, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- GÜLER, M. A. (2015). Ulusal İstihdam Stratejisi Bağlamında Türkiye’de Güvencesiz Çalışma. *Çalışma ve ToplumDergisi* (3), 155-190.
- GÜN, S. (2009). *Yoksulluktan Sefalet Bir Göç Hikayesi*. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.
- GÜN, S. (2013). Taşeronlaşma ve Taşeron Uygulamaları Bağlamında Hukukun Üstünlüğü İdeali Üzerine Bir İnceleme . *Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- GÜNDOĞAN, N. (2007). *Yoksulluğun Değişen Yüzü Çalışan Yoksullar*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Yayınları.
- GÜNDOĞAN, N. (2008). *Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele*. Ankara: Ankara Sanayi Odası, 42-56.

- GÜNDOĞAN, N (2013). İstihdam Politikalarının Bir Hedefi Olarak "İş Kalitesi" ve Uluslararası Kuruluşların Bu Konudaki Yaklaşımları, *Çimento İşveren Dergisi*, 24(1).
- GÜNDÜZ, Y. (2006). Türkiye'de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme. Afyon: *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*,15(15).
- GÜNGÖR, F.- ÖZUĞURLU, M. (1997). İngiliz Yoksul Yasaları: Paternalizm, Piyasa ya da Sosyal Devlet. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi Tartışma Metinleri*(03).
- GÜRSES, D. (2007, Haziran). Türkiyede Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 70, 37-52.
- GÜVEN, S. (2008). *Sosyal Politikanın Temelleri*. Bursa: Ezgi Yayıncılık.
- GÜZEL, A. (2010). Alt İşveren Uygulamasında Güvencesiz Bir Sisteme Doğru. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 15-28.
- ILO. (2005). *Global Employment Trends*. Geneva.
- İNSEL, A. (2001). İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri. *Toplum ve Bilim*, 89, 62-73.
- İPEK, M. (2014). Kayıtdışı İstihdamda Küresel Etkiler ve Sosyal Örüntüler. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 163-185.
- İŞİĞİÇOK, E. (1998). Türkiye'de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*,(16)1.
- İŞİK, O.-ATAÇ, E. (2012). Türkiye Sosyal Politikalarını Tartışıyor. *Türkiye Sosyal Politikalarını Tartışıyor*. İstanbul: Koç Üniversitesi.
- İŞİK, O.- PINARCIOĞLU, M. (2009). *Nöbetleşe Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KAHRAMAN, F. (2011). Çalışan Yoksulların Haklar İronisi: Metalaştırılmış Çalışanlar. *Sosyal Haklar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Denizli.

- KALLEBERG ,A. L., (2000), Nonstandard Employment Relations: PartTime, Temporary and Contract Work, Annual Review of Sociology, Vol. 26, pp. 341– 365, Published by: Annual Reviews Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/223448> (Erişim Tarihi: 05.04.2014).
- KAPAR, R. (2005). Çalışan Yoksullar. *Sendikal Notlar Dergisi*, 52-75.
- KAPAR, R. (2007). Uygun İş Açığı: İnsana Yaraşmayan İşler. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 2-10
- KAPAR, R. (2010). *Türkiye'de Çalışan Yoksullar*. Ankara: Ankara Sanayi Odası Yayınları.
- KARA, U. (2008). *Sosyal Devletin Yükselişi ve Çöküşü*. Ankara: Özgür Üniversitesi Yayınları.
- KARADENİZ, O. (2012). Atipik çalışan Kadınlar ve Yaygın Sosyal Güvencesizlik. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 83-127.
- KARADENİZ, O.-ÖZTEPE, N.D. (2013). Türkiye'de Yaşlı Yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 3(38).
- KARAKAŞ, M. (2010). Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü, Yeni Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(2).
- KAYA, B. (2007). Depresyon: Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Pencereden Bakış. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 16.
- KAYNAK, M. (2005). *Kalkınma İktisadı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- KESGİN, B. (2011). Çalışma Yaşamında Değişen Yoksulluk: Çalışan Yoksulluk. *İş ve Ahlak Dergisi*, 4(7).
- KESK (Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu). (2014). *Araştırma Geliştirme Raporları*. Ankara: KESK.
- KEYDER, Ç.-BUĞRA, A. (2008). *Sosyal Politika Yazuları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- KOLSUZ, G.- ERİNÇ, Y. (2014). 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynaklarının Araştırılması. *Çalışma ve Toplum Dergisi*,40(1), 49-66.
- KORAY, M. (2007). Sosyal Politikanın Anlamını ve İşlevini Tartışmak. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (15),19-56.
- KORAY, M.-ÇELİK, A. (2015). *Himmet, Fıtrat, Piyasa AKP Döneminde Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KORAY, M.-TOPÇUOĞLU, A. (1995). *Sosyal Politika*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- KUMAR, K. (2011). *Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. Ankara: Dost Yayınevi.
- KURŞUNCU, H., (2006), Kentsel Yoksulluk: Diyarbakır Aziziye Mahallesi Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- KUŞTEPELİ, Y.-HALAÇ, U. (2004). Türkiye'de Genel Gelir Dağılımının Analizi ve İyileştirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 143-160.
- LAÇİNER, Ö. (2002). Sonsöz Yerine: Bir Süreç ve Durum Olarak Yoksullaşmayı Sorgulamak. *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kentsel Yoksulluğun Toplumsal Görünümleri*, WALD-Demokrasi Kitaplığı, İstanbul.
- LUC GREAU, J. (2007). *Kapitalizmin Geleceği*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- MAHİROĞULLARI, A. (2005). Küreselleşmenin Türk Çalışma Hayatına Etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 380-381.
- MARSHALL, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (D. KÖMÜRCÜ-O. AKINBAY, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- MARX, K.-ENGELS, F. (2011). *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*. Ankara: Sol Yayınları.
- MEMİŞ, H.-KARA, M.-TAYFUR, L. (2010). Yoksulluk, Yapısal Uyum Programları ve Sahra Altı Afrika Ülkeleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,7(14)

- METİN, B. (2013). Neoliberal Yapısal Uyum Politikalarından Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesine” Dünya Bankası’nın Yoksulluk Sorununa yaklaşımı. *Calisma ve Toplum Dergisi*, 37(2).
- MİNİBAŞ, T. (2001). Tarımın Yapısı ve Yeni Düzenlemelerin Etkileri. *İktisat Dergisi*, 3-21.
- MUNCK, R. (2007). Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti içinde: Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki. İstanbul: Yordam Kitap.
- NAKİBOĞLU, C.,(2004). Neo-Liberal Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yüksek Lisans Tezi. acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/528/831.pdf.(erişim tarihi,04.05.2015).
- NOMAAN, M. (2001). *Economic Growth, Social Policy and Decent Work, Employment Paper*. Geneva: International Labour Office.
- NUR ERKIZAN, H. (2002). Küreselleşme ve Kültür. *Doğu Batı Dergisi*, 62.
- NUSSBAUM, M. C. (2005). Women's Bodies: Volence, Security, Capabilities. *Journal Of Human Development and Capabilities*, 167-183.
- OKTİK, N. (2008). *Yoksulluk Olgusuna Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar, Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*. İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.
- ÖÇAL, T. (1990). *İktisat*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- ÖNGEN, T. (1995). İleri Teknoloji ve Çalışma İlişkilerinin Değişen Paradigması. *SBF. Dergisi*, 279-295.
- ÖZBEK, N. (2002). Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Sosyal Devlet. *Toplum ve Bilim Dergisi* , 92, 7-33.
- ÖZTÜRK, Ş. (2008). Kırsal Yoksulluk ve Neoliberal Ekonomi Politikaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 606, 1(5).
- ÖZUĞURLU, M. (2003). Sosyal Politika'nın Dönüşümü ya da Sıfatın Suretten Kopuşu. *Mülkiye Dergisi*, 59-74.

- PENA, R. C.-LATTA, M. (2001). *Working Poor in the European Union, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*. Dublin.
- PRENDERGAST, R.-STEWART, F. (1995). *Piyasa Güçleri ve Küresel Kalkınma*. (İ. KESER, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- RAHNEMA, M. (2009). *Sefaletin Yoksulluğu Kovduğu Bir Dünya*. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.
- ROSANVALLON, P. (2004). *Refah Devletinin Krizi*. Ankara: Dost Yayınevi.
- SALLAN GÜL, S.(2005). Türkiye'de Yoksulluğun Kadınsılaşması, *Amme İdaresi Dergisi*,(38), 25-45.
- SAM, N.(2008). Yoksulluğa Bir Yaklaşım Biçimi: Kapasite Yaklaşımı. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 59-70.
- SAPANCALI, F. (2001). Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 115-140.
- SAXTON, J. (2000). Investment in Education: Private and Public Returns. *Joint Economic Committee United States Congress*. The US.
- SEN, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*. (Y. ALOGAN, Çev.) Ankara: Ayrıntı Yayınları.
- SEYYAR, A. (2003). Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele. *Yoksulluk Sempozyumu* (s. 38-69). İstanbul: Deniz Feneri Derneği Yayınları.
- STIGLIZ, J. (2002). *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*. (A. TAŞÇIOĞLU, & D. VURAL, Çev.) İstanbul: Plan. B. Basım Yayım Dağıtım.
- SUĞUR, N.-SUĞUR, S.- GÖNÇ, T. (2010). *Eskişehir'de Çalışan Yoksullar, Enformel İstihdam ve Yoksulluk*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- ŞAFAK, C., (2004). 4857 Sayılı İş Kanunu Çerçevesinde Taşeron (Alt İşveren) Meselesi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 51, Mart/Nisan, s.111-132

- ŞAHİN, H. (2006). *Türkiye Ekonomisi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- ŞAHİNÖZ, A. (2000). Tarım Reformu "Made In IMF". *Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 287-305.
- ŞENKAL, A. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*. Bursa: Alfa Yayıncılık.
- ŞENSES, F. (2009). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*. Ankara: İletişim Yayınları.
- TALAS, C. (1992). *Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TAŞ, Y., H.- ÖZCAN, S. (2013). Türkiye'de İç Göçün Yoksulluğa ve İstihdama Etkileri. *Büyüme ve Gelişme Dergisi*.
- TEKELİ, İ. (2000). Kent Yoksulluğu ve Modernitenin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine, Devlet Reformu: Yoksulluk, İstanbul: TESEV Yayınları.
- TEKELİ, İ. (2008). *Göç ve Ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- THEBAUD, A.-MONY. (2012). *Çalışmak Sağlığa Zararlıdır*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- TİRELİ, M.-COŞKUN, S. (2009). Küreselleşme ve Yoksulluk: Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası Göstergeleri Işığında Bir Analiz. *Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Uzmanlık Alan Tezi*.
- TOKOL, A. (2000). *Sosyal Politika*. Bursa: VİPAŞ AŞ. Yayını.
- TOKSÖZ, G. (2007). Türkiye'de Kadın İstihdamının Durumu. *ILO*.
- UÇKAÇ, A. (2010). Türkiye'de Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Sosyo Ekonomik Yansımaları. *Maliye Dergisi*(158), 422-430.
- UÇKAN, B. (2002). Küreselleşme ve Uluslararası Çalışma Örgütü. *ÇEİS*, 16(5), 6.

- URHAN, B.(2005), *Sendikal Örgütlenme Bunalımı ve Türkiye'deki Durum*, İstanbul: Petrol-İş Yayınları: 97.
- UYAN SEMERCİ, P. (2010). *İnsan Hakları İhlali Olarak Yoksulluk*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- World Bank. (1991). *Poverty Reduction Handbook* . Washington.
- YAMAN ÖZTÜRK, M. (2010). Ücretli iş ve Ücretsiz Bakım Hizmeti Ekseninde Kadın Emegi: 1980'lerden 2000'lere. M. Y. Saniye Dedeoğlu içinde, *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emegi, Türkiye Örneği* (s. 25-78).
- YANAR, R- ŞAHBAZ, A. (2013). Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşmenin Yoksulluk ve Gelir Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*,8(3), 55-74.
- YÜCESAN ÖZDEMİR, G. (2010). Despotik Emek Rejimi Olarak Taşeron Çalışma. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 35-50.
- YÜCESAN ÖZDEMİR, G. (2014). *İnatçı Köstebek Çağrı Merkezlerinde Gençlik, Sınıf ve Direniş*. İstanbul: Yordam Kitap.
- YÜCESAN ÖZDEMİR, G.- ÖZDEMİR, A. M. (2008). *Sermayenin Adaleti, Türkiye'de Emek ve Sosyal Politika*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- WEEKS, K., (2014). *Çalışma Sorunu; Feminizm, Marksizm, Çalışma Karşıtı Politika ve Çalışma Sonrası Tahayyüller*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Zygmunt, B. (1999). *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksulluk*. Ankara: Sarmal Yayınevi.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı-Soyadı: Şenol SIRMA

Doğum Yeri: Erzincan

Doğum Tarihi: 01.05.1983

Medeni Hali: Evli

Mesleği: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi-Bilgisayar İşletmeni/Memur

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise: Erzincan Lisesi

Lisans: Anadolu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri